

SKETÇİ

Journal of City and Regional Planning
Şehir ve Bölge Planlama Dergisi

E-ISSN:2687-5101

2024
v. 06
n. 01

SKETCH: The Journal of City and Regional Planning (S:JCRP) is a peer reviewed international open access journal e-published twice a year on every July and December, addressing issues on planning and design of the built environment in various scales, emphasizing the interfaces between urban and regional planning, policy, design and management through a wide and interdisciplinary approach. S:JCRP is indexed by ASOS Index (since 2020) and ICI Journals Master List (2020).

ESKİZ: Şehir ve Bölge Planlama Dergisi (S:JCRP) farklı ölçeklerdeki yapıllı mekânın planlaması ve tasarımına ilişkin alanlarında ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip çalışmalarını yayımlayarak şehir ve bölge planlama ve kentsel tasarım disiplinlerinde akademik bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlayan; bu amaçla Temmuz ve Aralık aylarında olmak üzere senede iki kere elektronik ortamda yayınlanan hakemli, açık erişimli ve uluslararası bir dergidir. S:JCRP dergisi ASOS İndeks (2020 tarihinden itibaren) ve ICI Journals Master List (2020) tarafından taranmaktadır.

SKETCH: Journal of City and Regional Planning is e-published by the Department of City and Regional Planning, Mersin University. Except for short quotations for review and citation purposes, written and visual materials should not be reproduced without permission. Editorial Board is not responsible for opinions or statements of contributors in this Journal.

ESKİZ: Şehir ve Bölge Planlama Dergisi Mersin Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü yayınıdır. Kaynak gösterilerek yapılan kısa alıntılar dışında Dergide yayınlanan yazılı ya da görsel materyaller izinsiz kullanılamaz ve çoğaltılamaz. Yayın Kurulu, yazı içeriklerinden ve yazar görüşlerinden sorumlu değildir.

in the name of Mersin University | Mersin Üniversitesi adına

Owned by | Sahibi

Prof. Dr. Nida NAYCI

Dean of the Faculty of Architecture | Mimarlık Fakültesi Dekanı

Editors | Editörler

Züleyha Sara BELGE

Ali Cenap YOLOĞLU

Technical Editor | Teknik Editör

Yasemin SARIKAYA LEVENT

Secretariat | Sekreteryaya

Seda SAKAR

Gülsüm Ecem DEMİRDAĞ

Advisory Board | Danışma Kurulu

in alphabetical order | soyisim sırasına göre

Müge AKKAR ERCAN, Prof. Dr. (Middle East Technical University, Turkey)

Yener BAŞ, Assoc. Prof. Dr. (Mersin University, Turkey)

Burak BELGE, Assoc. Prof. Dr. (Mersin University, Turkey)

Burak BEYHAN, Prof. Dr. (Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey)

Cânâ BİLSEL, Prof. Dr. (Middle East Technical University, Turkey)

Per CORNELL, Assoc. Prof. Dr. (University of Gothenburg, Sweden)

Bilge ÇAKIR, Assist. Prof. Dr. (Hatay Mustafa Kemal University, Turkey)

Olgu ÇALIŞKAN, Assoc. Prof. Dr. (Middle East Technical University, Turkey)

Valentina GIORDANO, Research Assoc. (University College London, UK)

Tamer GÖK, Prof. Dr. (Mersin University (retired), Turkey)

Zeynep GÜNAY, Assoc. Prof. Dr. (Istanbul Technical University, Turkey)

Emel KARAKAYA AYALP, Assoc. Prof. Dr. (İzmir Democracy University, Turkey)

Serap KAYASÜ, Prof. Dr. (Middle East Technical University, Turkey)

Katarzyna LESNIEWSKA-NAPIERALA, Assist. Prof. Dr. (University of Lodz, Poland)

Tolga LEVENT, Assoc. Prof. Dr. (Mersin University, Turkey)

Ana NIKOVIC, Dr. (Institute of Architecture and Urban and Spatial Planning, Serbia)

Savaş Zafer ŞAHİN, Prof. Dr. (Hacı Bayram Veli University, Turkey)

Esra ŞAHİN BURAT, Assoc. Prof. Dr. (Southeast University, China)

İlhan TEKELİ, Prof. Dr. (Middle East Technical University (retired), Turkey)

Numan TUNA, Prof. Dr. (Middle East Technical University (retired), Turkey)

Giorgio VERDIANI, Prof. Dr. (Universita degli Studi di Firenze, Italy)

Tim WILLIAMS, Assoc. Prof. Dr. (University College London, UK)

Fikret ZORLU, Assoc. Prof. Dr. (Mersin University, Turkey)

CONTENT | İÇERİK

Research Article | Araştırma Makalesi

1. Design Interventions to Creating In-Between Spaces for Healthy Neighbourhoods: Case of Mersin, Halkent Neighbourhood 1
Asude BOLAT
2. Yetki Karmaşasının Türkiye'deki Planlama Süreçleri Üzerinde Yarattığı Etkiler 26
Tahir DOKUMACI, Erkan POLAT
3. Reresentation of Power: The Friday Prayer Ceremony in the Reign Of Sultan Abdulhamid II, and Its Urban and Architectural Reflections 44
Diğdem ANGIN
4. The Role of Churches in the Continuity of Urban Space and Memory: The Case of İstanbul - Yeşilköy 62
Yaşar Dilek ERBEY, Yasemin BOZKURT
5. Türkiye'de Deprem Riski ile İlişkili Olarak Bölgesel Yığılma ve Eşitsizlikler 78
Ali Cenap YOLOĞLU, Fikret ZORLU

Technical Note | Teknik Not

6. İmar Hukuku ve Şehircilik İlkeleri III 97
Eray BÜYÜKVELİOĞLU

DESIGN INTERVENTIONS TO CREATING IN-BETWEEN SPACES FOR HEALTHY NEIGHBOURHOODS: CASE OF MERSİN, HALKKENT NEIGHBOURHOOD

Sağlıklı Mahalleler İçin Arada-Mekânlar Yaratmaya Yönelik Tasarım Müdahaleleri: Mersin, Halkkent Mahallesi

Asude BOLAT *

* Department of Urban and Regional Planning, Istanbul Technical University | Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul Teknik Üniversitesi

Abstract

Restrictions on public life during the Covid-19 pandemic caused the spatial organization to be questioned in the modern city and revealed the importance of "in-between/border spaces". This study was designed as an explanatory article; It aimed to develop design interventions to create in-between/border spaces for the Halkkent neighbourhood in Mersin province, Türkiye. Although the problem area has many possibilities in its mass organization, it is weak in terms of spatial hierarchy and social levelling. The method of this study is quantitative research; the potential and problems of the problem area have been analysed through 6 spatial criteria that the spaces should contain, and the current situation has been revealed by using schematic representation techniques and a base map. In the study, schematic representation, and photographing techniques were used. Based on the identified problems and potentials of the space, the study was concluded with a proposal urban design scheme for the creation of semi-public and semi-private spaces in the study area within the framework of spatial needs.

Keywords: In-between Spaces, Healthy Neighbourhoods, Social Levelling, Spatial Hierarchy, Pandemic

Özet

Covid-19 pandemisi sürecinde kamusal yaşama getirilen kısıtlamalar, modern kentte mekânsal organizasyonun sorgulanmasına neden olmuş ve "arada/sınır mekânların" önemini ortaya çıkarmıştır. Açıklayıcı bir makale olarak tasarlanan bu çalışma; Türkiye'nin Mersin ilinde yer alan Halkkent mahallesi için arada/sınırdaki kalan mekânlar yaratmaya yönelik tasarım müdahaleleri geliştirmeyi amaçlamıştır. Sorun alanı, kütleli organizasyonunda birçok imkâna sahip olmasına rağmen, mekânsal hiyerarşi ve sosyal kademelenme açısından zayıftır. Bu çalışmanın yöntemi nicel araştırma olup; problem alanın potansiyel ve sorunları, arada mekânların barındırması gereken altı ölçüt ile analiz edilmiş; şematik gösterim teknikleri ile halihazır harita kullanılarak mevcut durum ortaya konulmuştur. Çalışmada şematik gösterim ve fotoğraflama teknikleri kullanılmıştır. Çalışma, mekânın tespit edilen sorun ve potansiyellerinden yola çıkılarak, mekânsal ihtiyaçlar çerçevesinde çalışma alanında yarı kamusal ve yarı özel mekânların oluşturulmasına yönelik bir öneri kentsel tasarım şeması ile sonuçlandırılmıştır.

Submitted | Gönderim: 13.03.2024
Accepted | Kabul: 12.07.2024

Correspondence | İletişim:
bolat18@itu.edu.tr
DOI: 10.5281/zenodo.13828663

Anahtar Kelimeler: Arada Mekanlar, Sağlıklı Mahalleler, Sosyal Kademelenme, Mekânsal Hiyerarşi, Pandemi

INTRODUCTION

During the Covid-19 pandemic, many societies, which were confined to the concept of high-rise-point block housing with isolation measures, preferred roofs and balconies for activities. This situation actually became an indicator of a significant problem and brought to mind the question "Is a space between home and public space possible?" The changing housing typologies and the organization of the house in the space in the 20th century have created a sharp distinction between private and public spaces. Although we perceive a lack of these spaces in our everyday lives, the necessity of these spaces has become apparent during the pandemic period. Courtyards, gardens, and traditional neighborhood organization, which are characteristic of traditional house typologies, have begun to be reconsidered in Türkiye and around the world.

When the concept of "health" is considered, it often comes to mind as an individual and physical concept and is mostly perceived as the absence of diseases and disorders in the body. However, in the 1946 constitution of the World Health Organization (WHO), the concept of health was defined as "a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity". Similarly, Lawrence (2002) defined health as a human condition resulting from the interrelationships between people and their biological, chemical, physical and social environments (p. 396). Stokols (1992) emphasized that health has many layers in socio-ecological perspective and listed these layers as physical health, emotional well-being and social cohesion (p. 8). When individual and collective health are examined from a social point of view; It is known that negative living conditions are effective in reducing the stressful consequences. Many studies emphasize that there is a positive relationship between the social environment and mental and physical health (Berkman and Syme 1979; Moos 1979). According to Stokols (1992); "What has been omitted from much earlier research on psychological and behavioural factors in health are structural features of the socio-physical environment that affect individual and collective well-being, either directly or interactively in conjunction with biopsychobehavioral factors. These envirogenic processes in health and illness subsume geographic, architectural, and technological features of the physical environment and sociogenic qualities of the social and cultural environment that influence the etiology of health and illness " (p. 12).

The relationship between the social and physical environment and health is a topic of significant interest. What are the factors that have a negative impact on mental, social, and physical health? Humans have certain needs that must be met for survival. An individual who is unable to meet their physiological needs will not be able to survive. Furthermore, their inability to meet their other needs, or to do so adequately, causes withdrawal symptoms, which in turn negatively affects their health. Given that the social structure and the cities we have established are essentially the result of some basic needs, it is necessary to address human needs in more detail in order to create healthy individuals and societies and thus to ensure social sustainability.

Relation Between Spatial Needs of Human and In-Between Spaces in Neighbourhoods

This article was analysed within the context of urban design, with a focus on the concept of urban open space needs. All architectural spaces have been designed with and for people, evolving from their initial formation during the transition to settled life to the present day. The initial urban settlements were established in response to the necessity for the storage and protection of surplus products. When the formation of Greek cities in ancient times is examined, it can be said that the cities were chosen and shaped by needs such as protection, defense, proximity to water and fertile lands. Social and dynamic human beings are able to interact and communicate with other individuals, and thus have needs to integrate with their environment, age and culture. Given that the urban open space is the setting in which social interaction and life occur, it has gained its functions as an environment in which social needs are met and the human-environment relationship is established, and it forms in accordance with environmental conditions.

A considerable number of researchers have addressed the user needs in urban open spaces. (Kaplan, 1987; Greene, 1992; Kürkçüoğlu, 2009; Göregenli, 2013; Omar et al., 2015; One Community, 2018). The research findings permit the classification of spatial needs into six categories (Bolat, 2022).

- The physiological needs category encompasses the basic biological requirements for survival: Comfort.
- The need for security and safety is a fundamental human requirement. The need for protection from threats, the avoidance of fear and chaos, and the recognition and orientation of the surrounding environment.
- Social needs include activities such as watching, listening, speaking, resting, communication, socializing, participation in groups, belonging to society and place, entertainment, learning, gaining experience, and interaction with the environment and nature.
- The need for comprehension is a fundamental aspect of human development. To know, to understand, to examine, to wonder, to explore.
- The need for self-realization is another fundamental human need. The expression of self, the utilization of talents and potentialities, the sharing of ideas, the attainment of status and recognition, the acceptance of oneself and others, the development of the self, and the pursuit of happiness are all aspects of the human condition that can be considered self-realization needs.
- Aesthetic needs are those related to the appreciation of beauty and the pursuit of sensory pleasure. The satisfaction derived from the visual perception of beauty and the sensory pleasure derived from the stimulation of the senses.

The concept of comfort encompasses the experience of physical, psychological, and thermal comfort. This is associated with the survival instinct. Physical comfort is defined as actions that are performed with ease and minimal exertion, resulting in optimal efficiency. Psychological comfort, on the other hand, is associated with a state of calm, equilibrium, and tranquillity, and is distinct from

negative emotions such as fear and stress (Trettenero, 2017; Ertez Ural, 2018). It is evident that a location that lacks physical, psychological, or thermal comfort can elevate the stress levels of its users, inducing feelings of mental restlessness and anxiety.

Security is defined as "the situation where people can live without fear" (TDK). As one of the basic human needs, the survival instinct is associated with Appleton's (1988) theory of visual dominance-visual preservation and Hall's (1969) theory of personal space. Hall (1969) and Göregenli (2013) posit that users require a personal space whose boundaries are defended due to the need for security and protection within the space. They further assert that individuals feel secure in environments where they have a dominant presence and whose borders are clearly delineated. In the absence of a secure environment, individuals experience feelings of apprehension and unease. This situation has a negative impact on the users' mental well-being.

Humans are social creatures and require contact with other individuals to fulfil their social needs. Although there are times when solitude is desired, loneliness is not a natural state for humans. It is evident that humans have an innate desire to interact with other individuals, as well as with the natural world and animals. This interaction can be passive, involving observation, hearing, or simply viewing, or it can be active, encompassing greetings, communication, and shared activities. These interactions collectively fulfil a fundamental human need, which can be defined as a social need. The nature of social interactions is contingent upon the level of social communication. The family, romantic partners, close friends, and other acquaintances represent the most basic social units, forming the foundation of larger social structures. These units are further stratified by the presence of neighbours and strangers, which collectively constitute the most diverse social layers. The diverse relationships that emerge within social groups give rise to a multitude of needs. It is possible to define a multitude of activities as social behaviour. While communication, conversation, and idea exchange with family, friends, neighbours, romantic partners, or strangers are examples of active social behaviours, being in the company of others, observing or listening to them, and engaging in passive social behaviours such as nature-based activities like wind-blowing, fresh air, sunbathing, and petting a cat are also forms of social interaction. The inability to fulfil such social needs and the absence of environmental stimuli can result in significant mental health issues, including isolation, depression, and dementia.

Although the need for self-actualization may appear to be a luxury in underdeveloped countries like Türkiye, it is essential for an individual to be able to meet this need in order to realize their potential and abilities. One can posit that an individual who spends the majority of their time in front of the television may experience feelings of aimlessness and a lack of direction. However, individuals also experience a need to expel the energy from their bodies. The pursuit of physical and mental vigour can be achieved through a variety of activities, including natural movement and interaction, sports, travel, participation in competitive events, artistic endeavours, and musical and dance performances. These activities provide individuals with the opportunity to realize their full potential and maintain a healthy, active lifestyle. A lack of physical

activity and direction in one's life has been linked to an increased risk of obesity. However, it is also associated with negative mental effects.

The human factor is inclined to avoid situations that lack clarity, coherence, and logical coherence. This inclination is linked to the survival instinct and the need to feel secure. When an imperceptible, chaotic situation or environment cannot be associated with a specific context in the human brain, the individual experiences a sense of vulnerability. This situation increases stress and uneasiness, leading to a psychologically restless mood.

Aesthetic needs are associated with the concepts of pleasure, beauty, and sensory satisfaction. Aydınlı (1986) posits that environments that fail to evoke a sense of pleasure can prompt behaviours that are perceived as aggressive and destructive. Conversely, environments that engender a sense of pleasure can serve to reduce tension and facilitate a state of mental equilibrium (p. 35). Although the concept of aesthetics is largely subjective, the formal aesthetic approach in architecture is evaluated using design principles and gestalt principles (Aydınlı, 1986). According to this approach, the individual is equipped to perceive the world as organized, and thus the composition of space is perceived as aesthetically pleasing. Aesthetic environments provide individuals with sensory and emotional experiences. They offer people a new perspective and the opportunity to experience the world in a different way. Consequently, it has a positive effect on mood and has a positive impact on psychological well-being. In his 2011 study, Gehl proposed a classification system for urban open spaces, emphasizing the importance of establishing a hierarchy among these spaces. He defined urban open spaces as private, semi-private, semi-public, and public spaces, based on their ownership status. It is therefore necessary to inquire as to the necessity of such a spatial hierarchy. The division of our social world and the spaces in which we live into public and private spheres is one of the defining characteristics of how a society is organized. This has implications for the mental states and experiences of individuals, the regulation of their behaviour, and the long-lasting structure of human societies (Madanipour, 2003).

In the context of social sustainability, the relationship between private and public space represents a crucial aspect that shapes the social characteristics of daily life at the neighborhood level. The boundary of this interaction, which is called semi-public and semi-private, is a key element that can provide balance and well-being in the social and personal life of the individual (Vassilaki and Ekim, 2015). As Gehl (2011) posits, In the absence of inter-building activity, the lower end of the contact scale also disappears. The diverse transitional forms between solitude and social interaction have been eliminated. The boundaries between isolation and contact become increasingly distinct, with individuals either alone or in the company of others on a relatively demanding and exacting level (p. 17). What, then, are the various levels of social relations that exist at this profound distance between the individual and society? There are familial and emotional bilateral relations, friendship, other distant friendships, and neighborhood relations between the individual and the stranger. As Gehl (2011) posits, the intensity of social interaction diminishes as it progresses from the individual to the society, that is, from the private to the public, within this social levelling.

In-between spaces are utilized in various ways within the literature, including as "border space," "interface," "semi-public/semi-private space," "threshold space," and "transition space" (Newman, 1996; Gehl, 2011; Madanipour, 2003; Vassilaki and Ekim, 2015). As their nomenclature suggests, these spaces exhibit characteristics of both private and public domains at specific levels. These grey spaces, which cannot be separated into distinct categories, can be considered "private spaces" when their private characteristics are more pronounced and their public characteristics are less so. Conversely, when the public characteristics are more pronounced and the private characteristics are less so, they can be regarded as "public spaces." In order to create intermediate spaces and to determine the spatial needs that must be met to a greater or lesser extent in these transition areas, it is necessary to analyse the spatial needs of private and public spaces.

In the context of sociology, the term "private" is defined as "belonging only to a person or certain persons, not open to the public, not belonging to the state" (TDK). In the literature, the private sphere is associated with the territorial instinct of behaviour, which can be observed in both humans and animals (Göregenli, 2015; Vassilaki and Ekim, 2015; Madanipour, 2003). Humans have a natural inclination to seek out and maintain a territory of their own, which serves as a protective and defensive buffer against external forces beyond their control. Such ownership affords individuals the capacity to regulate their surroundings and satisfy their security requirements, thereby fostering an environment conducive to peace and well-being. The territorial instinct is manifested in the form of property in settlements. Since the property belonging to an individual or family is only used and shaped by the individuals residing there, it can be argued that it actually becomes a part of that person's character and experiences. It is to be expected that people will become familiar with a place they have and will therefore feel a stronger sense of belonging. One of the fundamental spatial needs is the desire to belong, which strengthens the attachment to a particular place (Madanipour, 2003; Göregenli, 2015).

Nevertheless, private spaces also fulfil individuals' needs for privacy. Privacy can be defined as the "right to be alone" (Ernst and Schwartz, 1962), which is an essential aspect of an individual's autonomy. Individuals find the opportunity to be themselves and listen to themselves in their private spaces. Privacy provides individuals with a sense of comfort and security, allowing them to relax and rest. Nevertheless, the loss of privacy is associated with stress, anxiety, fear, and discomfort (Madanipour, 2003). The intensity and crowding of modern life are perceived as a violation of privacy, which in turn leads to social isolation.

Another defining characteristic of private spaces is their capacity to foster an intimate atmosphere. In addition to the privacy afforded by private areas, the shared experiences, lifestyles, and ideas of a group of individuals in close proximity to one another foster a sense of intimacy. Intimate spaces are environments where shyness is no longer a barrier to openness and communication. Gehl (2011) defined these relationships as "high-intensity relationships" and stated that the controlled, formal, and social norms observed in public areas were replaced by complex and emotional relationships in private spaces (p. 15).

In accordance with Wolley (2003), the public space is defined as a shared domain with strangers, individuals who are not relatives, friends, or colleagues. The public sphere, where impersonal encounters occur and formal relations are established, both expresses and conditions our daily experiences, civic culture, and daily discourse. The Oxford and Cambridge dictionaries define public as pertaining to people or society as a whole. It is also defined as shared, open, accessible, and used by all members of society. Sociability, defined as a performative exchange between strangers, is arguably a fundamental aspect of contemporary urban society and one of the most basic needs of human beings as social beings (Madanipour, 2003).

The capacity to explore and experience the world and other living things with a genuine sense of curiosity is a universal human trait. However, the inclination to eschew intimate, familiar relationships and engage with strangers gives rise to the formation of relationships that are characterised by a stable and consistent formal dimension, based on sympathy, courtesy and social norms. These tranquil, predictable, and orderly social relationships constitute the everyday urban experiences in which friendly relations can be established. Public spaces fulfil various social needs, including communication, participation, and experience. They allow people to interact actively or passively with other individuals (Gehl, 2011). Social interaction and communication provide opportunities for individuals to become acquainted with one another and to be recognized, as well as to express themselves. Even in the absence of active communication, the mere act of being in the presence of others has been shown to have a positive effect on one's mood, reducing feelings of loneliness and promoting mental resilience (Wolley, 2003). The coexistence of individuals enables the sharing of experiences of the world.

Socially common experiences and activities serve to increase the sense of community and consciousness. They also satisfy the need for belonging to society and the place. Humans are biologically predisposed to act in certain ways. Physical activity and exercise are defined as the sum of actions that improve an individual's health, which can be utilized as a tool of the preventive health approach. These actions serve to maintain the improved state and increase resistance against fatigue and diseases. A lack of exercise and a low level of physical fitness represent significant risk factors for morbidity (Wooley, 2003). Public spaces provide the opportunity to engage in a variety of actions and behaviours, given their diverse types and functionalities. The diversity of stimuli in the public environment provides an opportunity to break away from the confines of routine and the comfort zone, allowing individuals to experience a sense of freedom in the world. Furthermore, the diversity of people and activities in the public sphere contributes to mental activity. The active recreation function of the public space has been demonstrated to enhance cardiovascular development and muscle strength, and to prevent obesity by providing opportunities for exercise such as walking, running, and participation in sports. Additionally, the passive recreation function provides opportunities for interaction with nature, which is biologically adapted to humans, and for feelings of peace and rest. It also prevents stress and anxiety (Gelter, 1999).

In-between spaces constitute a transitional zone between the private and the open common areas, serving as a meeting point for people. Consequently, this

border serves to regulate communication and to establish the relationship between two opposing regions. However, border spaces are of particular significance as they occupy a mediator and descriptive role between the two areas.

The creation of permeable boundaries serves a number of functions, including the shaping of behaviour, the control of access, and the serving of various social groups. These border spaces between the individual and strangers, that is, private and public, serve to protect and provide privacy on the one hand, while simultaneously facilitating communication on the other. In contrast to the rigid boundaries of solid walls, this dialogue between the two spaces fosters a civilized ambivalence that can only enrich social life. In-between spaces permit practical and social flexibility, with a degree of permeability that facilitates interaction and communication.

Neighbourhoods are expected to provide opportunities for the socio-spatial needs of a small group of people who may be aware of fewer city residents. Unlike the rest of the city, these residents use the immediate surroundings of the house in common, live together, and are more or less familiar with each other. In-between spaces serve to create a kind of separation and communication and interaction between a group of people in the middle of the impersonal urban world. It is therefore desirable that these spaces allow for partial access and are therefore less public than those in public city centres. Border spaces can be defined as collectivist spaces with localization. The process of perceiving one's place of residence and the city occurs gradually, with individuals gradually becoming accustomed to the public and crowded spaces of urban areas. Neighbourhoods, as the intermediary between the house and the city, are the sections of the city where the hierarchy of transition from public space to private space is anticipated to be observed. In-between spaces are threshold spaces that permit residents to transition from their domicile to the surrounding neighbourhood environment.

It is evident that the most fundamental and fundamental rule in the formation of in-between spaces is the spatial hierarchy. The hierarchy principle plays a pivotal role in defining the components, providing identity, and distinguishing them from other functions. The hierarchy of social relations in urban space is also reflected in the hierarchy of common spaces. This spatial hierarchy serves to reinforce the desired social structure of the neighbourhood, both visually and functionally. The social hierarchy in space can be defined as a systematic transition from semi-private to semi-public and finally to public space. The establishment of this organization, which stratifies and regulates social relations, allows for the transition from smaller, more intimate groups and spaces to larger, more public ones. This transition occurs from more private spaces to increasingly public spaces, which contributes to a greater sense of security and a stronger sense of belonging. Furthermore, this hierarchy facilitates the formation of social ties within the region and contributes to a sense of attachment to the place. (Gehl, 2011).

This process serves to enhance social cohesion and collective responsibility, which are currently in decline. It also contributes to the formation of a healthy social structure. It is of paramount importance to subdivide residential areas into

smaller, more clearly delineated units in a hierarchical order. As posited by Gehl (2011), the function of in-between spaces is to provide living space between buildings, daily unplanned activities, pedestrian traffic, short stays, play, and simple social activities. Such spaces facilitate the development of additional communal life, as residents are able to interact with one another more effectively and solve mutual problems. The familiarity, interaction, and communication between the individuals who utilize these spaces contribute to the formation of a sense of community. In light of the aforementioned considerations, it becomes evident that the question of which spaces are in-between spaces is of paramount importance. The question thus arises as to how these spaces are created. Colonnades, front porches, front and back gardens, passages and foyers, facades, courtyards, and cul-de-sacs are examples of in-between spaces that can be functionally semi-public or semi-private (Madanipour, 2003; Newman, 1996; Gehl, 2011).

The most common example is the mass organization of a group of buildings and the creation of transitional spaces serving that group of buildings. Furthermore, the creation of partial access through the implementation of various physical interventions or spatial pockets formed through the use of different building typologies represents an additional method of establishing in-between spaces. In-between spaces may be either semi-public or semi-private, as previously stated. The question thus arises as to how one might determine whether a given space will be designated as semi-private or semi-public. At this juncture, the specific building types, their mass organizations, and the number of families who share this space collectively define the space. Newman (1996) conducted a study that classified buildings into three categories: single-family houses, walk-ups, and high-rise residences. In the case of a detached single-family house, it is reasonable to assume that the front and back gardens will be considered private spaces, given that they are solely owned by the family residing in the house. However, the nature of the garden facing the street or directly into a public space can be described as a semi-private space due to the reduction of privacy and control. The distinctive configuration of single-family residences also affects the quality of front and back gardens. In the case of semi-detached single-family houses, the front or back gardens are shared between two families, thereby conferring a semi-private character upon the space. Conversely, if the gardens are used separately, they are private areas. In the case of high-rise apartments, which are defined as those with 10 floors or more and elevators, as described by Newman (1996), the common areas are of a public nature, given the high density of families living in these residences. For instance, 150 families reside on a single block comprising 15 floors and 10 apartments per floor. This situation results in a reduction in control over the open area serving the residence, the challenge of establishing privacy in this area, a decline in security, and a reduction in the sense of responsibility and belonging to this area. Given the difficulty of establishing familiarity and connections between 150 families, it is challenging for them to develop intimacy and make acquaintances. Nevertheless, the presence of three or four distinct entrances to the aforementioned block can impart a semi-public or semi-private character to the area, as it allows for the restriction of access to the open spaces surrounding it (p. 17). Walk-ups are typically two to four stories tall, with two or three apartments per floor. These houses, which are shared by approximately four to twelve families, represent an

optimal setting for the establishment of neighbourly relations. This is due to the fact that a relatively small number of families live together and utilize the area in common. The open space serving this residence assumes a semi-private character, as it serves a small number of families. Given the assurance of security and privacy afforded by the shared environment, residents of these apartments are expected to assume greater responsibility for the management and control of the shared space. The configuration and spatial organization of the walk-ups also influence the quality of the space they define in this direction. The courtyard, which is formed by a cluster of several walk-ups, can assume a semi-public or public character, depending on the number of families residing in the cluster.

As a result, it can be said that the fine line between semi-private and semi-public space is created by the number of families who share the space. In other words, the basic condition that makes a place semi-public or semi-private is the social levelling of that place and the satisfaction of the social needs of the social level it serves; however, it is expected to satisfy other spatial needs as well. It has been noted that semi-private and semi-public spaces do not have clear boundaries. For this reason, when defining the spatial needs in these spaces, it was found appropriate to make a definition based on how public or private they should be more or less. Semi-private spaces are spaces that serve a small group of several families.

With reference to Newman (1996), it is possible to define as a semi-private space an open space that serves a dwelling or a group of dwellings of 2 to 15 families. These spaces, which have a high quality of private space, are expected to meet the security and control needs of the people who use them (Madanipour, 2003, Gehl 2011). This need can be met by providing limited access to the space and by providing a view of the entrance, windows, and balconies of the houses. However, in order to satisfy the need for belonging and provide privacy, the space must be defined as a territory and be partially, if not completely, closed. This degree of closure also makes it possible to create an area of privacy between the users of the space.

Another important need in semi-private spaces is to establish friendly social relations and social interaction in this small group of neighbours and family members who are familiar with each other; conversing, eating, drinking, playing, etc. Small activities can be done. This means that the semi-private spaces that serve a small group of people are sized according to the human scale in the second and third dimensions; they need to be supported by urban furniture and landscape elements. Semi-private spaces should not only be a place where neighbourly relations develop, but should also serve the spatial needs of families or each individual in the family. Semi-private spaces, where privacy can be provided, should also serve the passive recreational needs of residents, such as resting, being alone with nature, getting fresh air, and sunbathing. These areas can often be thought of as a residential garden or terrace.

Semi-public spaces, on the other hand, are spaces formed by the clustering of several houses and serve a larger group compared to semi-private spaces. With reference to Newman (1996), it is possible to define the open space that serves the number of families that varies between 15 and 80 as a semi-public space.

These spaces, which have a high public quality, are spaces that are expected to allow more activities and to be wider than semi-private spaces, since they serve more people and residential groups. Although there are areas that serve a large number of people, it is not expected to have a fully public character as it serves the residential cluster that defines the space. Again, because it serves a specific group of people, it must meet their needs for control and security. This requires limited access and closure even in semi-public spaces. However, this level of access and closure should not be as intense as in semi-private spaces.

The most common mistake today is to close these spaces with a door or wall and turn them into a "gated community. This situation isolates the space from the city and creates social segregation by creating a city within the city. The basic logic in semi-public spaces is to create a sense of community and ensure a sense of belonging to the neighbourhood. Social relations in semi-public spaces are more formal than those in semi-private spaces. Considering that acquaintance and intimacy of 80 families with each other is not equally possible; it is possible to say that relations in this place are realized with more passive contacts, greetings and courtesy. Semi-public spaces, because of the social group they serve and their size, have fewer personal and intimate relationships; however, they are areas where more collective activities can take place. These areas, which can provide more opportunities for active recreation such as sports, games, and dance, are areas where volunteer projects, social responsibility projects, and social awareness and responsibility can be developed. Courtyards, which are the common areas of housing clusters, can be used as an example of these areas.

What Happened in Modern Neighbourhoods During the Pandemic Lock-down?

To what extent did we achieve social sustainability during the Covid-19 pandemic? In addition to the biological effects of the pandemic and the general fear and anxiety it has spread throughout the world, this process has also given us the opportunity to observe the deep gap between home and public space from the small window of our homes!

Social distance and isolation during the pandemic process have negative psychological effects because they damage social relationships and human relationships with nature, and also condemn people to a closed, limited physical environment. Quarantine, isolation and social distance confine individuals to a limited area and cause a decrease in social relationships and a lack of stimulation. Social relationships, a safe and rich environment are important for mental and physical well-being. Quarantine and isolation have a similar effect on people under house arrest. The loss of freedom creates a sense of imprisonment, a sense of isolation, anger due to inhibition, and a high level of stress. The longer the period of isolation, the higher the risk of stress disorder, depression, panic disorder, and post-traumatic stress disorder (McCormack et al., 2022). Could these effects be mitigated? Yes. The quarantine that accompanied the pandemic response was repeated in the form of isolation in many parts of the world. Because there was no alternative for people to leave public spaces and seek shelter outside their homes.

With the automobile-oriented transportation system that developed in the 19th century, the single-family suburban settlements that began to develop in the 19th and 20th centuries, and the multi-story tower blocks, a sharp distinction was made between public and private space. This so-called modern functionalist approach formed the basis of 'desert planning'; social disintegration, alienation and social behavioural disorders have increased worldwide. In such cities, there are buildings and cars, there are few people, and the exteriors are large and impersonal. Because of the large distances between buildings, there isn't much to experience outside. Under these conditions, most residents are forced to spend time indoors in front of the television or on their balconies or other similar private outdoor spaces. Although these urban planning and design problems have existed and been discussed for a long time, their importance has been better understood during the pandemic process. During the pandemic process, it became clear that people need open spaces outside of a public space, but also outside of the home. Spaces where a few friends, family members or neighbours can spend time together, walk, breathe fresh air or just rest comfortably are important for the health, well-being and social sustainability of individuals and communities.

METHODS

Urban designers have a role in the creation and detailing of spaces that mediate and promote a civilized relationship between the collective needs and private interests of different groups and individuals living together in cities. The study was carried out on the scale of urban design; the method of this study is quantitative research; the spatial problems and potentials of the selected problem area were analysed through the 6 spatial parameters that the interspaces should have, and the current situation was revealed by the mapping method. Schematic representation, graphic representation and photographic techniques were used in the study. Based on the identified problems and potentials of the space, the study was concluded with an urban design proposal for the creation of semi-public and semi-private spaces in the study area.

In the problem-potential analysis for the problem area, 6 spatial design parameters presented by different researchers were used to design the interspaces:

- Housing typology and number of families living in the house: According to Newman (1996), since the number of families living in multi-storey buildings (10 floors and above) is high, the open spaces serving these houses gain a public character. According to Newman, the most appropriate building typology for creating interstitial spaces is the low-rise (2-4 stories) walk-up. While the open spaces serving buildings of about 2-15 families gain the quality of semi-private spaces, the open spaces serving about 15-80 families become semi-public spaces.
- Mass organization and spatial closure: According to Gehl (2011); The structures organized around an open space provide a living space between the dwellings and provide space for unplanned daily activities. Since this organization creates a closure around an open space, it increases the

residents' sense of security, gives them a stronger sense of belonging, and creates a collective responsibility for the space. In other words, the area is defined as belonging to the people who live there. According to Sitte (1945), a successful urban open space must be partially enclosed and achieve a certain degree of closure. The lack of space-defining elements in the third dimension creates a perceptual effect of openness and vulnerability. According to Booth (1983), as the distance between facades decreases, more closed spaces are defined; as the distance between facades increases (weak facade relation), the defined spatial form disappears and weak spaces are formed. The mass organization of the buildings is formed by the coming together of the building facades at different speeds or the organization established with each other at different angles (Booth, 1983: 132-151). By associating different building typologies with each other, an open space can be constructed by creating different formal fictions in the space. One of the most effective ways to create space is to use different building forms. L, I, E, T, H, or U-shaped structures can create successful spatial organization (Longstreth, 2000: 18). Spatial closure is possible with urban open space elements as well as building blocks. Trees, lighting elements, and furniture organized in a certain proximity and order also create closure and are effective in organizing space.

- Access: According to Madanipour (2003); that these spaces have partial access so that semi-public and semi-private spaces can be created; in other words, it must be distinguishable from a public space. This partial access ensures that the neighborhood and its surroundings mainly serve the residents of the neighborhood. According to Newman (1996); partial access can be achieved with cul-de-sacs, and cul-de-sacs serve only the people who live there, making the roads through the neighborhood not a transit route. Another method of removing the public character of the space and restricting access to everyone is to define the entrances to the space with semi-permeable boundaries (Madanipour, 2003). These boundaries can be made with planting and landscaping elements, color and material differences, or height differences on the ground, rather than solid boundaries such as a door or wall (Bolat, 2022). These interventions can define, through design, that the space has a different quality than the public space outside.
- Scale: According to Vassilaki and Ekim (2005: 29), "The level of visual connection with the environment directly affects a person's sense of privacy: as one sees better and more detailed, the level of privacy decreases. Physical parameters create an invisible platform that invites people to communicate and interact with their external world. In this platform, light and activity level have a direct contribution in convincing people to stay and spend time on the site". According to Booth (1983), "The proportional relationship between the user's distance (x) from the building facades that define the space and the building height (h) affects our perception of space. This situation is explained by the concept of "human scale". The ratio x/h represents the minimum closure of 3:1; when this ratio increases, the sense of space disappears. Similarly, when the ratio falls below 1:2, high closure occurs and leaves claustrophobic effects on people. In-between spaces are spaces that serve a small number of

people and therefore are not expected to be large spaces. On the one hand, these spaces are expected to provide partial privacy and an environment of trust, and on the other hand, they should be spaces where social relationships can be established. According to Gehl (2011), people's hearing is severely limited above 35 meters. Similarly, between 20 and 25 meters, most people can perceive the emotions and moods of others relatively clearly. Normal conversations, experiences, and meaningful human contact can usually take place between 1 and 3 meters. While high-intensity emotional contact occurs between 0 and half a meter, less intense contact can occur between half a meter and 7 meters. Hall (1969) defined intimate distance as 0 to 0.45 metres and noted that it occurs mostly between people who have emotional relationships. He defined personal distance as the distance between 0.45 m and 1.30 m and stated that this distance is established between close friends and family members. Social distance is between 1.30 m and 3.75 m and dominates communication between neighbours and friends. Public distance, on the other hand, is 3.75 m or more and dominates interaction between strangers.

- Entrances, windows, and balconies; eyes that observe the space: According to Gehl (2011) and Newman (1996), it is important to have eyes watching the place to ensure the safety of the place and prevent crime. The entrances, windows and balconies facing the space will add vitality to the space in the third dimension, and human activities, circulation and communication will strengthen the interaction between the house and the space. In particular, the fact that the building entrances are within these boundary spaces will make the space a frequent destination and save it from being a dead space (Vassilaki and Ekim, 2015).
- Function: In-between spaces are expected to be pedestrian spaces that allow for different behaviours and activities due to their social functions in the neighbourhoods. Accordingly, in-between spaces should be separated from vehicular traffic and parking functions, and should be supported by landscape and urban open space elements that support different behaviours and activities.

Case Area: Halkkent Neighbourhood, Mersin / Türkiye

The study area is located in Toroslar district of Mersin province in the Mediterranean region of Türkiye. Halkkent neighbourhood is a neighbourhood planned in 1984 in the northeast of the city. The reason for the selection of the study area is that unlike the high-rise point block construction, which is the general construction structure of the city, it has the potential to create in-between spaces, which is the main subject of the study, as it has a spatial organization consisting of low-rise walk-ups and a courtyard with its mass organization (Fig. 1).

Since the analyses related to the study were carried out at a scale of 1:500, which is the scale required by urban design, the residential cluster with two courtyards was analysed in a completely similar organization to the neighbourhood and design proposals were developed. According to the

Figure 1. Case Area:
Halkkent Neighborhood,
Mersin/ Türkiye

Sources: Google Earth image
(A), Base map (B)

information received from the Halkkent Neighbourhood Headman, the neighbourhood is mainly inhabited by elderly and low-income groups. According to the interviews with the residents of the neighbourhood, it is known that the people living here are mostly homeowners and have lived in the neighbourhood for many years.

When the potentials in the study area are examined within the framework of the determined six parameters; It is seen that the entire housing typology in the area consists of 4-storey walk-ups (Fig.2). According to the changing housing form, there are 2 or 3 flats/family on each floor. 8 or 12 families live in each house with a separate entrance.

Between 16 and 20 families live in the blocks formed by 2 residences. In total, 76 families live in the eastern housing cluster, while 48 families live in the western housing cluster. Based on these results, each courtyard defined by the residences serves a small group of people; It is possible to say that the number of families using the space is ideal for creating in-between spaces due to the low floors of the houses, and that both courtyards are semi-public according to the number of families they serve.

Mass organization and spatial closure in the area also creates a potential for creating in-between spaces. The residences in the study area are organized/ clustered around an open space. At the same time, it is seen that the space is defined by L and rectangular shaped structures and their different angular relationships.

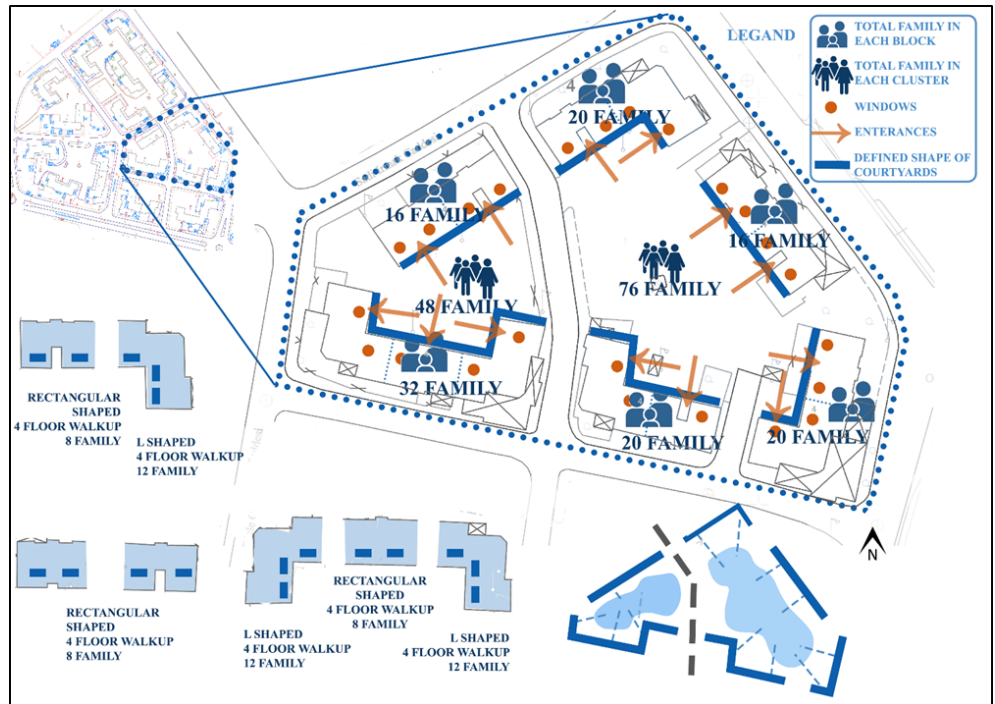

Figure 2. Potentials of the study area

This situation creates a closure with the buildings and ensures that the courtyard becomes a place that serves that residential cluster; it creates a partial privacy area, creating a strong territorial effect; it increases the security of the place, the sense of belonging to the place and the responsibility.

Another potential in the area is the residence entrances and windows facing the courtyard. Building entrances and windows enable families to use the space on a daily basis, and establish a relationship and circulation between the house and the courtyard. Housing entrances and windows and balconies allow the space to be observed, inspected and controlled by users.

Examining the problems of the study area in terms of six parameters, it can be seen that there is direct access to the housing units from the low-quality roads serving the neighbourhood; in other words, the byways in the neighbourhood can be used as a transit pass by anyone (Fig. 3). This situation complicates the controllability of the neighbourhood, invites security problems, weakens the interaction between clusters, divides the neighbourhood by roads and makes it difficult to perceive it as a territory. In this sense, direct access to traffic damages the sense of community and belonging to the place.

Another problem in the study area is that there is direct vehicular access to the residential clusters and the courtyard is directly connected to the road. Since there is no spatial differentiation and no functional differentiation through colour, material or landscape elements, the courtyards are used as open parking lots where everyone can park his car.

Unlike public spaces, semi-public and semi-private spaces are spaces where more intimate relationships and interactions are expected to take place. Again, because these spaces are expected to serve a smaller group of people compared to public spaces, "human scale" is important in these spaces. Courtyard A in the

Figure 3. Problems of the study area

study area is 86 meters long and 45 meters wide; Courtyard B is 50 meters long and 45 meters wide. Considering that the ideal ratio that creates a sense of space is 1:1, and that the ratio above 3:1 creates a sense of emptiness; it can be said that these courtyards, surrounded by 12m high buildings, define large areas above human scale. Since it is known that it is difficult to hear above 35 meters and difficult to see and communicate above 25 meters, it is impossible for people standing near the two ends of this courtyard to communicate and interact. There should be personal and social distances between people in places where sincere and social neighbourhood and friendship relationships are known to be established. However, the working area defines a very large space that does not allow human interaction.

The main problem in the study area is that the courtyards of the neighbourhood, which were originally planned as a courtyard with its mass organization and community-oriented approach when it was planned in 1984, do not serve the intended social function. This is because the courtyards are completely dedicated to the function of parking and are open to direct access by vehicles and do not function as pedestrian spaces.

A total of 76 families lives in the housing clusters that define Courtyard A in the study area, and 48 families live in the housing cluster that defines Courtyard B. These social groups indicate that courtyards can be used in a semi-public function. However, according to the expected spatial hierarchy, there should be a semi-private space organization in the courtyards. Because 76 families cannot be expected to know each other and develop close social relationships. However, there are 8 to 12 families in each block. Each block has 2 entrances and there are 16 to 20 families in each block. Based on the approximate number of families given by Newman (1996), the number of families in each residence is the number in which close social relationships can be developed and an environment of acquaintance and intimacy can be created. However, there is no hierarchy and spatial organization in the courtyards in the study area, where the transition from semi-private to semi-public space can be achieved.

RESULTS

As a result, considering the problems and potentials of the working area, the area has a great potential for designing in-between spaces, both with its mass organization, open spaces with courtyards, and low-floor construction serving a small group of people. However, direct vehicular access to all low-rise streets and courtyards makes the space a pedestrian space. Although there are low-rise buildings, the clusters of houses formed by the combination of large masses have created open spaces with sizes well above the human scale. However, the courtyards are functionally used only as parking lots, and there is no spatial arrangement (such as landscaping, urban furniture, lighting, colour and material design in detail) that can serve the spatial needs of people. All these important problems make the place a dead space, prevent social interaction and togetherness, and increase social isolation and alienation.

DISCUSSION

The construction of the urban open space hierarchy is a policy that is emphasized and implemented in many cities around the world. It is possible to see some of these examples in Skarpnack, Stockholm/ Sweden, Tinggarden, Herfolde/ Denmark, Skade, Hojbjerg/ Denmark (Fig. 4).

Figure 4. (A) Skarpnack, Stockholm; (B) Tinggarden, Herfolde; (C) Skade, Hojbjerg
Sources: Google Earth, 2024

As mentioned in the introduction of the article, the hierarchical structure of space is based on human needs and emphasizes the importance of social levels between the individual and society. In-between spaces, individual and society; it is the balancing element between the private and the public. We may all sometimes want to sit in an open space, to sit with friends, family or neighbours, to chat or just to be together. But most of the time a park or a square in the city centre is not suitable for this. Because we are also looking for some peace, comfort and privacy.

On the other hand, they are important in terms of individual and collective health and social sustainability to strengthen human relationships, increase social interaction and contribute to people's mental, social and physical health. These spaces can be a small garden or a small courtyard behind our house. Although they have simple details and small areas, they are of great importance in preventing social isolation, alienation, health problems such as depression, anxiety and obesity.

The area chosen as the study area is different from both the city of Mersin and the general building structure in Türkiye. This is because the existing zoning system in Türkiye leads to the production of projects that are developed either on the basis of a single plot or in the form of a closed mass housing model, and

this situation produces urban textures in which private and public spaces are sharply separated.

The Halkkent neighbourhood, on the other hand, was designed as a planned area in 1984, as a social housing project according to the urban planning approach of the time, and residential clusters with courtyards were designed with a community-oriented approach. However, in terms of the problems analysed, the space does not have the qualities it should have and has become a completely dead space. In this respect, the article concludes with design proposals for the area (Fig. 5).

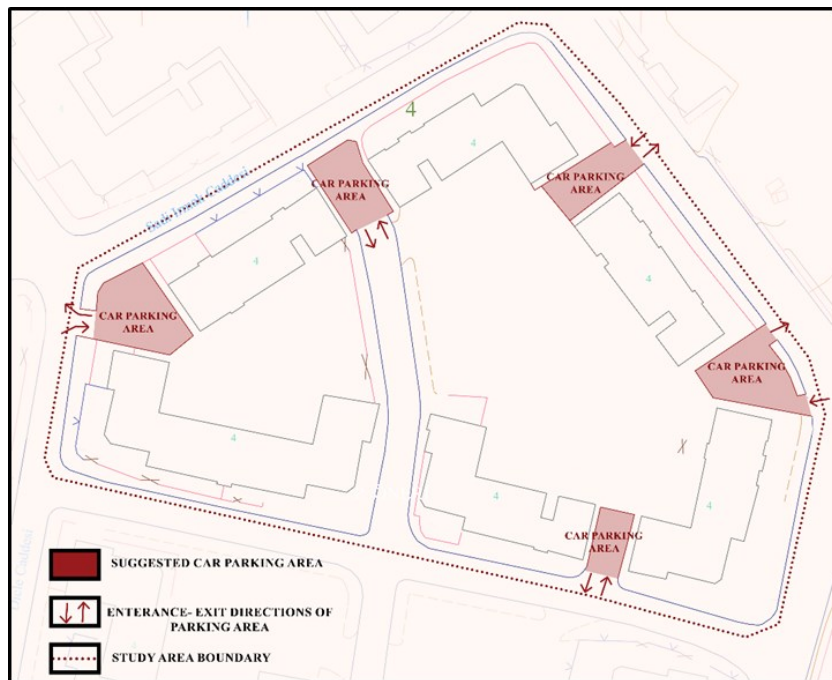

Figure 5. Suggested Car Parking Areas for Study Area

Design Interventions and Suggestions

In accordance with the analyses, the first design intervention will be to construct the space hierarchy, to define the space functionally and to organize the hierarchy of semi-public and semi-private spaces. In this direction, first of all, the means by which the territories in the space will be defined through design will be mentioned; then, the qualities that the defined spaces should have will be defined with design approaches aimed at increasing social, physical and mental health.

Using Urban Design Tools to Define Territories

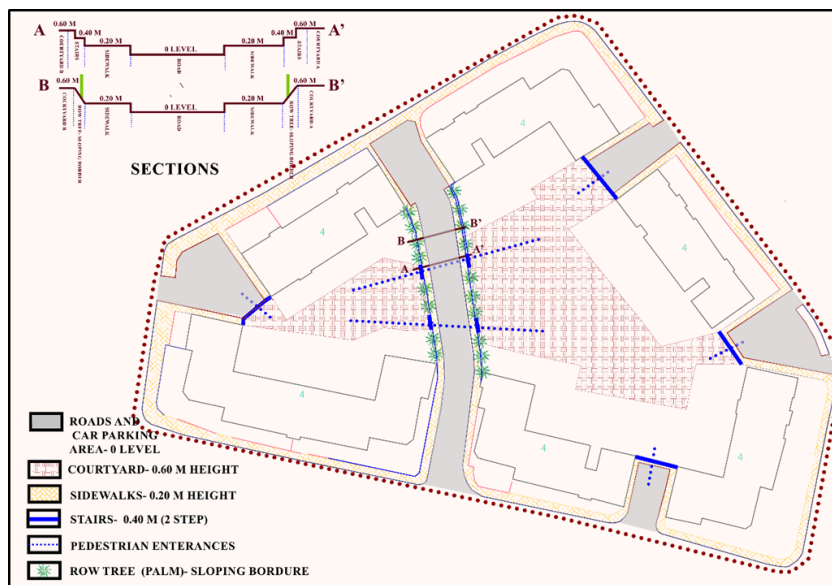
Transportation Interventions

The first design intervention to be made in the space is to prevent direct vehicle access to the courtyards (Fig 5). In terms of accessibility, it is proposed to give the area a single entrance from the main street and to solve the other streets scattered to the residences with cul-de-sacs in order to make the neighborhood more pedestrian-oriented at a higher scale, increasing the safety and sense of belonging in the neighborhood. Cul-de-sac solutions will transform low quality

streets into safe streets that serve only the people who live there, and will give the streets a semi-public space character.

The second accessibility intervention concerns direct pedestrian access to the courtyards (Fig 6). Courtyard A has direct vehicular access with a width of 9 meters, with direct pedestrian access through a 25-meter wide sidewalk. Courtyard B has direct vehicular access with a width of 5m and walls of 30m. Converting the yard into a parking lot with direct vehicle access is problematic, and the fact that the space is surrounded by solid walls completely limits the interaction between the yards. For this reason, it is recommended that the courtyard be raised two steps (about 40 cm) from the road and pavement, the material difference between the road, pavement and courtyard, and the pedestrian entrances to the courtyard should be given in 2 parts, north and south, with 3 meters each. It is recommended to create permeable borders with planting and afforestation to the remaining 26m (Courtyard A) and 29m (Courtyard B) entrances. These permeable borders will increase the perception of the courtyard as a "zone" and increase its privacy, and will not divide the interaction between the spaces as they are flexible borders.

Figure 6. Pedestrian accessibility and elevation heights of the organized land.
 Left : Courtyard B;
 Right : Courtyard A

Interventions for spatial hierarchy

The second design intervention to be made in the space is the fictionalization of the spatial organization to ensure the spatial hierarchy in the courtyards. For this, the distance-height data required by the human scale were used.

Establishment of semi-private spaces: Semi-private spaces are spaces that are expected to serve the number of families ranging from 2 to 15, serve the intimate and social relationships of familiar neighbours and family members, mostly passive recreational needs, and are expected to be small intimate spaces. In accordance with the physical parameters of human scale, when the x/h ratio is less than 1:2, it creates a high degree of enclosure and wall effect; since the area within this range will be in direct contact with the first floor of the houses, it will prevent the privacy of the house and the comfortable use of space. On the other hand, the 1:1 ratio offers an ideal closure and provides an ideal distance and

privacy between the first floor of the house and the room. For all these reasons, 12 meters of the residence opening to the courtyard should be designed as a semi-private space, taking into account the height of 12 meters; it is suggested that the first 6 meters of the house opening to the courtyard within the 12 meter area should be used as a common garden (Fig 7). The 12m wide semi-private space can be defined by a different flooring material from the rest of the courtyard; with trees and planting elements, a permeable enclosure can be created where privacy and security can be provided. It is recommended that access to these areas is only from the entrance of the residence it serves.

Figure 7. Semi-private spaces: Community gardens and social pockets

The establishment of semi-public spaces: Semi-public spaces are expected to serve a number of families varying between about 15 and 80. They are spaces that serve a larger social group and neighbourhood cluster compared to semi-private spaces. Since the number of people, it serves is higher than in semi-private spaces, it should be larger in area. In this direction, semi-public spaces are places where spatial qualities are expected to be more diverse. In semi-public spaces, the level of familiarity and intimacy is less than in semi-private spaces. Consequently, passive communication and interaction between neighbours is expected to be more common in these spaces. However, if the area is large enough, semi-public spaces can also serve as places where active recreation needs can be met. Spaces with x/h ratios between 1:1 and 3:1, in line with the physical parameters of human scale, are ideal in terms of creating a sense of space. A ratio of greater than 3:1 tends to engender a sense of emptiness. In this context, the initial 3-4m following the transition from semi-private to semi-public spaces, with reference to the social distance of 1.30-3.75m, is recommended as a semi-public pedestrian path where individuals from the surrounding community may congregate to walk or engage in sports. In contrast, the central area of the courtyard is designated as semi-public and should be enhanced with landscape design and water features (Fig 8).

Figure 8. Semi-public spaces: Pedestrian paths, green areas and water elements

Creating Health-Oriented In-Between Spaces

Community garden and social pockets as semi-private spaces: Community gardens, which will serve a small group of residents in each residence, will contribute to residents' mental well-being by allowing them to interact with nature. They will also be effective in preventing stress and anxiety. Furthermore, community gardens will facilitate physical and mental vigour by providing opportunities for daily activities such as planting, mowing, and watering. The cultivation of diverse plant species, encompassing a spectrum of colours, sizes, and forms, within community gardens will afford individuals the opportunity to engage in the production and growth of living organisms. Additionally, these gardens will facilitate passive social interaction with other living beings. Furthermore, the presence of diverse natural elements will contribute to the visual diversity and aesthetic appeal of the natural space. Social pockets are defined as spaces where security and privacy can be ensured, as they are spaces with high closure and defined by trees and other planting elements.

Social pockets, which are comfortable and convenient spaces in this respect, are areas where individuals can relax and rest. These spaces, which range in size from 30 to 60 square meters, are of significant importance in terms of social health, as they serve as locations where intimate social interaction and communication can be established between neighbours. It is believed that social pockets are an effective means of preventing social isolation and social behaviour disorders in neighbourhoods. Social pockets may be furnished with single or multiple benches, chairs, or tables. Such spaces may also include newsstands and magazine holders, as well as radio and coffee-making facilities. Individuals may choose to relax in these compact areas, take in the fresh air and bask in the sun, or engage in light-hearted activities such as chess. Should the dimensions of the designated area permit, a portion of the space may be allocated for the practice of yoga or meditation. It is recommended that wood or

stone be used as flooring materials in social pockets. The use of lighting pontoons and poles will facilitate the creation of a more convivial and secure environment. In contrast, the seating areas are constructed from natural wood, which contributes to a more intimate ambience within the space (Fig 9).

Figure 9. Social Pocket (Left) and Community Garden (Right) (Source: Pinterest)

Pedestrian paths, active and passive green areas and footpaths as semi-public spaces: The 3-4 meter wide pedestrian paths, which will serve a larger social group than semi-private spaces, will meet the active recreation needs of people engaged in sports, jogging, and walking. These paths will help protect the physical health of community members who may be physically active. Exercises such as running and walking will contribute to muscle development and will meet the need for physical activity. They will also prevent the occurrence of cardiovascular diseases. Engaging in physical activity, exposure to fresh air and sunlight has been shown to contribute to mental health by facilitating the secretion of dopamine and serotonin hormones. However, these pedestrian paths will expand from place to place and offer areas where people can sit and rest alone or in groups. This will contribute to the interaction and communication of the housing cluster members who are less familiar with each other.

The incorporation of human-scale lighting elements into pedestrian paths will enhance safety and foster a convivial ambience. It is recommended that the flooring material be of wood or stone, with the exception of semi-private spaces. The pedestrian paths will form a ring, encircling the entire courtyard of the residential cluster. The central portion of the courtyard, encircled by the pedestrian path, is designated as a passive green area. One-meter-wide soil paths, intermittently accessed from the pedestrian paths, are proposed. The green area, which serves the entire residential cluster, provides an opportunity for residents to engage in leisure activities such as strolling, walking with their dog, or reading a book under a tree (Fig. 10 and 11).

Figure 10. Semi-Public space: an example of green area and it's main and minor paths

Figure 11. Proposal design scheme

References

- Appleton, J. (1988). Prospects and refuges revisited. In *Environmental Aesthetics—Theory, Research and Applications*, Jack L. Nasar (Ed.), pp. 27-44. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aydınlı, S. (1986). Mekansal Değerlendirmede Algısal Yargılara Dayalı bir Model. PhD Thesis, İstanbul Technical University, İstanbul.
- Berkman, L. F. & Syme, S. L. (1979). Social Networks, host resistance and mortality: A nine-year follow-up study of Alameda County residents. *American Journal of Epidemiology*, 109, 186-204.
- Bolat, A. (2022). Kentsel Açık Mekân Olarak Caddelerin Kalite Kriterleri Bağlamında Değerlendirilmesi ve Kavramsal Bir Model Önerisi. Master Thesis, İstanbul Technical University, İstanbul.
- Booth, N. K. (1983). *Basic Elements of Landscape Architectural Design*. Vaveland Press.
- Ernst M. L. & Schwartz A. U. (1962). *The Right to Be Let Alone*. New York: Macmillan.
- Ertez Ural, S. (2018). Colour and Spatial Comfort in Architectural Context. *AIC Interim Meeting*. www.aic2018.org.
- Gehl, J. (2011). *Life Between Buildings*. IslandPress.
- Gelter, H. (1999). Friluftsliv: The Scandinavian Philosophy of Outdoor Life. *Canadian Journal of Environmental Education*, 5, 77-90.
- Göregenli, M. (2013). *Çevre Psikolojisi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Greene, S. (1992). Cityshape Communicating and Evaluating Community Design. *Journal of the American Planning Association*, 58(2), 177-189.
- Hall, E. T. (1969). *Hidden Dimension*. New York: Pan-American Copyright .
- Kaplan, S. (1987). Aesthetics, Affect and Cognition: Environmental Preference from an Evolutionary Perspective. *Environment and Behavior*, 19(1), 3-32.
- Kürkçüoğlu, İ. E. (2009). Kentsel Açık Mekânda Yapay Su Elemanı Tasarım İlkelerinin Mekânsal Algı ve Çevre Psikolojisi Bağlamında İrdelenmesi. Master Thesis, Yıldız Technical University, İstanbul.

- Lawrence, R. J. (2002). Healthy Residential Environments. In *Handbook of Environmental Psychology*, R. B. Bechtel & A. Churchman (Eds.), pp. 394-412. John Wiley & Sons, Inc.
- Longstreth, R. (2000). *The Buildings of Main Streets: A Guide to American Commercial Architecture*. Rowman & Littlefield.
- Madanipour, A. (2003). *Public and Private Spaces of the City*, 1st edition, Vol.1. Routledge.
- McCormack, G. R., Petersen, J., Naish, C., Ghoneim, D., & Doyle-Baker, P. K. (2022). Neighbourhood environment facilitators and barriers to outdoor activity during the first wave of the COVID-19 pandemic in Canada: A qualitative study. *Cities & Health*, 7 (4), 1-13. <https://doi.org/10.1080/23748834.2021.2016218>
- Moos, R. H. (1979). *Health Psychology: A Handbook*. G. C. Stone, F. Cohen, & N. E. Adler, (Eds.), pp. 523-547. Jossey-Bass.
- Newman, O. (1996). *Creating Defensible Space*. US Department of Housing and Urban Development.
- Omar, D. B., Ibrahim, F. I., & Mohamad, N. B. (2015). Human Interaction in Open Spaces. *Elsevier; Procedia, Social and Behavioral Sciences*, 201, 352-359.
- One Community. (2018). *Meeting The Six Foundational Human Needs as a Path to Global Transformation*. <https://www.onecommunityglobal.org/foundations-of-fulfillment>
- Sitte, C. (1945). *The Art of Building Cities*. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Stokols, D. (2002). Establishing and Maintaining Healthy Environments Toward a Social Ecology of Health Promotion. *American Psychologist*, 47, 6-22.
- Trettenero, S. (2017, 04 02). *The Comfort Zone and Personal Growth*. Psychreg: <https://www.psychreg.org/comfort-zone-personal-growth/>
- Vassilaki, P., Ekim, E. (2015). *Levels of Privacy*. Master Thesis, Chalmers University of Technology, Goteborg.
- WHO (World Health Organization) (1946). Preamble to the Constitution of the World Health Organization as adopted by the International Health conference, New York, 19 –22 June, 1946. New York: WHO.
- Wooley, H. (2003). *Urban Open Spaces*. New York: Taylor and Francis e-library.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı:

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Financial Statement | Finansman Beyanı:

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Ethical Statement | Etik Beyanı:

All procedures followed were in accordance with the ethical standards. | Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı:

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.). | Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

YETKİ KARMAŞASININ TÜRKİYE'DEKİ PLANLAMA SÜREÇLERİ ÜZERİNDE YARATTIĞI ETKİLER

Effects of Authority Confusion on Planning Processes in Türkiye

Tahir DOKUMACI *

Erkan POLAT **

* Konyaaltı Belediyesi | Konyaaltı Municipality

** Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Süleyman Demirel Üniversitesi | Department of City and Regional Planning, Süleyman Demirel University

Acknowledgements |

Teşekkürler:

Just as he has made significant contributions to solving many life-related problems and problems, I would like to thank to my supervisor, Prof. Dr. Erkan POLAT, who guided me in my search for solutions to the complexities with his help in this article; to my wife, Fatma SAĞDUR DOKUMACI, who stands behind my decisions and supports me like a mountain; to my father, (decedent) Mustafa DOKUMACI, who would have been proud of his child's achievements, and to my mother, Fatime DOKUMACI, as well as my precious brothers, aunts and nephews; finally, I owe a debt of gratitude to my son Mustafa Doruk DOKUMACI, whom I look forward to handing over in this flag race. | Hayata dair birçok problemin, sorunların çözüme kavuşmasında ciddi katkıları olduğu gibi bu makale çalışmasında da yardımlarıyla karmaşıklıklara çözüm arayışında bana yol gösteren hocam Prof. Dr. Erkan POLAT'a; verdiğim kararların arkasında dağ gibi durarak desteğini esirgemeyen eşim Fatma SAĞDUR DOKUMACI'ya; evladının başarılarıyla gurur duymasını ümit ettiğim babam merhum Mustafa DOKUMACI'ya ve Annem Fatime DOKUMACI başta olmak üzere kıymetli abilerim, yengelerim ve yeğenlerime; son olarak bu bayrak yarışında teslim etmeyi sabırsızlıkla beklediğim oğlum Mustafa Doruk DOKUMACI'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Submitted | Gönderim: 06.05.2024

Accepted | Kabul: 22.05.2024

Correspondence | İletişim:
tahirdokumaci@hotmail.com
DOI: 10.5281/zenodo.13828742

Özet

Mekânsal planlama, sosyo-kültürel, ekonomik, demografik ve çevresel dinamikler dikkate alınarak mekânın düzenli ve dengeli bir yapı içerisinde fiziksel olarak büyüme ve gelişmesidir. Ülkemizde merkezi ve yerel yönetimlerin mekânsal planıyla ilgili türü, ölçeği, yetki ve sorumluluk dağılımı konusunda belirgin bir karmaşa olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, planlama süreçlerinin etkin bir şekilde koordine edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Planlama alanında net bir yol haritasının oluşturulması ve merkezi ile yerel yönetimler arasında iş birliğinin güçlendirilmesi, bu karmaşıklığın azaltılmasına yardımcı olabilmektedir. Ayrıca, planlama sürecine katılan tüm paydaşların görüşlerinin alınması ve karar alma süreçlerine şeffaflık kazandırılması da önemlidir. Bu şekilde, mekânsal planlaması daha kapsamlı, tutarlı ve toplumun ihtiyaçlarına daha uygun hale getirilebilir. Mekânsal planlamaya ilişkin kalkınma planlarının, yıllık programların ve bu konuyu ele alan özel ihtisas komisyonlarının ortak fikri, planlama hiyerarşisinin sadeleştirilmesi ve basitleştirilmesi ile planlama yetkisinin yerel yönetimler tarafından kullanılması ve merkezi kurumların standart belirleme, izleme ve denetlemeden sorumlu olması yönündedir. Geline aşamada gerek yerelleşme gerekse sadeleştirme ve basitleştirme açısından yeterince ilerleme kaydedilemediği görülmektedir. Bunun temel nedeni, ülkemizde mekânsal planlama tartışmalarında öncelikle hangi ölçekte hangi planın kimin tarafından yapılacağı sorularının ön plana çıkmasıdır. Kurumlar, kuruluş kanunları ya da uygulamasından doğrudan sorumlu oldukları kanunlara yaptıkları ilavelerle planlama yetkilerini kullanmaya çalışmışlardır. Bu makalede; bölge planından imar planı değişikliklerine kadar geniş bir alana yayılan mekânsal planlama alanında kurumlar arasında yaşanan yetki ve görev dağılımındaki karmaşıklığın mekânsal planlama süreçleri üzerindeki etkileri açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Planlama, Yetki, Yetki Karmaşası

Abstract

Different Spatial planning is the physical growth and development of space within a structured and balanced framework, taking into account socio-cultural, economic, demographic, and environmental dynamics. In our country, there is evident confusion regarding the type, scale, authority, and responsibility distribution of spatial planning between central and local governments. This situation arises from the ineffective coordination of planning processes. Establishing a clear roadmap in the planning field and strengthening collaboration between central and local governments can help reduce this complexity. Additionally, it is important to solicit input from all stakeholders involved in the planning process and to bring transparency to decision-making processes. This way, spatial planning can be made more comprehensive, consistent, and aligned with the needs of society. The consensus among development plans, annual programs, and specialized commissions focusing on spatial planning is that the planning hierarchy needs to be simplified, with planning authority vested in local governments and central institutions responsible for setting, monitoring, and overseeing standards. At the current stage, insufficient progress has been made in terms of decentralization, simplification, and streamlining. The primary cause of this issue stems from the ongoing debate over which level of planning should be undertaken by which entity within spatial planning discussions in our nation. Various institutions have sought to exert their planning authority by amending laws directly under their jurisdiction or those they oversee. This article seeks to shed light on the ramifications of the intricate allocation of authority and responsibilities among institutions within the realm of spatial planning, encompassing everything from regional planning to zoning modifications, on the spatial planning processes.

Keywords: Textures Planning, Authority, Confusion of Authority

GİRİŞ

Şehirleşme tarih boyunca mekânı hızlı ve geri dönülemez şekilde değiştiren tek olgu olmuştur. Özellikle 1980’lerden itibaren yaşanan hızlı şehirleşme süreci ülkemizde de insan mekân ilişkisinin niteliğini değiştirmiştir. Bunun sonucunda ülkemizde üretilen katma değer neredeyse tamamı şehirlerde üretilmektedir. Dolayısıyla gerek bölgesel gelişme gerekse ulusal kalkınma politikalarında şehirleşme ile ekonomik kalkınmanın birlikte değerlendirilmesi ve sosyo-ekonomik meselelere mekân temelli yaklaşılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Ülkemizde 1980’lerden sonra bazı alanlarda hukuksal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemelerden sonra yürürlüğe giren, yerel yönetimlerin yetkilendirilmesini öngören 3194 Sayılı İmar Kanunu da bunlardan bir tanesidir (Duygulu, 2003).

1984 yılında, İmar ve Gecekondu Kanunu'na uymayan binalara ilişkin yaptırımlar hakkında yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme, 2805 sayılı İmar Kanunu'nda yapılan değişikliklerle hayata geçirilmiştir. Duygulu’ye (2003) göre, 2981 sayılı İmar Affı Yasası, 3086 sayılı Kıyı Alanları Yasası ve 3194 sayılı İmar Yasası'nın geliştirilmesi sağlanmıştır. Bu yasalarla birlikte, uygunsuz yapılanmanın önüne geçilmesi, imar ve yapılaşma konularında düzenlemelerle mevcut yanlışların düzeltilmesi amaçlanmıştır.

9 Kasım 1985’te yasalanan 3194 Sayılı İmar Kanunu’nun üzerine eğildiği önemli bir konu ise kuşkusuzdur ki mekânsal plan yapım ve onama yetkisinin yerel yönetimlere verilmesidir. Fakat bakanlıkların planlama konuları hakkında yetkileri halen daha devam etmekte olan değişikliklerle birlikte Ankara’ya taşımaları sektörel olarak yönetim, mekân ve planlama faaliyetlerini parçalamaya sebep olmuştur. Merkezi idaredeki kurumların ve kişilerin sektörel kimliklerini öne çıkarmaları zaman içerisinde “yetki kargaşası” sorununun başlamasına neden olmuştur (Keleş, 1993).

Aslında mevcut sistemin getirdiği yapıda 1984 yılında yayımlanan İmar yasası ve ilgili yönetmelikler ile yetkilerin yerel yönetmeliklere devri söz konusu olurken bir yandan Merkezi yönetimin Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın ve taşradaki ilgili kurumlarının yetkilerini yerel yönetimler üzerinde yoğun bir biçimde kullandıkları gözlemlenmektedir. Bu bakımdan yetki, yetki genişliği, idari vesayet yetkisi gibi temel kavramlara başvurularak, adı geçen mevzuat üzerinden analizler yapılarak değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Planlamanın Hikâyesi

1970’li yıllar, stratejik planlamanın çeşitli alanlarda önem kazandığı bir dönem olarak kaydedilirken, 1990’lı yıllarda kentsel planlama alanında mekânsal stratejik yaklaşımın ortaya çıkışı, geleneksel planlama modellerinin karşılaştığı zorluklara cevap niteliği taşımıştır. Healey'nin (1999), belirttiği gibi; bu yeni yaklaşım çok sektörlü ve çok aktörlüdür, bu da kentsel dönüşüm süreçlerinde daha esnek ve etkili bir planlama yaklaşımının gerekliliğini vurgulamaktadır. Stratejik mekânsal planlamanın gerekliliği, sanayileşme sonrası kentsel alanlarda ortaya çıkan yapısal dönüşüm, uydu kentlerin hızla büyümesi, kırsal alanlardaki ekonomik zorluklar ve yaygın otomobil kullanımının neden olduğu kentsel sorunlar gibi bir dizi karmaşık konunun ele alınması ihtiyacından doğmuştur. Bu bağlamda, mekânsal planlama sürecinde, çeşitli sektörlerin ve paydaşların

katılımıyla, kapsamlı ve uzun vadeli stratejiler geliştirilmesi önem kazanmıştır. Geleneksel planlama modelleri genellikle belirli sektörler odaklanırken, stratejik mekânsal planlama bütüncül bir yaklaşım benimser ve farklı sektörler arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri dikkate almaktadır. Bu yaklaşım, kentsel alanların sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesini ve çeşitli sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerin denge içinde ele alınmasını sağlamaktadır. Stratejik mekânsal planlama, kentsel ve kırsal alanlarda karşılaşılan karmaşık sorunların üstesinden gelmek için önemli bir araç haline gelmiştir. Bu yaklaşım, planlama sürecine katılımı artırırken, kentsel dönüşüm süreçlerinde daha etkili ve sürdürülebilir çözümler geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Albrechts, 2001).

Türkiye’nin gelişim sürecinde mekânsal planlama kritik bir rol oynamaktadır. Çünkü fiziksel mekânın içinde sosyal ve ekonomik kalkınmanın şekillenmesinde ve yönlendirilmesinde belirleyici bir faktördür. Bu süreç, gelişimle ilgili tüm faaliyetleri kapsar ve mevcut durumu değerlendirirken küresel ve ulusal dinamiklerin dikkate alınması hayati önem taşımaktadır. Bu çerçevede mekânsal planlamayı etkileme potansiyeline sahip dinamikler Şekil 1’de kısaca özetlenmiştir.

Küresel dinamikler	Ulusal dinamikler
Kapsamlı planlamadan stratejik planlamaya	Kentlerde yaşam kalitesi beklentisi
Küreselleşme ve yarışan mekânlar,	Afet riskleri
Habitat III ve Yeni Kentsel Gündem	Yerel ve merkezi idaredeki dönüşüm
Üreten şehirler	Kentsel rant yönetimi
Akıllı şehirler	Büyük altyapı projeleri
	Şehircilik Şurası ve yeni şehircilik vizyonu

Şekil 1. Mekânsal Planlamayı Etkileyen Dinamikler (Sarı vd., 2018: 3)

Hızlı şehirleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, şehirlerin küresel ölçekte rekabet eder hale gelmesi ve ekonomik sistemin değişmesi gibi faktörler planlamada kapsayıcı/geleneksel yaklaşımın kentsel sorunların çözümünde yetersiz kalmasına neden olmuş ve mekânsal planlamada stratejik yaklaşımın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Sarı vd., 2018).

Küresel düzeyde ortaya çıkan yeni sağ liberal ekonomi politikaları şehir politikalarını kamu yönetimini doğrudan etkilemiş ve kentler yarışan kentler şeklinde dünya ölçeğinde sıralanmaya başlamıştır (Harvey, 2002). Bu durum doğrudan ekonomik alt yapı çerçevesinde dünyanın önemli coğrafyaları ile eklemlenme sürecine girmeye zorlanması ve buna uygun olarak politik ve yönetim yapısında meydana gelen zorunlu değişimleri yukarıda Şekil 1’de gösterildiği gibi her madde üzerinden inceleyerek tartışmak yerinde ve uygun olacaktır.

Atıl duran ve atıl kaldığı sürece değer kaybederek eriyebilecek olan sermaye fazlasının değer yaratıcısı olur. Erişilebilir konut, işgücü maliyetinin belirlenmesinde de önemlidir. Bu konunun emek dolaşımının gerçekleştiği koşulları belirleyen faaliyetler içerisinde olduğuna dikkat çekiyor. Türkiye’nin üç metropolünde gecekondulaşmanın kökeni 1930’lu yıllara dayanan ancak 1950’li yıllardan itibaren sığrama yapan örneğini ele alalım. Gecekonduların iki temel üretim bileşeninden biri olan emeğin maliyetini düşürmede ne kadar işlevsel

olduğunu hatırlayalım. Ayrıca gelire göre mekânsal tabakalaşma da yaşanmaktadır. Öte yandan Türkiye’deki bölgeler arası üretim farklılaşmasını da ele alalım. Ağrı gibi bir ilde temel ekonomik faaliyet tarım ve hayvancılık iken Kocaeli, Bilecik gibi bir ilde sanayidir. İstanbul ise finans merkezi olarak hizmet sektörünün hâkim olduğu bir mega kenttir. Bu nedenle her birinin piyasalaşma düzeyi birbirinden farklıdır. Doğal olarak tüketici talep yapıları da birbirinden farklılık göstermektedir. Böyle bir ortamda beklenen, piyasa ekonomisinin kurumsallaştığı illerde konut üretiminde birikim oluşmasıdır (Harvey, 2002).

Planlama, arzulan sosyal, psikolojik ve politik hedefler ile mali, ekonomik ve teknik olanakların uyumlu hale getirilmesidir. Planlama “hedeflerle yönetim” bağlamında sunulan hizmettir. Planlama sürecinin özü, hedeflere ulaşmak için belirli yaklaşımların, prosedürlerin ve eylemlerin belirlenmesinde yatmaktadır. Bu süreçte eylemler, faaliyetler ve görevler kesin olarak belirlenmektedir (Yavuz vd., 1978). Planlama, hedeflere ulaşılmasını garanti altına almak için proaktif ve etkili önlemlerin alınmasını gerektirdiğinden hem sürecin yönetimini hem de başarılı bir şekilde yürütülmesini kapsamaktadır. Planlamanın temel amacı, belirlenen hedeflere ulaşmak için gerekli olan kaynakların, zamanın ve insan gücünün en verimli şekilde kullanılmasını sağlamaktır. Bu nedenle, planlama süreci, hedeflerin net bir şekilde tanımlanması, stratejilerin belirlenmesi, kaynakların tahsisi, zaman çizelgelerinin oluşturulması ve performans ölçütlerinin belirlenmesi gibi adımları içermektedir.

Proaktif bir yaklaşımla, planlama süreci gelecekteki belirsizlikleri ve potansiyel engelleri göz önünde bulundurarak, sorunların önceden tespit edilmesini ve çözülmesini sağlamaktadır. Bu sayede, hedeflere ulaşmak için gereken adımlar önceden belirlenir ve uygulanırken, olası riskler minimize edilmektedir. Etkili bir uygulama için, planlama süreci sadece belirlenen stratejilerin belirlenmesini değil, aynı zamanda bu stratejilerin doğru şekilde hayata geçirilmesini de içermektedir (Bademli, 2020). Bu, uygun kaynakların tahsis edilmesini, uygun operasyonların planlanmasını, izlenmesini ve değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu süreç, hedeflere ulaşma sürecinin başarılı bir şekilde yönetilmesini sağlar ve kurumların veya organizasyonların başarıya ulaşmasını desteklemektedir. Formun Üstü

Suher (1996) planlamayı şu şekilde tanımlar; “...kavramsal olarak belirlenen bir hedefe ulaşabilmek amacıyla, harekete geçmeden önce yapılan hazırlıklar, karar verme, seçim yapma sürecidir, Planlama harekete-eyleme öncülük yapacak olan düşünce sistemini oluşturur ve böylece eyleme öncülük eden kurumsal-teorik, varsayımsal yapıyı getirir, düşünce tarzını saptar” şeklinde tanımlanmaktadır (Aydemir vd., 2004).

Raci Bademli, mekânsal planlamayı bilmekle (*logos*), yapmak, uygulamak (*technos*) arasında köprü kurabilmiş olmanın gerekliliği olarak ifade eder. Mekânsal planlamayı sadece biliyor veya yapıyor olarak değil hem biliyor hem de yapıyor, yani (*technos-logos* anlamında) “yapa-biliyor” olmaştır. Kent bilimcileri arasında bulunan Thomas Adams mekânsal planlamayı “toplumsal ve ekonomik ihtiyaçları göz önünde bulundurarak, kentlerin fiziksel biçimlenmesine bir yön vermekle ilgili sorunlarla uğraşan bir bilim, sanat ve uğraş alanı” şeklinde nitelendirilmektedir (Bademli, 2020).

2014 yılında yayımlanan “Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği” ile mekânsal planlamanın tanımlanması ve uygulanması süreci çözüme kavuşturulmuştur. Bu

yönetmeliğin öncelikli amacı, arazi kullanımı ve inşaat faaliyetlerine ilişkin stratejik kararların alınmasını sağlamaktır. Mekânsal planlama, bir bölgenin fiziksel çevresinin düzenlenmesi ve yönlendirilmesi sürecidir. Bu süreç, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilirken, toplumun ihtiyaçları, çevresel faktörler ve ekonomik koşullar da göz önünde bulundurulur. Özetle, mekânsal planlar arazi kullanımını ve inşaat faaliyetlerini doğrudan etkileyen stratejik belgelerdir. Mekânsal planlamada dikkate alınması gereken birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında nüfus artışı, ekonomik büyüme, altyapı ihtiyaçları, çevresel koruma, doğal afet riskleri gibi konular önemlidir. Bu faktörlerin analizi ve değerlendirmesi, sağlıklı ve sürdürülebilir kentsel ve kırsal alanların geliştirilmesi için temel oluşturmaktadır. Özellikle Türkiye gibi hızlı kentleşme süreci yaşayan ülkelerde, mekânsal planlamanın etkin bir şekilde uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde konutun anlamı, temel barınma ihtiyacını karşılamaktan, konfor artışı ve belki de daha önemlisi yatırım sağlamaya doğru değişmiştir. Konut alıcıları açısından yaşanan bu dönüşüm, konut piyasasının genişlemesi açısından önemli bir tetikleyicidir. Pek çok ev sahibi, mevcut evini yenilemeyi, onu daha standart bir alternatifle değiştirmeyi ve ek bir eve sahip olmayı hedefliyor. Durum böyle olunca da mekânın sabitleşmesi ve aşırı sermaye birikimini karşılayamaması nedeniyle konut kredisi vadeleri orta vadede aralıksız uzamaya devam ediyor. Subprime konut kredileri, ödeme gücü olmayan düşük gelirli kesimin konut kredilerine bağlanması gibi riskli uygulamalara da olanak sağlıyor. Tüketim doygunluğu oluştuğunda, konut ve arsa üretimi yapılmadığında şişmiş gayrimenkul fiyatlarında patlama kaçınılmaz hale geliyor. Talep sorununun çözümü için imar ve inşaat faaliyetlerinin henüz piyasalaşmamış veya piyasalaşma düzeyi son derece sığ olan yerlere doğru desantralizasyonu kaçınılmazdır.

Ekonomik kalkınma sürecinde tarım ve sanayi sektörleri arasında denge kurulmasının mümkün olmadığı ülkelerde kentleşme nedeniyle terk edilen tarım arazileri kaybedilmiştir. Kent planlama sisteminde değişimin izlenebilir olabilmesi için mevcut planların olması gerekir. Ülkemizde 20. yüzyıl öncesinde mekânsal planlama çerçevesinde hazırlanan kent planlarında kentsel gelişim aşamalarını takip etmek oldukça zordur. Planlı bir şekilde yönetilmeyen kentleşme süreçleri, çevresel bozulmaya, trafik sorunlarına, altyapı eksikliklerine ve sosyal dengesizliklere yol açabilmektedir. Bu nedenle, mekânsal planlama sürecinde paydaşların katılımı, bilimsel verilere dayalı analizler ve uzun vadeli stratejilerin belirlenmesi önemlidir (Harvey, 2002).

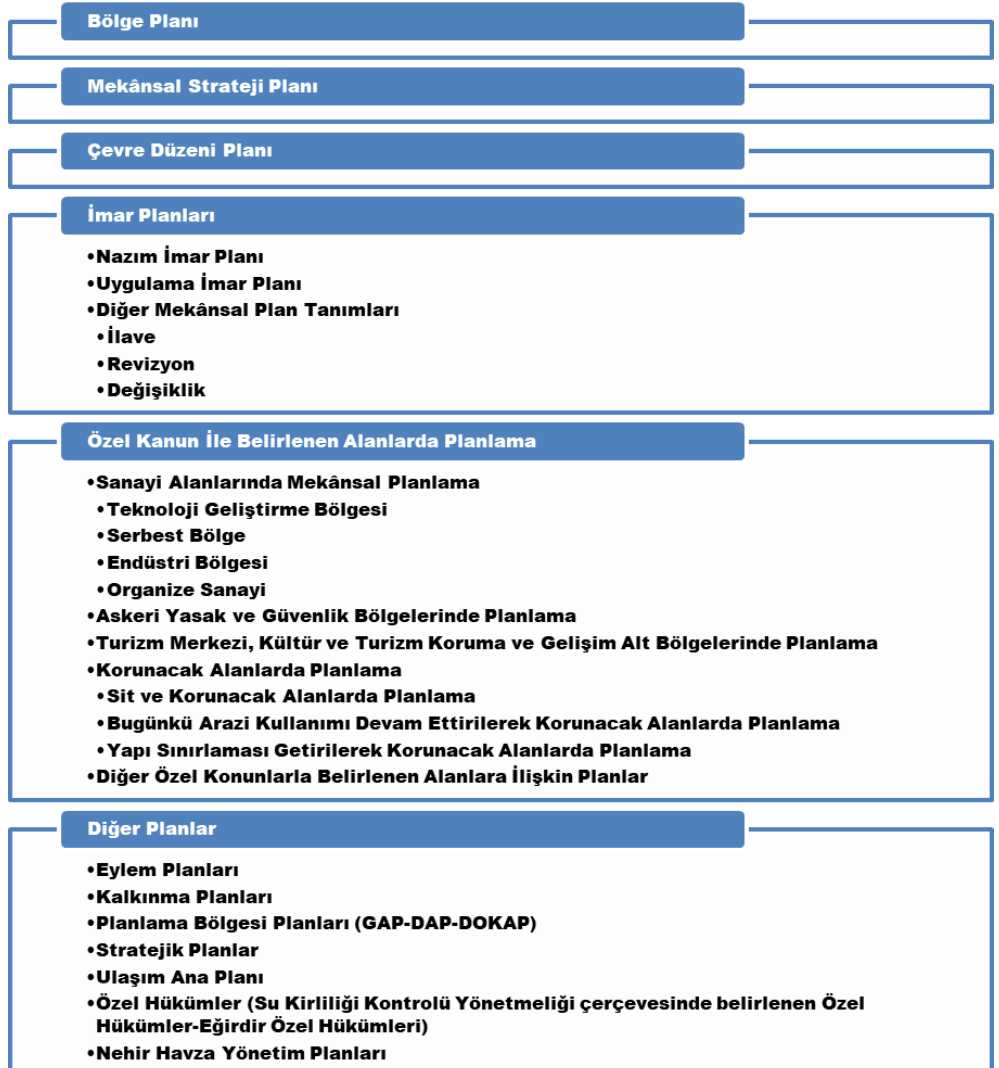
Mekânsal planlama kavramı, arazi kullanımını yönlendiren ve inşaat faaliyetlerini düzenleyen stratejik bir süreçtir. Türkiye’de bu süreci çevreleyen yasal çerçeve, 6495 Sayılı İmar Kanunu’nun lokasyonu ve mekânsal planlarının yapımına tabidir. Bu düzenlemelerin amacı, kentsel ve kırsal alanların sürdürülebilir şekilde geliştirilmesini sağlamak ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktır. Yönetmeliğin tanımlar bölümünde mekânsal plan “3194 sayılı İmar Kanunu uyarınca hazırlanan, kapsadıkları alan ve amaçları açısından üst kademedden alt kademeye doğru sırasıyla; mekânsal strateji planı (MSP), çevre düzeni planı (ÇDP) ve imar planını ifade eder” denilerek plan kademelenmesine yer verilmiştir. Buraya kadar olan bölümde tartışmanın yasal çerçevede ele alınması ile ilgili bir dayanıklılığın varlığı söz konusudur. Konunun net ve açık bir biçimde geleneksel planlama

yaklaşımının ancak belirtilen yönetmelikte ifade edilen stratejik mekânsal planlar yönetmeliğindeki hususlara göre şekillenmesi ve örneklerinin gerçekleşmesi üzerinden yapılması ve buna dayalı yazında yer alan en güncel olan kavramsal ve kuramsal görüşlerini aktarılması yerinde olacaktır. 2014 sonrası durum buna göre Merkezi yönetim tarafından şekillendirilmektedir.

Ülkemizde Mekânsal Plan Türleri

Dericioğlu ve Polat (2000), mekânsal planlama türlerini, ülkemizdeki planlama süreçleri ve ölçekleri açısından; Beş Yıllık Kalkınma Planları ve Bölgeler Planlarını, SOSYO-EKONOMİK BOYUTU; İmar Planlarını, MEKÂNSAL BOYUTU; Çevre Düzeni Planlarını ise ÇEVRESEL BOYUT aracılığı ile tanımlamışlardır. Mekânsal planlama mevzuatı, konuya yönelik yapılan akademik çalışmalar ve ilgili idarelerden elde edilen mekânsal plan çıktıları doğrultusunda ülkemizde farklı birçok plan türlerinin olduğu tespit edilmiştir (Şekil 2).

Son düzenlemelerle yerel yönetimlerde, yetkilerin birçok belediyeye dağılması ve küçük parçalar halinde planlama alanlarının oluşması döneminden daha büyük alanlara ve güçlü yerel yönetimlere doğru bir gelişme eğilimi görülmektedir. Bunun en somut yansıması 12 Kasım 2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı Kanun ile 14 yeni büyükşehir belediyesinin kurulması ve yetki sınırlarının tüm ili

Şekil 2. Mekânsal Plan Türleri (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

kapsayacak şekilde genişletilmesi olmuştur. Bunun yanında büyükşehir belediyelerinin dışında kalan illerde de merkez ilçe belediyesinin yetki sınırının bütün ili kapsayacak şekilde genişletilmesi ve buraların büyük şehir statüsü verilmesi olarak isimlendirilmesi tartışmaya açılmıştır. Bu durumda mevcut kent tanımı bağlamında nerenin kent nerenin kır sayılacağı ve buralara yönelik hizmetlerin nasıl koordine edileceğine yönelik belirsizlikler ortaya çıkmıştır. Bu belirsizlikler bir yandan kırsal faaliyetlerin yapılabilmesini zorlaştırmakta diğer yandan kırsal alanlar üzerindeki yapılaşma baskısını daha da artırmaktadır. Buna karşılık, imar kanununda yapılan değişiklikler (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın (ÇŞB) oluşturulması (644 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname) ve 6306 sayılı Kanun), Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı bir dizi girişim ve girişimden sorumludur. Ulusal düzeyde prosedürlerin planlanmasından ruhsatlandırılmasına kadar bütün ilgili işlemlerden sorumlu olmuştur. Sonuç olarak, planlama döneminde verimliliğin sağlanması amacıyla yetkiler öncelikli olarak büyük ölçekli yerel yönetimlerde konumlandırıldı, ancak merkezi yönetime dayalı spesifik uygulamalara da yol açıldı. Geline bu noktada mekânsal planlama ile kararların doğru ölçekte ve doğru yerde alınmasını sağlayan bir sistem geliştirilmelidir (Bakır vd., 2018).

3194 Sayılı İmar Kanunu'nun 6. maddesinde Mekânsal Strateji Planlarına ilişkin özel kurallar, özellikle kapsam ve hedefler açısından, bu kuralların amacını özetlemektedir. Mekânsal planlama seviyeleri Çevresel Programlar ve Kalkınma Programları olarak kategorize edilmektedir. Sektörel planlar yolu ile üst ölçekte devlet tarafından alınmış olan kararların bir alt ölçeklerde fiziksel-mekânsal planlara yansımalarının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu planlar aynı zamanda "usta" ve "uygulayıcı" olarak da kabul edilmektedir. Ancak, mekânsal planlama mevzuatına yönelik yeni yasalarla oluşturulan farklı ölçek (bazıları belirsiz) ve türdeki mekânsal planlar aralarındaki mekânsal plan kademelerini açıklayan ifadeler bulunmamaktadır (Ersoy, 2012).

Polat (2021), ülkemizde planlamanın ölçeklere göre farklılaştığını, ama genelde kartografya temelli plan ölçekleri kullanılarak mekânsal plan türlerinin elde edildiğinden bahsetmektedir. Bunlar:

- Küresel ve uluslararası planlama perspektifinde, ulus-üstü ve uluslararası düzeyde çeşitli planlama stratejileri uygulanmaktadır. Bu planlar, genellikle uluslararası iş birliğini ve uyumu teşvik etmek amacıyla tasarlanır ve uygulanır.
- Ülke çapında uygulanan planlama süreçlerinde, ulusal planlar önemli bir rol oynar. Bu planlar, genellikle ülkenin uzun vadeli kalkınma hedeflerini belirlemek ve koordine etmek için kullanılır.
- Bölgesel düzeyde planlama süreçlerinde, bölge planları belirleyici bir rol oynar. Bu planlar genellikle belirli bir bölgenin kalkınma ve kullanım potansiyelini analiz eder ve bölgesel hedeflere ulaşmak için stratejiler geliştirir.
- Çevre düzeni planları, doğal ve yapılı çevrenin sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesini hedefleyen önemli bir planlama aracıdır. Bu planlar genellikle çevresel hassasiyetleri dikkate alarak, alanların kullanımını düzenler ve çevrenin korunmasını sağlar.
- İmar planları, kentsel ve kırsal alanlarda yapılaşmanın düzenlenmesi ve geliştirilmesi için temel bir araçtır. Bu planlar genellikle bölgenin mevcut durumunu değerlendirir, kullanım alanlarını belirler ve yapılaşma kurallarını belirleyerek planlı bir gelişmeyi teşvik eder.

Planlama Kademeleri ve Plan Türleri

Planlama süreci, dinamizm ve geri bildirimle şekillenen bir prosedür olarak tanımlanır. Bu süreçte, temel hedeflerin ve politikaların belirlenmesi, potansiyel seçeneklerin incelenmesi ve bu seçeneklerin uygunluk değerlendirmesi ön plandadır. En uygun seçeneğin seçilmesi, planlama sürecinin kritik bir aşamasını oluşturur. Bu prosedür, sadece teorik hedeflerin ve seçeneklerin belirlenmesini değil, aynı zamanda karar alma sürecinin sürekli olarak gözden geçirilmesini de kapsamaktadır. Bu yönüyle, sürecin hem pratik hem de pragmatik taraflarını vurgulayan bir yaklaşımı temsil etmektedir (Ersoy vd., 2000).

Şehir planları, çeşitli detay seviyelerinde hazırlanmakta ve bu bağlamda farklı ölçeklerde incelenmektedir. Planlama sürecinin başlangıcında en genel ve soyut bilgileri içeren, ancak mevcut İmar Kanunu'nda adı geçmeyen 1/100.000 veya 1/50.000 ölçekli Strateji Planları bulunmaktadır. Temel düzeyde ise, 1/1000 veya 1/500 ölçeğinde hazırlanan Uygulama Planları yer almaktadır. Daha küçük ölçekli sınıflandırmalarda ise, 1/25.000 ölçekli çevre düzeni planları ve 1/5.000 ölçekli imar planları bulunmaktadır. Büyük şehirler için yapılan ana planlama çalışmaları genellikle 1/5000 ölçeğinde olup, bu ölçek daha geniş kapsamlı ve soyut bir yaklaşımı gerektirir. Planlama sisteminin bu dinamik parçaları, büyük ölçekli şehirlerde etkili ana planlama yapmak için kritik öneme sahiptir (Orta, 2005).

3194 Sayılı İmar Kanunu'nun 6. maddesi, mekânsal planlamanın farklı düzeylerde ele alınmasını ve planların kapsamını sürekli olarak belirlemektedir. Bu maddeye göre çevre planları, "çevre planı" olarak sınıflandırılır ve "imar planı" olarak kabul edilir. Bu planların mekânsal stratejiye uygun olarak değiştirilmesi gerekmektedir. Mekânsal stratejinin, ulusal ve bölgesel kalkınma planlarıyla uyumlu olması gerektiği vurgulanmaktadır. İmar planları, bir "master plan" ve "uygulama planı" olarak düşünülür ve bu planların sıralı ve hiyerarşik bir şekilde mevcut olması beklenir. Büyükşehir planlama kanunu bu derecelendirmenin doğrudan bir parçası olmamakla birlikte, İmar Kanunu'nun 9. maddesinde bu konudan bahsedilmektedir (Kalabalık, 2012).

1 - Sosyo-ekonomik Planlar

Kalkınma Planı: Kalkınma Planı konsepti, ilk olarak 1982 Anayasası'nın 166. maddesi ile şekillendirilmiştir ("Resmi Gazete", 1982). Bu planlar, ülkenin tüm doğal kaynaklarını, insan potansiyelini ve ekonomik kaynaklarını kapsamlı bir şekilde değerlendiren, aynı zamanda ülkenin çeşitli sektörlerine yönelik politika ve stratejileri detaylı bir şekilde içeren belgelerdir. Günümüzde, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Dairesi Başkanlığı tarafından hazırlanan ve 2019-2023 dönemini kapsayan 11. Kalkınma Planı yürürlüktedir ("Resmi Gazete", 2019a). Bu plan, ulusal kalkınma hedeflerini belirleyerek, uzun vadeli stratejik amaçlara ulaşmayı hedeflemektedir.

Bölge Planı: İmar Kanunu'nun "Planların Hazırlanması ve Yürütülmesi" başlıklı 8. maddesinde, bölge planları; yerleşimlerin ekonomik gelişme potansiyelini, farklı sektörlerdeki büyüme potansiyelini, faaliyet alanlarını ve altyapıyı belirlemeye yönelik olarak tanımlanmaktadır. Kalkınma Bakanlığı, bu bölgesel planların oluşturulması ve yönlendirilmesi amacıyla kalkınma ajanslarını görevlendirmiştir (Resmi Gazete, 1985). Bu planlar, bölgelerin kaynaklarını ve kapasitelerini en iyi şekilde değerlendirmek amacıyla hazırlanır ve uygulanır.

2 - Üst Düzey Fiziki Planlar

Mekânsal Strateji Planı: Mekan, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (ÇŞİDB) tarafından oluşturulan çevre odaklı bu plan, ilk kez planlama sürecinde Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği (MPYY) ile birlikte anılmış ve ilgili mevzuatın 4. maddesinde tanımlanmıştır. Bu tanım, ülke veya bölge stratejilerini içeren bir mekânsal planlamayı kapsar. Plan, doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasını ve geliştirilmesini amaçlayan fiziki bir plandır. Ülke genelinde veya gerekli görülen bölgelerde 1/250.000, 1/500.000 ve daha büyük ölçeklerde hazırlanabilmektedir (Resmi Gazete, 2014).

Çevre Düzeni Planı: Bu planın en güncel hali, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinin (MPYY) 4. maddesinde yer almaktadır. ÇDP, tarım, turizm, ulaştırma ve enerji gibi sektörlerde arazi kullanımına ilişkin genel kararları belirler. Aynı zamanda, yerleşim yerleri ve sektörler arasındaki ilişkileri açıklayarak dengeli bir koruma ve kullanım sağlamayı amaçlayan yüksek ölçekli bir fiziki haritadır. Bu strateji, bölge, havza veya il düzeyinde düşünülebilir ve ölçeği 1/50.000 veya 1/100.000 olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2014). Bölge planlarının, bölgelerin ekonomik refahını artırmak, yerleşim yerlerindeki gelişme potansiyelini ortaya koymak, sektörel hedefleri belirlemek ve altyapı dağılımını planlamak amacıyla oluşturulması hedeflenmektedir.

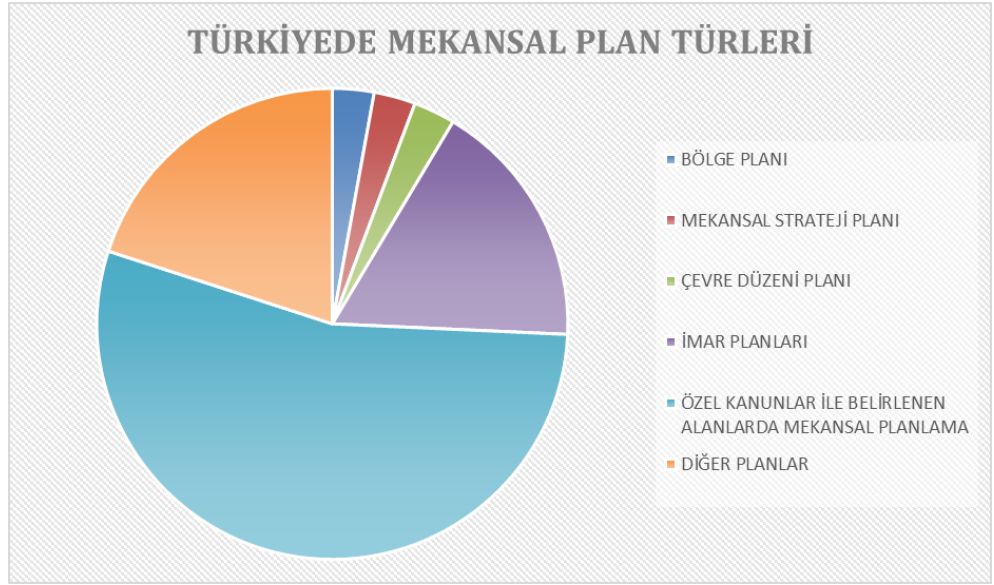
3 - Yerel Fiziki Planlar

Planlamanın en üst düzeyinde, alanın amaçlanan sınırlarını belirleyen bir master plan ve alanın özelliklerini detaylandıran bir dizi ayrıntılı plan bulunmaktadır (Resmi Gazete, 2014). Bu master plan, genel stratejiyi ve vizyonu ortaya koyarken, ayrıntılı planlar ise belirlenen hedeflerin nasıl gerçekleştirileceğine dair spesifik bilgileri içerir.

Nazım İmar Planı: Çevre planının genel ilkelerini, amaçlarını ve kararlarını takip eden belge, uygulama planının oluşturulmasına temel teşkil etmektedir. Bu belge, arazi kaynaklarının tipik kullanım şekillerini, kentsel ve kırsal alanların gelişme yönünü ve ilkesel yaklaşımlarını açıklamaktadır. Genellikle 1/5.000 ile 1/25.000 ölçekleri arasında hazırlanır ve uygulama planının oluşturulmasında yol haritası niteliği taşımaktadır.

Uygulama İmar Planı: Bu plan, 1/1.000 ölçeğinde olup nazım imar planının temel prensiplerini ve yöntemlerini izlemektedir. İnşaat ve uygulama süreci için gerekli tüm detayları içerir; bu detaylar arasında inşaat blokları, inşaat sırası, yapıların silinebilir, inşaat alanı, arazi parselasyonu, mesafeler arası uzaklıklar, yaya ve bisiklet yolları, ulaşım sorunları gibi bilgiler yer almaktadır (Şekil 3).

Özlüer’e (2015) göre, planlamada yetkili idarenin belirlenmesi açısından sorunun temel nedeni, mevcut imar mevzuatının bütünlükten yoksun, dağınıklık ve orta vadeyi ilgilendiren uzun vadeli planlama hedeflerinden yoksun olmasıdır. İmar planları, İmar Planının bütünsel olarak ele alınması ve uygulanmasını konu alan bir planlama türüdür. Ancak bu planlara ilişkin usul ve esasları düzenleyen temel kanun olan İmar Kanunu’nun yanı sıra idarenin yetki alanlarına ilişkin çok sayıda özel kanun ve yönetmelik de bulunmaktadır. Ancak bu yasalar tek başına sorunların çözümünde etkili değildir. Bu durum bölgelerin planlanmasıyla ilgili kafa karışıklığını ve sorunları artırmaktadır.

Şekil 3. Mekânsal Planlamada Kurumsal Yapı (Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

Mevzuatta sıralanan kurallar, ilgili idarenin uyması gereken bilinen bir düzeni belirlemeyi amaçlamaktadır. İmar planlarının olağan idari mekanizmanın parçası olan bürokratik bir süreç olduğu dikkate alındığında, bu işlemlerin bileşenlerinin yasal olması gerekmektedir. İdari işlemlerde herhangi bir unsurun bulunmaması, işlemin hukuka aykırı sayılmasına neden olabilir. Sonuç olarak imar planlarının yetki, şekil, sebep, konu ve amaç bakımından kanun kurallarına uygun olması büyük önem taşımaktadır. Bunun için prosedür ve kuralların, prosedüre ilişkin yasa ve yönetmeliklere uygun olarak takip edilmesi ve uygulanması gerekir. İmar planlarının hazırlanmasına ilişkin bu usul ve kurallara en önemli katkıyı sağlayan ise İmar Kanunu'dur. Ayrıca yerel yönetimler ve diğer ilgili kurumlardaki planların oluşturulmasına ilişkin kanunlarda da bu konuya ilişkin kurallar bulunmaktadır. Plan Yapım Esasları Yönetmeliği ve Çevre Planları Yönetmeliği'nin yerine geçen Mekânsal Plan İmar Yönetmeliği, konuya ilişkin ilke ve esasları daha detaylı bir şekilde detaylandırmaktadır. 'Yetki unsuru', imar düzenlemelerinin karmaşık yapısıyla ilgili temel anlaşmazlıklardan biridir. Yetki unsuru, idari organı ve onun harekete geçme kapasitesini ifade etmektedir. Bu nedenle yetki, idari yetkililerin karar alma ve işlem yapma kapasite ve yetkisi olarak kabul edilir. Yetkili idarenin belirli bir yetki ve sınıra sahip olması hukuki güvenlik ve kesinlik açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle idare hukukuna ilişkin yetki kuralları kamu düzeninin bir parçası olduğundan imar planlamasında uygun idarenin tespiti de önem taşımaktadır (Ulu, 2012). Yetki kavramına ilişkin olarak idare hukukunun tanımına göre kimin, nerede, ne zaman ve hangi konuda karar verebileceği ve işlem yapabileceği sorularının cevabı, yetki olarak değerlendirilebilir.

Bir idari işlem veya kararın hem doğru hem de meşru olabilmesi için yetkili bir kişi tarafından başlatılması veya karara bağlanması gerekmektedir. Yöneten kişisel otorite aynı zamanda kamu düzeniyle de bağlantılı olduğundan, bu kurala uymayan hukuka uygun imar planları hatalı olacaktır. Bu hata, imar planının hükümet dışında veya hükümet adına vasiyetname yapma yetkisi olmayan bir makam tarafından yapılması durumunda imar planının geçersiz sayılmasına neden olmaktadır.. Konum üzerinde yargı yetkisi kavramı, hükümetten sorumlu yetkililerin denetleyebileceği coğrafi alanı ifade etmektedir. Kalkınma planları açısından bu otorite, tüzel kişilere izin verilen coğrafi bölgeleri belirlemekte olup, ilgili kanunlarda detaylı olarak belirli kurallara sahiptir. Düzenlemeler arasında

Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve İl Özel İdare Kanunu'nda belediye sınırları, büyükşehirler ve çevre bölgeler önemli yer tutmaktadır. Yönetimsel yapıya ait düzenlemeler ve işleyiş Türkiye'nin idari yapısı 1982 T.C. Anayasası'nda belirtildiği üzere ikiye ayrılır:

Merkezi Yönetim; idarenin topluma yönelik görev ve sorumluluklarının, merkez veya merkeze bağlı makam ve görevlilerce emir ve talimatların yerine getirilmesidir.

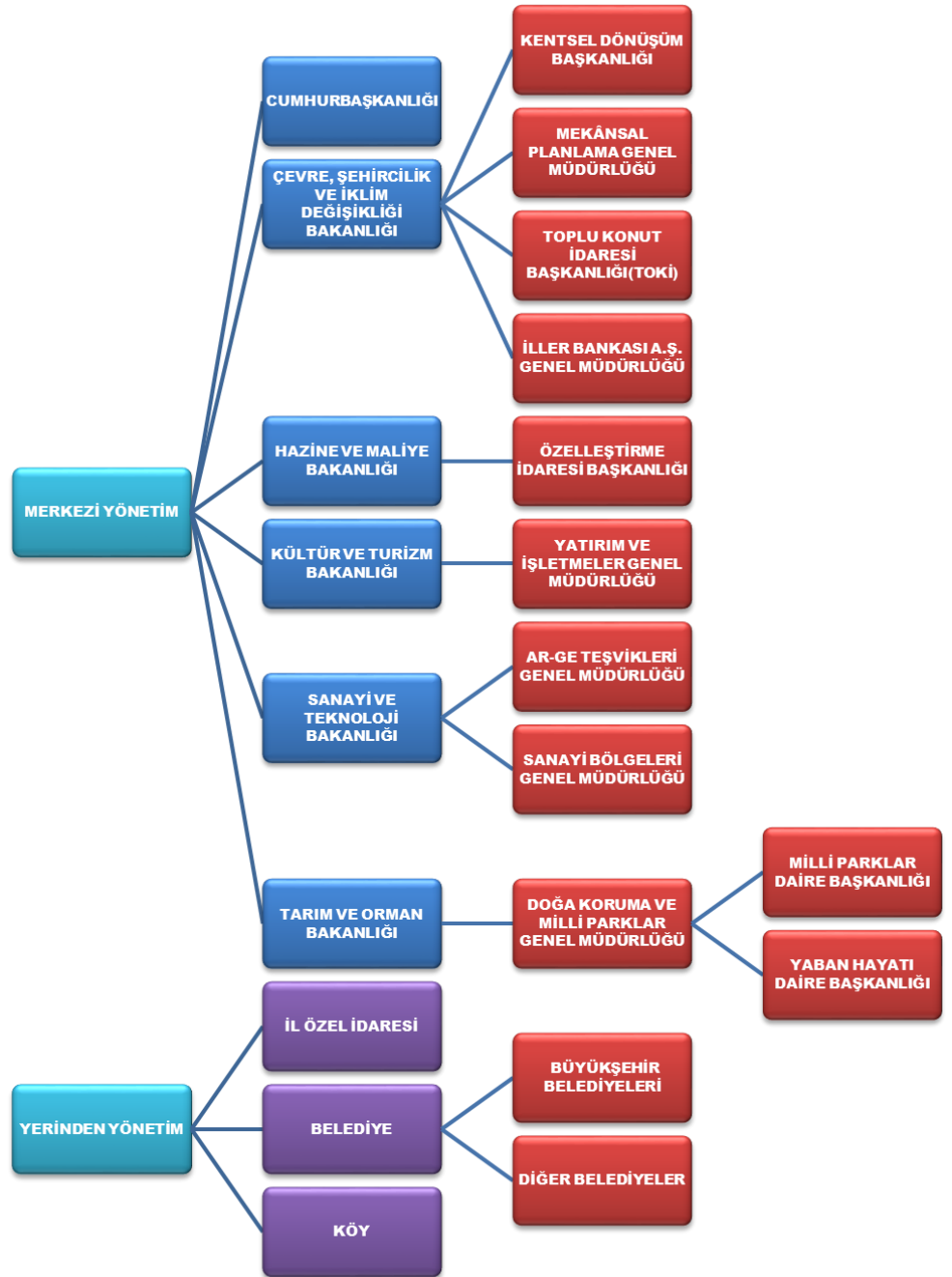
Yerinden Yönetim; idareleri, ülkesel ve bölgesel ölçekten daha küçük belli bir coğrafya esas alınarak oluşturulabileceği gibi o alan içerisinde halkın yerel ihtiyaçlarına yönelik belirli hizmetleri görmek için de kurulabilir. Yerinden yönetim yönetimleri: konuma ilişkin yerinden yönetim (belirli bir yerel nüfusa sağlanan hizmetlerin organizasyonu); özel il, hizmet veren il, belediye ve köy olarak kabul edilmektedir. Hizmete ilişkin yerinden yönetim, belirli bir hizmetin merkezden ayrı tüzel kişiler tarafından yönetilmesidir. İktisadi Devlet Teşekkülleri, Üniversiteler, TRT gibi kurumlar örnek olarak gösterilebilir (Ünal, 2022).

Hem merkezi birimler hem de yerel yönetimler kendi içinde olumlu ve olumsuz yönler barındırmaktadır. Merkezi yönetimin başlıca yararları; güçlü bir otorite, yerel etkilerden uzaklaşma ve tarafsızlık, kamu hizmetlerinin ülkeye dengeli ve adil dağılımının sağlanması, sosyal ve ekonomik farklılıkların azaltılması şeklinde sıralanabilir (Özer ve Önen, 2016). Sakıncaları ise, kamu hizmetinin sunumunun yavaşlaması, halkın yönetime katılma ve demokrasi bilincine engel olma olasılığının olması, yerel kamu görevlilerinin bilgi ve becerilerini aktaramaması, hizmetlerin siyasileştirilmeye uğramasıdır. Yerel yönetimlerin yararları; mal ve hizmet sunumunda maliyetlerin aşağıya çekilebilmesi, yerel tercihlerin birincil olması, kaynak israfının önüne geçilmesinin daha kolay olması ve demokrasi bilincinin artmasıdır. Olumsuz tarafı ise yerel baskı ve etkilere çokça maruz kalarak özellikle seçimle iş başına gelen aktörlerde seçmen kazanma veya kaybetmeme adına karar ve işlemler yapılması gerek mali gerek insan kaynağı olarak kaynak sıkıntıları yaşamaları sayılabilir (Ulusoy ve Akdemir, 2019) (Şekil 4).

Mekânsal Planlama Mevzuatı

Mekânsal planlama ve yapılaşmayla ilgili mevzuat çok geniş bir alanı kapsayan, ilgi ve çalışma alanı olarak çok çeşitli konuları içine alır. Mekânsal planlar, idare hukuku alanına giren “düzenleyici idari işlemlerdir”.. Kamu ile kişiler arasındaki ilişkileri düzenler (Tekinbaş, 2008).

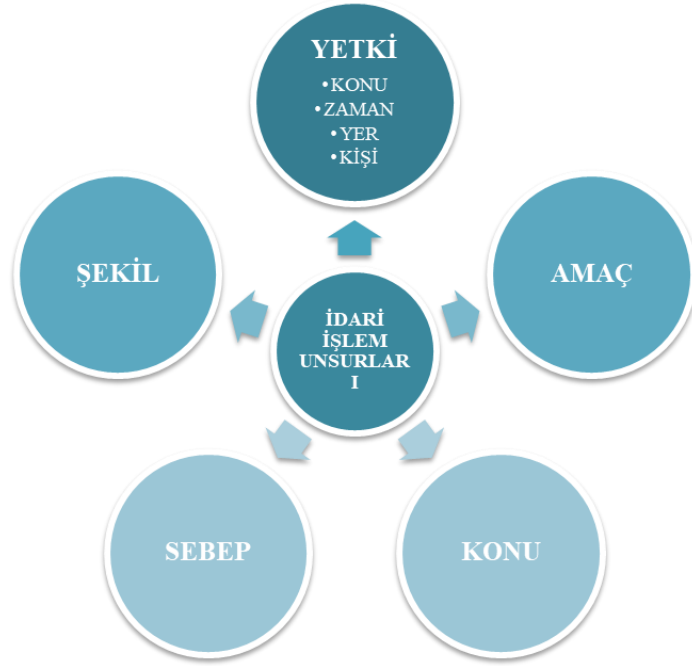
İdari usuller “yetki, şekil, sebep, konu ve amaç” olmak üzere beş bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan herhangi birinin olmaması durumunda veyahut eksikliğinde, idari işlemlerin hukuka aykırı bir duruma düşmesine sebep olmaktadır (Yaşar, 2008). Bu bağlamda, idari işlem niteliği taşıyan mekânsal planların hukuki olarak geçerliliği bu beş unsura bağlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İdari işlemler unsurları bakımından hukuka uygun olup olmadıkları bakımından yargısal denetimi tabi tutulurlar. Bir idari işlemin sakatlıkla malul olmaması için bu beş unsuru taşıması ve unsurları bakımından da hukuka aykırılık barındırmaması gerekmektedir. (Odyakmaz vd., 2011). İdari işlem unsurları kapsamında yapılan yargısal denetim, imar plan kararları üzerindeki etkisi bakımından önemli ve dinamik bir etkinliktir (Şekil 5).

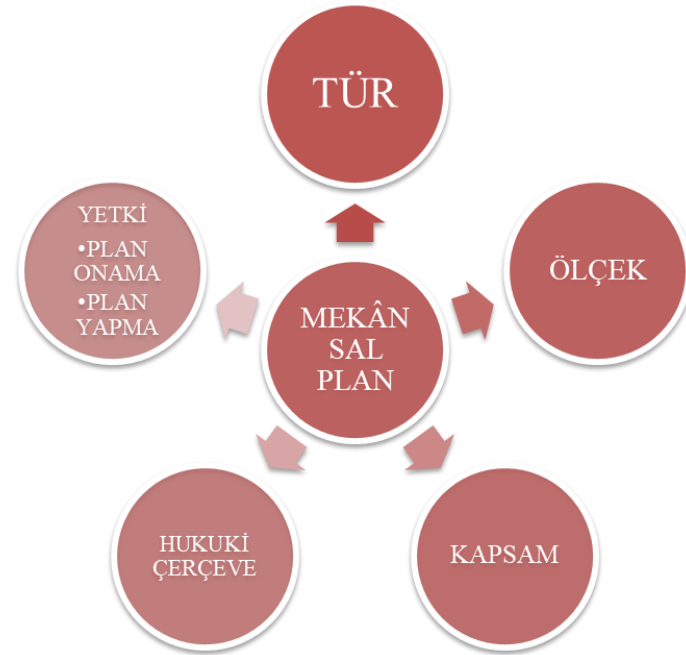
Şekil 4. Türkiye’de Mekânsal Planlamanın Kurumsal Yapısı
(Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

“Mekânsal planlamanın idare hukuku alanına giren düzenleyici idari işlemlerdir” tanımlamasından hareketle; mekânsal planlama örüntüsünün “yetki (plan onama ve yapma), tür, ölçek, yasal çerçeve ve kapsam” unsurlarından oluştuğunu söyleyebiliriz (Şekil 6).

Ülkemizdeki kamu yatırım projelerinin büyük bir bölümüne merkezi düzeyde karar verilmektedir. Kamu yatırım projelerinin yer seçiminde ise hizmet sunma kapasitesinin yanında kamulaştırma maliyeti gibi unsurlar da belirleyici olmaktadır. Merkezi düzeyde yönlendirilen kamu yatırımları ise yerel düzeydeki plan kararları ve öngörülerini ile uyumlayabilmektedir. Karayolu, metro, liman gibi ulaşım projeleri ile hastane, toplu konut, üniversite ve baraj gibi büyük projelerin neredeyse tamamına merkezi düzeyde karar verilmektedir. Bununla birlikte

Şekil 5. İdari İşlem Unsurları
(Yazarlar tarafından
hazırlanmıştır.)

Şekil 6. Mekânsal
Planlamanın İlişkili Olduğu
Yapılar (Yazarlar tarafından
hazırlanmıştır.)

boğaz köprüsü, uluslararası havaalanı, otoyol gibi yerel ölçeği aşan bölgesel ölçekli yatırımlar, kentsel gelişme hızı, yerleşim deseni ve göç unsurlarını doğrudan etkileyebilecek niteliktedir. Söz konusu projelerin sosyo-ekonomik yapıya etkisinin analiz edilmesi, bu projelerin olumlu etkisini artıracak tamamlayıcı projelerin tasarlanması ve olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesi için mekânsal planların hazırlık ve uygulamasında bu tür projelerin etkilerinin ayrıca analiz edilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Yetki Kavramı ve Mekânsal Planlamada Yetki

İmar planlarının idare hukuku alanına giren hukuki işlemler olduğu anlaşılmaktadır. Yürütme veya idare hem özel somut bireysel işlemler hem de

düzenleyici (kural işlemler) işlemler yapan bir devlet fonksiyonudur. Kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, tüzük ve yönetmelikleri örnek verebileceğimiz kural işlemler; uyulması zorunlu, genel, sürekli, soyut bir hukuk normu koyan ve buna bağlı yetki ve sorumluluklar getiren işlemlerdir. Birel işlemler ise, kişilere özgü tesis edilen atama gibi işlemlerdir (Kalabalık, 2012). Bu tanımlar göz önünde bulundurulacak olursa imar planları genel düzenleyici işlemler olmaktadır. İdare hukukunda işlemlerin anayasaya, kanunlara, yönetmelik ve diğer mevzuata uygun olması gerekmektedir.

İdari işlemin amacı, idarenin işlemleri ile ulaşmak istediği hedeftir. Sübjektif unsurdur. İdarenin amaçlarının kamu çıkarlarından farklı olması idari süreci sekteye uğratacaktır. İdari işlemin gerek hazırlanış gerekse dış görünüş itibarıyla uyulması gereken usulü belirleyen unsur ise şekil unsurudur. Sebep unsuru ise, idari işlemin gerek hazırlanış gerekse dış görünüş itibarıyla uyulması gereken usulü belirtir. Her irade tasarrufunda, tasarrufun konusu vardır (Duguit, 1954).

Kent planlamanın da kamu yararı amacıyla yapılması gerekmektedir. Yine kent planlamadan örnek vermeye devam etmek gerekirse korunması gerekli bir sit alanında planlama yapma ihtiyacı yapılacak olan planlamanın sebep unsurunu oluşturmaktadır. Konu unsuru ise, sonuç ya da yapılan işlemin kendisi olan plandır. Kent planlama; hazırlanması, onaylanması, ilan edilmesi ve uygulanmasına kadar birçok şekil şartına sahiptir. Örneğin planların onaylanmasının ardından ilgililerin haberdar olması için belli sürelerle belli yerlerde ilana çıkmaktadır. Otorite unsuru diğer bileşenlerden farklıdır; içinde farklı ayrıntı düzeylerine sahip daha spesifik bir bileşen olarak görünür. Spesifik olarak bir kişi, zaman, konu, yer ve belirli bir bileşenden oluşmaktadır (Atay, 2019).

Yetki; Anayasa ve kanunların idari makamlara verdiği alanlar kapsamında hangi idari makam ve organın karar alabileceğini ve işlem yapabileceğini belirtmektedir. Planlama otoritesi genellikle idarenin yetkisi olarak kabul edilmektedir (Günday, 2002). İdarenin planlama yetkisi öncelikle İmar Kanunu'nun uygulanmasından doğmaktadır. İmar hukuku alanındaki faaliyetlerin planlanması ise genellikle idarenin yürüttüğü planlama çalışmalarıyla sınırlıdır. Bu bağlamda, idarenin İmar Kanunu çerçevesinde yaptığı planlama çabaları, genellikle planlama otoritesinin merkezini oluşturmaktadır.

İdarenin görev alanına giren idari işlem ve kararların sağlıklı ve tutarlı olabilmesi için söz konusu yetki kuralları, işlem/kararın ancak iradeyi açıklamaya veya eylemi gerçekleştirmeye yetkili idari makam tarafından verilebileceğini düzenlemektedir; kişi açısından ise yetki kuralları denir. Kişi yönünden yetki kurallarına riayet edilmemesi idari işlemleri sakatlayacaktır. Bu sakatlıklar, yokluk veya yetki tecavüzü şeklinde kendini gösterebilmektedir. İmar sürecini göstermek için, kişisel iradesini hükümet adına beyan etme kapasitesi olmayan kişi veya kuruluşlar tarafından bir plan yapılması durumunda, bu tür planlar geçersiz sayılacaktır. Vasiyetname hazırlama yetkisinin bulunduğunu söylemek mümkün olsa da bu kişi veya hükümet adına bir başkasının harekete geçmesi yetki ihlali sayılacaktır. Yokluk ile ilgili olarak büyükşehir belediyesi planlama yetkisinin Millî Eğitim Bakanlığınca kullanılması, yetki tecavüzüne ise belediye meclisinin onaylaması gereken planın belediye başkanınca onaylanması örnek verilebilir (Özlüer, 2015).

Önceden yapılan hukuki düzenlemelerle kamu tüzel kişisi bünyesinde kamu görevlisi ya da organlardan hangi konularda işlem yapabileceklerinin düzenlenmesi konu yönünden yetki kuralını oluşturmaktadır. Uygulamada en çok görülen konu yönünden yetkisizlik, hiyerarşi silsilesi içerisinde bulunan astın üstü yerine veya üstün astı yerine idari işlem veya karar alması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Yavuz vd., 1978). İmar hukuku bağlamında mücavir alan üzerinden geniş yer bulan ve ayrıntılı düzenlemelere tabi tutulmuş yetki kuralı ise, kanunlarla imar planı yapmaya yetkili kılınmış aktörün hangi coğrafi sınırlar içinde bu yetkisini kullanacağını düzenleyen yer bakımından yetki kuralıdır. Belediye, büyükşehir belediyesi ve il özel idaresinin kent planlamadaki coğrafi sınırları açısından mücavir alanın nerede başlayıp nerede bittiği önemlidir. Mücavir alan sınırlarının belirlenmesinden farklı olarak mücavir alan dışında kalan belediye ve il sınırları da bu yetki kuralı çerçevesinde planların geçerliliği konusunda değerlendirilmesi gereken bir husustur (Çağlayan, 2018).

Kamu görevlilerinin yetkilerini kullanabilecekleri süre sınırsız değildir. Bu yetkinin sınırı göreve başlama ya da görevlerinin sona ermesi ile sınırlıdır. Kamu görevlilerinin yetkilerinin belli bir süre ile sınırlı tutan yetki kuralı zaman yönünden yetki kuralıdır. Bu kural ile göreve başlamış olmak yeterli olmayıp usulüne yani hukuka uygun şekilde göreve başlamış olmak ve görevin sona ermemiş olması gerekir. Aksi halde işlemler hukuka aykırı olarak değerlendirilir (Özlüer, 2015). Kamu görevlilerinin yıllık izin, hastalık izni veya diğer nedenlerle izinde oldukları dönemlerde veya emekliye ayrıldıktan sonra ya da kanun bir idari işlem için süre öngörmüşse bu sürenin geçildikten sonra yapılan işlemler yetkisizlikle sakat olacaktır.

Türkiye’de mekânsal plan onama/yapma yetkisi, merkezi yönetim ve 1985 tarihinde yürürlüğe giren 3194 Sayılı İmar Kanunu ile yerel yönetimler arasında dağılmıştır. Mekânsal planların yapma/onama/uygulamadaki yetki ve sorumluluğun çok fazla merkezi ve yerel kurum/kuruluşun bulunduğu ve bu kurum/kuruluşlar arasındaki koordinasyonun oldukça zayıf ve sınırlı olduğu görülmektedir (Kılınç vd., 2009). Planlamada yaşanan bu yetki karmaşıklığının temel nedeninin, mekânsal planlama mevzuatının dağınık yapısından kaynaklandığını söyleyebiliriz (Duyguluer, 2006).

Ülkemizde her kurum kendi sorumluluk sahasında, dayanağını oluşturduğu yasalar çerçevesinde hareket etmektedir. Ancak bazı durumlarda, aynı arazi parçalarına yönelik farklı kurumların tasarrufla bulunmak istemeleri nedeniyle yetki çatışması yaşanabilmektedir. Mekânsal planlamada yetki sorunu bazen politik çıkarlar çerçevesinde, bazen merkezi yönetim içinde yer alan kurumların sektörel kimliklerini kullanmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kentsel alanlarda problemlerin ortaya çıkmasına ve planlama faaliyetlerinin parçalanmasına sebep olmaktadır (Kılınç vd., 2009).

Kent planlamada yetkileri dağıtıcı temel kanunun, genel kanun niteliğinde olan 3194 sayılı İmar Kanunu olduğu kuşkusuzdur. Bununla birlikte yetki sorunlarının da kaynağı olarak birçok farklı kanunda kent planlamaya dair düzenlemeler yapıldığı ve farklı aktörlere yetki verildiği görülmektedir. Böylelikle mevzuat da kendi içinde kademelenmektedir. İmar kanunlarımız, İmar Kanunu’nun geniş yetkiye sahip merkezi idari birim olan Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından yönetilmesini gerektirmektedir. Yerel yönetimlerde, belediyelerde, büyükşehirlerde ve özel illerde genel yönetim görevi yapan yetkili

kurumlar bulunmaktadır (Tekinsoy, 2008). Bu kurumlar şehir planı, nazım plan ve uygulama planı gibi genel planlar oluştururken, diğer planlar genellikle daha spesifik olup bu temel planlardan oluşturulmaktadır.

SONUÇ

Özellikle 1990'ların sonrasında Türkiye'de stratejik mekânsal planlamanın yükselişi, kentsel ve bölgesel planlama uygulamalarında kapsamlı planlamaya alternatif olarak belirgin hale gelmiştir. Bu planlama tarzı, kapsamlı planlamaya göre daha stratejik, eylem odaklı ve katılımcıdır, karar almada müzakereci bir yaklaşım benimsemesiyle öne çıkar. Bu yöntem, farklı düzeylerdeki farklı devlet kurumları arasındaki iş birliğini (çok düzeyli liderlik) ve farklı departmanların koordinasyonunu teşvik eder. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde stratejik planların uygulamaya yansıtılmaması, yetki çatışması sorunları, plan ve programların eksik olması, izleme ve değerlendirme süreçlerinin yetersiz olması bu planların etkinliğini azaltmıştır. Son yıllarda stratejik mekânsal planlama yaklaşımını kentsel ve bölgesel planlama süreçleriyle ilişkilendirmeye yönelik girişimlerde bulunulduğu belgelenmiş olsa da bu alandaki araştırmaların halen eksik olduğu kabul edilmektedir.

Mekânsal planlamadaki otorite çatışmaları genellikle örtüşen yetki alanlarından, farklı çıkarılardan ve planlama sürecine dahil olan farklı hükümet kurumları, özel kuruluşlar ve topluluk grupları arasındaki güç mücadelelerinden kaynaklanır. Ülkemizde, çeşitli kurumlar arasında dağılmış planlama yetkileri, mevcut İmar Yasası'ndaki istisnai maddeler, sektörel planlar ve mevzii düzenlemeler gibi faktörlerle birlikte, planlama sürecinde ciddi bir karmaşaya yol açmaktadır. Bu durum, planlama denetim mekanizmalarının etkin bir şekilde kurulmasını engellemektedir. Aynı coğrafi alanda birden fazla kurumun yetkili olması veya farklı kurumlar tarafından planlanan bölgelerin bulunması, kararların tutarlı bir şekilde alınmasını zorlaştırmakta ve uygulamada sorunlara neden olmaktadır. Bu durum, planlama sürecinin koordinasyonunu ve kararların uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Planlar, ilgili kurum/kuruluşlarla ve plan kapsamındaki ilgili idarelerle işbirliği sağlanarak Bakanlıkça yapılır veya yaptırılır.

Mekânsal planlar genel düzenleyici prosedürlerdir ve bu planların yapılması/onaylanması idari bir süreçtir. Bu bağlamda işlemlerin unsurlarının da hukuka uygun olması gerekmektedir. İdari işlemlerde herhangi bir unsurun bulunmaması, işlemi hukuka aykırı kılmaktadır. Sonuç olarak işlemlerin yetki, şekil, sebep, konu ve amaç bakımından kanundaki düzenlemelere uygun olması gerekmektedir. Kanun ve diğer düzenleyici süreçlerdeki usul ve esaslara uyması ve yürürlüğe girmesi gerekmektedir.

Mekânsal planlama alanında, hukuka aykırı durumlar ve uygulama sorunları arasında en önde gelen konu yetki hususudur. İdari işlemlerin gerçekleştirileceği idare birimi ve organının belirlenmesi, yetki unsurunun doğru bir şekilde tanımlanması son derece kritiktir. Yetki unsuru, idare birimlerinin karar alma ve işlem yapma yetkisini ifade eder ve bu yetkinin kullanılmasını sağlayan kurallara yetki kuralları denilmektedir. Hukuka uygunluk açısından, yetkili idarenin yetki sınırları ve kapsamı kesin olarak belirlenmelidir. Bu, planlama sürecinin adil ve etkin bir şekilde yürütülmesini sağlayacak önemli bir adımdır. Mekânsal planlarla ilgili mevzuat bütünlüğü, hukuki uyumsuzluk ve uygulamada meydana gelen sorunların çözümü için kurumsal olan onama/yapma yetki unsurunun

kesinleştirilmesi gerekmektedir. Temel olarak mekânsal planlarda yetki kullanacak idarenin belirlenmesinde yaşanan sorunların temel nedeni mekânsal planlara ilişkin mevzuatın bütünsel olmaması, orta ve uzun vadeli planlama hedeflerinin bulunmaması ve ilgili idarelerin plan yapmamasıdır ya da geç plan yapılmasıdır.

3194 sayılı İmar Kanunu dışında mevzuatta tanımlı özel kanunlar kapsamında yetkili olan diğer kurumlar, parçacıl yaklaşımlar bütünsellik ilkesinin ihlal edilmesine sebep olmaktadır. Bütünsellik ilkesinin ihlali ise yetki karmaşası sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu bağlama göre; mevzuatta yer alan planlar, kanunlar, yetkili kurumlar net bir şekilde tanımlanmalıdır. Merkezi ve yerel yönetim arasında denge sağlanmalı, hiyerarşik sistem düzenlenmelidir. Özel planlar hiyerarşiden ayrı düzenlenmemelidir. Özel kanunların birbirlerini destekleyici olmaması, farklı dilde olmaları bu sistemde koordinasyon eksikliğine sebep olmaktadır. Bu sebeple çok aktörlü alanlarda kurumlar arası eşgüdüm sağlanmalı, koordinasyon eksikliği sorunu genel olarak çözümlenmelidir. Parçacıl sistemin aksine alanlar bir bütün olarak ele alınmalıdır. İdarede ast-üst ilişkisinin tanımlanması amacıyla oluşan hiyerarşik ilişki, imar planlarının kendi içinde de mevcut olup bu hiyerarşi imar planlarını birbirine göre kademeleşmektedir. Bu hiyerarşik ilişki aynı zamanda “planların kademeli birlikteliği” ilkesi olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda alt ölçekli plan, üst ölçekli plana uygun olarak hazırlanmak zorundadır. Plan hiyerarşisine göre üst ölçekli plandaki kararlar, alt ölçekli planlar ile ayrıntıya kavuşmakta ve alt ölçekli planlar uygulamaya yönelik kılavuz niteliği görmektedir.

Kurumlardaki yetki çeşitliliğinin ortaya çıkardığı sonuçlarında biri mekânsal planlamanın kurumsallaştırmasına çalışırken, çok-kurumsallaşmasıdır. Bu nedenle, imar yasalarının Önsöz’de özel olarak belirtilmemesine rağmen, her kurum kendi sektörü için özel yasalara uyma eğilimindeydi. Bu durum, mekânsal planlama süreçlerinde karmaşaya ve tutarsızlığa neden olabilir, çünkü imar mevzuatı genellikle yerel yönetimlerin ve planlama otoritelerinin temel referans noktasıdır. Bu, planlama ve uygulama aşamalarında çeşitli sorunlara yol açabilir ve hukuki belirsizliklere sebep olabilir. Yetki karmaşası yasal, yönetsel çerçevede yayımlanan yasalardan kaynaklandığı gibi, farklı kurumlar farklı planlar yaparak ve onayarak yetki karmaşası doğurmaktadır. Bu durum sistematik olmayan bir biçimde uygulamada sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, kurumların özel kanunlarla uygulama yapma yöntemini seçerken, imar mevzuatının uyumlu bir şekilde ele alınması ve göz önünde bulundurulması gereklidir.

Kurumların mekânsal planlamasında yetkilerin çeşitlenmesiyle birlikte hangi kanunun uygulanacağı, hangi kurumun öncelikli olacağı veya hangi kanunun önce uygulanacağı kafa karıştırıcı hale gelmektedir. Sektörel kurumların özel kanunlarla mekânsal planlama yetkisine sahip olmaları, "her tür ve ölçekte plan yapma" yetkisini içerir. Ancak, "ölçek" ve "tür" kavramlarındaki belirsizlikler, farklı ve bağlantısız planların oluşturulmasına, planlama süreçlerinin bölünmesine, uygulama birimlerinin kararsızlığına, mekânsal bütünlüğün göz ardı edilmesine ve uzman olmayan müdahalelerin artmasına neden olabilir. Bu durum mekânsal planlamanın etkinliğini azaltabilir ve planlama süreçlerinde uyumsuzluğa neden olabilir. Bu nedenle planlama süreçlerinin daha tutarlı ve bütünsel olarak yürütülebilmesi için planlama yetkisinin belirlenmesinde daha

belirgin ve keskin kriterlerin kullanılması gerekmektedir. Özellikle 1984’ten günümüze kadar olan tarihsel süreçte planlamanın durumu, yaklaşım yapısı ve plan türlerinin mevzuat ile merkezi ve yerel yönetimler arasındaki çatışma içinde incelenmesi gerekmektedir. Literatürde böyle bir sistematik sıralama görülemediği gibi bu durumu belirleyen ve destekleyen örneklere de rastlanmamaktadır. Bu nedenle eğer buna uygun olarak bir düzenleme yapılması halinde sonuç kısmı da gerçekçi öneriler geliştirebilecektir.

Kaynakça

- Albrechts L. (2001). From Traditional Land Use Planning to Strategic Spatial Planning: The Case of Flanders. L. Albrechts, J. Alden ve A. DaRosa Pires (Der.), *The Changing Institutional Landscape of Planning*, ss. 83-108, Routledge.
- Atay E.E. (2019). *İdare Hukuku* (2.Baskı), Ankara.
- Aydemir Ş., Aydemir S., Beyazlı D., Ökten N., Öksüz A., Sancar C., Özyaba M. ve Türk Y. (2004). *Kentsel Alanların Planlanması ve Tasarımı*, İber Matbaacılık, Trabzon.
- Bademli R. (2020). *Kentsel Planlama ve Tasarım Öğrencilerine Notlar*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, İşkur Matbaacılık, Ankara.
- Bakır N.Y., Doğan U., Güngör M.K. ve Bostancı B. (2018). Planned development versus unplanned change: The effects on urban planning in Turkey. *Land Use Policy*, 77, 310-321.
- Çağlayan R. (2018). *İdare Hukuku Dersleri* (6.Baskı), Adalet Yayınevi, Ankara.
- Dericioğlu K.T. ve Polat E. (2020). *Planlama Bilimi ve Mekânsal Planlamanın Bilimselliği*, Astana Yayınları, Ankara.
- Duguit L. (1954). *Kamu Hukuku Dersleri* (Çev. S. Derbil), İstiklal Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara.
- Duyguluer F. (2003). Yasalar Değişirken Şehir Planlama ve Kurumlar, *Dünya Şehircilik Günü Kolokyum Bildirisi*, Mersin, ss. 99-111.
- Duyguluer, F. (2006). İmar Mevzuatının Kayıpları. *Planlama Dergisi*, 2006/4, 27-37.
- Ersoy M., Keskinok Ç., Keleş R., Tekinbaş B., Günay B. ve Madran E. (2000). *Mekân Planlama ve Yargı Denetimi*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Ersoy M. (2012). *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, Ninova Yayınları, İstanbul.
- Günday, M. (2002). *İdare Hukuku*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Harvey D. (2002). Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı. A. Alkan ve B. Duru (Der. ve Çev.), *20. Yüzyıl Kenti*, ss. 147-172, İmge Yayınevi.
- Healey P. (1999). European Developments in Strategic Spatial Planning. *European Planning Studies*, 7(3), 14-27.
- Kalabalık H. (2012). *İmar Hukuku*, 4. Baskı, C.1, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- Keleş R. (1993). *Kentleşme Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kılınç G., Özgür H. ve Genç F.N. (2009). *Yerel Yönetimlerde İmar Uygulamaları ve Etik*. Türkiye’de Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi Akademik Araştırma Çalışması, TC Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Ankara.
- Odyakmaz Z., Kaymak Ü. ve Ercan İ. (2011). *Anayasa Hukuku-İdare Hukuku*, 13.Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Orta E. (2005). İmar Hukukunda Plan Hiyerarşisi ve Planların Çatışması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özer M.A. ve Önen M. (2016). *200 Soruda Yönetim/Kamu Yönetimi*. Gazi Kitabevi, Ankara.

- Özlüer İ.Ö. (2015). *Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği Işığında İmar Planlarında Yetki Sorunu*. *AÜHFD*, 64 (2), 435-457.
- Polat E. (2021). *Mekânsal Planlamada Ölçeklerarasılık. CEDESU 2021 2nd International City and Ecology Congress within the Framework of Sustainable Urban Development*, ss. 174-190.
- Resmi Gazete (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>
- Resmî Gazete (1985). 3194 sayılı İmar Yasası. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18749.pdf>
- Resmî Gazete (2014). Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140614-2.htm>
- Resmî Gazete (2019a). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/07/20190723M1-1-1.pdf>
- Sarı V. İ., Yener I. N. ve İnan Ö. (2018). T.C. Kalkınma Bakanlığı, Mekânsal Planlamaya İlişkin Değerlendirme Raporu. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Mekansal_Planlama_Sistemine_%C4%B0li%C5%9Fkin_De%C4%9Feriendirm_Raporu.pdf
- Tekinbaş B.B. (2008). *Yargı Kararlarında Planlama*. TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara.
- Tekinsoy M.A. (2008). İmar Planlarının Hukuksal Niteliği, İmar Planı İptalinin Bu Plana Dayanılarak Verilmiş Ruhsatlar Üzerindeki Etkisi. *Ankara Barosu Dergisi*, 66(2), 46-56.
- Ulu G. (2012). *İdari İşlemin Yetki Unsuru*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Ulusoy A. ve Akdemir T. (2019). *Mahalli İdareler Teori-Uygulama-Maliye*, 11.Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Ünal A. (2022). *Belediyelerde İmar ve Parselasyon Planlarının Yönetimi*. TBB, Milimetrik Grup Matbaacılık, Ankara.
- Yaşar H.N. (2008). *İmar Hukuku*. Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Yavuz F., Keleş R. ve Geray C. (1978). *Şehircilik Sorunlar-Uygulama ve Politika*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı:

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Financial Statement | Finansman Beyanı:

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Ethical Statement | Etik Beyanı:

All procedures followed were in accordance with the ethical standards. | Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı:

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.). | Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

REPRESENTATION OF POWER: THE FRIDAY PRAYER CEREMONY IN THE REIGN OF SULTAN ABDULHAMID II, AND ITS URBAN AND ARCHITECTURAL REFLECTIONS

İktidarın Temsili: Sultan II. Abdülhamid Döneminde Cuma Selamlığı Töreni, Kentteki Ve Mimarideki Yansımaları

Diğdem ANGIN *

* Department of Architecture, Mersin University | Mimarlık Bölümü, Mersin Üniversitesi

Abstract

Ottoman Ceremonies organized by the palace are efficient instruments for analysing the social and ideological background of the era since they were the agents of the sultan to display his power to his subjects and foreign officials and to communicate with the public. Therefore, questioning the alteration in the ceremonies provides a more comprehensive understanding of the developments in society and the state. In thirty-three years of the oppressive reign of Sultan Abdülhamid II (1876-1909), ceremonials evolved into propaganda instruments, like never seen before in the times of his predecessors. Since the public rarely caught a glimpse of the sultan, Abdülhamid invented new celebrations in the Ottoman ceremonial repertoire to communicate with and to show his power to the public and the foreign representatives. This study examines how Abdülhamid II utilized ceremonials to legitimize and impose his image as sultan, using them as propaganda devices without being seen and how this attitude was reflected in both architectural and urban scale through one of the most significant ceremonies of the era – Friday prayer (*Cuma Selamlığı*). Urban procession through the capital Istanbul every Friday, the palace buildings, - Set/Seyir Kiosk for the foreign audience, Grand Royal Gate, *Saltanat Kapısı*, where the sultan made his grandiose entrance - and Yıldız Hamidiye Mosque were the instruments of this performance. Among all of these constituents, Hamidiye Mosque since it was the most fundamental architectural component of the ceremony, will be thoroughly scrutinized in the study.

Keywords Era of Abdülhamid II, Late Ottoman Architecture, Yıldız Hamidiye Mosque, Ottoman Ceremonials, Friday Prayer Ceremonial

Özet

Osmanlı Sarayı tarafından düzenlenen törenler, padişahın gücünü tebaasına ve yabancı temsilcilere sergileme ve halkla iletişim kurma aracı olması sebebiyle, dönemin sosyal ve ideolojik arka planını analiz etmede etkili araçlardır. Dolayısıyla törenlerdeki değişimi sorgulamak toplumsal ve idari yapıdaki gelişmeleri daha kapsamlı anlaşılmasına yardımcı olur. Sultan II. Abdülhamid'in (1876-1909) otuz üç yıllık baskıcı iktidarı süresince törenler, seleflerinin dönemlerinde görülmemiş bir şekilde propaganda araçlarına dönüşmüştür. Halk padişahı nadiren görebildiği için, sultanın halkla ve yabancı mümessillerle temsil aracılığıyla iletişim kurması ve iktidarını sergilemesi için, bu dönemde bazı eski törenler daha coşkulu bir şekilde kutlanmış ve bazı yeni törenler icat edilmiştir. Bu çalışmada, II. Abdülhamid'in halka görünmeden sultan imajını meşrulaştırmak ve empoze etmek için,

propaganda aracı olarak törenleri nasıl kullandığı, bu tutumun dönemin önemli törenlerinden biri olan Cuma Selamlığı üzerinden hem mimari hem de kentsel ölçekte nasıl yansıdığı incelenmektedir. Başkent İstanbul’da her cuma günü yapılan askeri yürüyüş, yabancı seyirciler için inşa edilen Set/Seyir Köşkü ile padişahın görkemli girişini yaptığı Saltanat Kapısı gibi saray yapıları ve Yıldız Hamidiye Camii’nin kendisi bu performansın enstrümanlarıydı. Bunların arasından törenin ana mimari bileşeni olan Hamidiye Camii metinde detaylı bir şekilde incelenecektir.

Keywords: II. Abdülhamid Dönemi, Geç Osmanlı Dönemi Mimarlığı, Yıldız Hamidiye Camii, Osmanlı Törenleri, Cuma Selamlığı Töreni

INTRODUCTION

Ottoman ceremonies were the most appropriate instruments for the sultan to show his mercy (*ihsan-ı humayun*) to his subjects, to communicate with the public, to show his power to foreign representatives, and to distract the people by creating an illusionary atmosphere. Therefore, they cannot be evaluated apart from their political context, especially in the time of crisis. Ceremonies, after all, are utilized by the ruler to make his subjects obey, in other words, the state wants to legitimize itself through ceremonial (Karateke, 2015: 238).

The changes in administration and society have significant reflections on ceremonial tradition, thus questioning the alteration in ceremonies provides a more comprehensive understanding of the developments in society and the state (Deringil, 2022 [1993]: 53-54). Since the eighteenth century, royal ceremonies had begun to change, as the visibility of the sultans and the royal family was increased after building several palaces through the Bosphorus and Golden Horn. (Hamadeh, 2008: 17-75) In the nineteenth century these changes became more obvious with the relocation of the palace to the shores of the Bosphorus and modernization movements demanded by Tanzimat cadres, blending with European customs.

Sultan Abdülhamid II (1876-1909) is known for his absence from the public eye behind the high walls of Yıldız Palace unlike his predecessors. According to Deringil, “since Sultan Mahmud II, Ottoman sultans frequently appeared in public to support modernization projects as a consequence of efforts for creating a “Modern Monarchy” (2022 [1993]: 54). However, Abdülhamid II who had seen the dethronement and murder of his uncle Sultan Abdülaziz, had grown a paranoid behavior and was reluctant to leave his palace. Therefore, his public image was close to the sultans of the classical era who emphasized their rule by making their presence felt without being seen (Necipoğlu, 1991: 59). Although, Sultan Abdülhamid is labelled as a conservative sultan since he preferred the classical attitude as a ruler, promoted Pan-İslamism and frequently instrumentalised religious ideals and symbols, he also pursued the modernization efforts of his antecedents, and even more immensely.

Since the eighteenth century, Ottoman Empire faced many military failures and great amount of loss of lands, therefore, the sultans since Selim III, eagerly tried to gain their former power and position towards the West by applying remarkable modernization reforms, and Sultan Abdülhamid II was no exception (Cezar, 1995: 478). Although he abolished the parliament and constitutional

monarchy, declared himself as the one ruler of the empire, and silenced the opposition with censorships, he also prioritized the modernization reform started by his antecedents (Zurcher, 2016: 121-122). During his reign, new schools, institutions and universities were established, number of printed media was drastically increased, all branches of fine arts were flourished (Cezar, 1995: 478-489).

In thirty-three long years of the oppressive reign of Abdülhamid II, ceremonials evolved into propaganda instruments, like never seen before in the times of his predecessors. Apart from the religious festivals, weddings, and circumcision spectacles which were celebrated traditionally since the earlier periods, the events that were never celebrated or planned significantly, such as the anniversary of enthronement, inauguration, and Friday prayer - *Cuma Selamlığı* - were included in the ceremonial repertoire and organized even more emphatically. The Sultan who rarely left his palace, imposed his sovereignty to his subjects through ceremonies and symbols and his presence was all over the Empire through architecture, ceremony, imagery, and press (Erkmen, 2011: 76-237).

The Friday Prayer - *Cuma Selamlığı* - was a custom for Ottoman sultans to attend in a mosque outside the palace with the public since the earlier periods of the Empire (İpşirli, 1991: 462). The sultan and his entourage leave the palace with procession and reach to the Imperial Mosque revealing himself to his subjects. In the era of Abdülhamid II, the Friday Prayer evolved into a grand ceremony which penetrated to whole city through military processions and the number of observers drastically increased with new ceremonial buildings and the architectural elements in the palace. This study tries to examine how Abdülhamid II utilized ceremonials to legitimize and impose his image as the sultan, using them as propaganda devices without being seen and how this attitude was reflected in both architecture and urban scale through one of the most significant ceremonies of the era – Friday prayer.

CEREMONIAL OBSESSION IN THE REIGN OF ABDÜLHAMID II - VISIBILITY WITH ABSENCE ¹

(1) The term is derived from the article of Selim Deringil titled “II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Simgesel ve Törensel Doku: 'Görünmeden Görünmek', TB LXII (1993): 34-55.

One of the significant reasons for the change in ceremonial layouts since the eighteenth century, more conspicuously in the nineteenth century, is related to the increasing visibility of the sultan – an effect of the need to legitimize his position because of the empire's failures, and the result of modernization necessities. Mahmud II (1808-1839) embraced the theme of the ruler's visage as a diplomatic tool, even further he broadened both its purpose and target audience by mingling not only with the public but also with Western guests and having his portrait placed in government offices. Sultan Abdülmecid (1839-1861) and Sultan Abdülaziz (1861-1876) also followed his lead. Over time, the sultanic ceremonies created increasing and more regularized opportunities for imperial populations, near and far, to experience the centre, and consciously or not, situate themselves in relation to it, within the fabric of a rapidly changing Ottoman society (Stephanov, 2014: 148).

Abdülhamid II, on the other, differentiated from his predecessors who formed an image of a modern ruler and presented a personal manifestation of the state's

legitimacy, while involving with his subjects. He preferred to impose his dominance without being seen, just like his ancestors in the fifteenth and sixteenth centuries. He forbade his portraits in public buildings and did not leave his palace apart from the times of Friday prayer at the mosque of the palace – Yıldız Hamidiye Mosque and his annual visit to Eyüp Sultan Mosque during Ramadan. Therefore, he had to communicate with both his subjects and foreign authorities through a set of images and symbols which were generally based on Islamic motifs (Deringil, 2002: 31). Friday prayer parade, *Surre-i Humayun* – the procession to Mecca and Medina to transport gifts and aids, arches with the writing “Long live the Sultan” (*Padişahım çok yaşa*) built for ceremonies, the public buildings and monuments which bear the emblem of the empire (*Arma-i Humayun*) built or re-opened in the honour of sultan's enthronement anniversary were all representations of sultan's power, all over the Empire (Deringil, 2002: 31) (Fig. 1).

Figure 1. “Long live the Sultan”, Arch for 25th anniversary of Abdülhamid’s enthronement in Edirne (Servet-i Fünun, no. 500, 27 September 1900)

In the period when nationalist ideas were intensified, other empires were also using similar representational codes to legitimize their sovereignty (Erkmen, 2011: 88-89). Abdülhamid II was a ruler who ascended to the throne to share his administrative powers with the Parliament, however, he dissolved the established parliament in a short time, gaining a strong opposition against himself. Therefore, he clung into the glorious ancestors of the Ottomans and Islamic tradition to create an illusionary connection to the past. He polished some of the previous ceremonies generally connected to Islamic tradition and invented new ones. The ceremonies for the enthronement anniversaries and Friday prayer, which were not organized with such pompous before, started to be used as tools to restore the traditional image of the sultan in public, supporting the legitimacy of his monarchical dominance. These magnificent ceremonies, repeated regularly during the reign of Abdülhamid for more than thirty years, expanded the traditional boundaries of the Sultan's representation in public sphere (Erkmen, 2006: 8).

Epiphanies of dominance and social interaction leave traces, like in ceremonies or architectural culture. Deringil, reminds the anthropologist Clifford Geertz to read the dominion formulas of the ‘policy-makers’ in the Ottoman context. Geertz states that “Thoughts are not unobservable mental materials. These are instrumentalized meanings, tools as symbols. (...) a symbol is anything that expresses, defines, represents, exemplifies, labels, implicates, evokes, illustrates, describes in one way or another. (...) discussions, melodies, formulas, maps and pictures are not idealities to look at, but texts to read, just like rituals, palaces,

technologies and social formations” (Geertz, 1980: 135; quoted by Deringil, 2002: 34). Therefore, these ceremonies, such as Friday prayer and its architectural components, such as royal pavilion (*hünkâr kasrı*) in mosques, are the reflections of the social and political developments.

FRIDAY PRAYER PROCESSION – *SELÂMLIK RESM-I ÂLISI*

It was custom for Ottoman sultans to attend the Friday prayer in a mosque outside the palace with the public since it should have been performed in a public mosque with a congregation (İpşirli, 1991: 462). After Selim I acquired the title of the caliphate, the Friday prayer gained more political meaning apart from being a religious duty. According to Islamic law, the caliph should lead the Friday prayer personally or be performed by imams for whom the prayer was appointed, and the sermon should be recited on behalf of the caliph. The source of legitimacy for their reign depends on the recognition of the caliphate by other Muslim states (Karateke, 2015: 124). It is known that the sultan went to Friday prayers with processions as a gravure of Sultan Süleyman I’s Friday procession proves (Fig. 2), however, it was not a formal ceremony until the nineteenth century.

Figure 2. Friday prayer procession of Kanuni Süleyman (Rüstem, 2016: 266)

The Friday prayer, beyond visual contact between the Sultan and the public, formed a more direct relationship between the two, creating a platform where people could convey their requests and complaints about governance. They could burn a piece of cloth or straw which is known as *hasır yakmak* to get noticed then they could give their requests (*arzuhal*) to *kapıcılar kethudası* or even the sultan himself. After the eighteenth century, this tradition was planned more in order as attendants who prowled between the prayer lines in the mosque to receive requests of citizens (İpşirli, 1991: 463-466).

The Friday prayer procession became more ceremonial since the second half of the seventeenth century, but the real shift was in the nineteenth century when the modernization movements accelerated. Significant changes occurred in the royal palace including the relocation of the imperial family to the newly built palaces on the shores of Bosphorus, and the effects of the Western ceremonial protocol in imperial ceremonies (Karateke, 2015: 19). Increasing significance and changes in customs of these ceremonies embodied in new imperial mosques. The plan scheme and preferences in the location - generally close to the imperial palace where the current Sultan resided – drastically changed, which will be discussed later. However, the Friday prayer evolved into an incomparable event in the reign of Abdülhamid II, inspired by European ceremonial customs (Fig. 3).

Figure 3. A Friday prayer of Sultan Abdülhamid II (Istanbul University, Yıldız Photograph Archives)

FRIDAY PRAYER PROCESSION IN THE REIGN OF ABDÜLHAMID II AND ITS URBAN AND ARCHITECTURAL REFLECTIONS

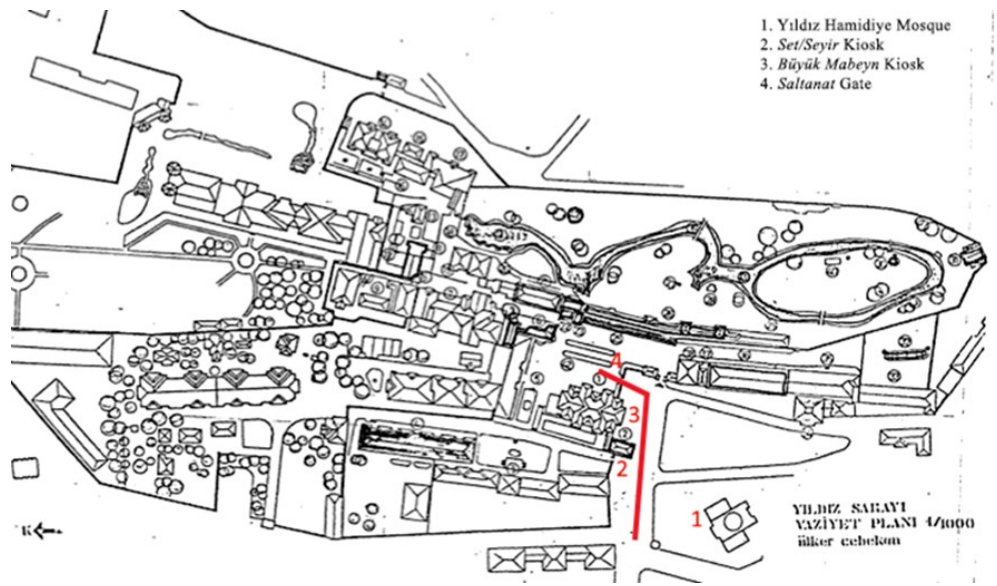
Before the nineteenth century, a separate definition of Friday prayer processions was either mentioned slightly or not mentioned at all in Ottoman ceremonial books. Karateke explains the significance in reign of Abdülhamid by analyzing the difference in the definitions of *Selamlık* in the dictionaries of the era. Before Abdülhamid II, the *Selamlık* was defined as “salutational greeting” which refers to any kind of imperial procession, while Redhouse published in 1890 defined it as “a public procession of the sultan to mosque at noon on Friday,” abolishing other general meaning of it as a public procession of the sultan (Karateke, 2015: 125).

During the first years of Abdülhamid’s rule when he was residing in Dolmabahçe Palace, he went to various mosques in Beşiktaş region such as Dolmabahçe, Sinan Paşa, and Ertuğrul Mosque for Friday prayers (Güntan, 2007: 22). After some time, the sultan moved to Yıldız Palace, Hamidiye Mosque was built for Friday prayer in front of the palace in 1886, because he did not wish to leave the palace (Can, 2013: 541). After Friday prayers of the sultan were generally held in there, the Friday parade became a more rigid ceremonial, repeating the same structure every week. However, this stability caused an assassination attempt on Abdülhamid in 1905 (Yıldırım, 1989: 227; quoted from Osman Nuri, 2017).

Every Friday the police force occupied with intensive preparation, although the Sultan was hardly left the palace, because the distance between the palace gate and the mosque was too short (Fig. 4). Even though Abdülhamid was limitedly visible, his presence was all over Istanbul by procession of military forces. Hundreds of privates that would be attending the ceremony leaving their barracks in Rami and Davutpaşa, arrive at Beyazıt Square in front of the Ministry of War and dismount from their horses. Then Battalion of Plevne, the military band, and other battalions join them and begin to march through to Galata Bridge accompanied by trumpets, and then they arrive in Beşiktaş to wait for the Sultan (Karateke, 2015: 130).

Figure 4. Plan of the Yıldız Palace (Yıldırım, 1989: 75)

Note: Red line, drawn by the author, is the short route of the Sultan’s procession outside the palace to Yıldız Mosque

At the same time, naval officers from Kasımpaşa Imperial Arsenal (*Tersane-i Amire*) accompanied by naval band arrive at Beşiktaş through Şişhane, Grand Rue de Pera (*İstiklal Caddesi*) and Maçka. Artillery infantry battalion from the Imperial Armory (*Tophane-i Amire*) passing through Dolmabahçe arrive at Beşiktaş Sinan Paşa Mosque to wait for the order to march through Yıldız Mosque (Şakir, 2008: 213-216). Even though Abdülhamid was hardly leaving his palace, the Friday procession of approximately 10.000-14.000 privates through the whole city from the outskirts to the historical peninsula and from Galata to Beşiktaş inform his subjects about his Friday prayer carrying his presence outside of the palace (Karateke, 2015: 130) (Fig. 5).

Half an hour before the sultan left the Palace for Friday prayer, the carriages of Harem including Valide Sultan, chief consort (*Haseki Sultan*), princes, and princesses arrive at Yıldız Mosque and wait for the sultan’s arrival. After the arrangements of the soldiers and high officials made following the rules of ceremonial, the Hamidiye Anthem starts to be played, and the soldiers salute and shout ‘Long live the Sultan’ three times. Then, the sultan’s regiment accompanied by the Albanian-origin guards (*silahşor-ı hassa*), leaves Yıldız Palace

Figure 5. Possible route for Friday prayer procession of the military forces.

Note: The map is produced by the writer, according to Karateke’s description.

from Saltanat gate with great pomp and arrives at Yıldız Mosque (Yıldıran, 1989: 438-440) (Fig. 6). The foremost, ceremonial director, behind him the two horsemen, and then the sultan's half-open carriage pass. The Sultan would greet everyone from his carriage, then he is greeted by Şeyhülislam in front of the entrance and enters the mosque, while attendants receive the requests from the public. After the prayer, the sultan generally would get on a light car and take his reins and return to the palace and the soldiers would return to the barracks (Yıldıran, 1989: 440-442; Deringil, 2002: 36). In fact, the public barely could see Abdülhamid with this short procession in his carriage surrounded by thousands of military forces.

Figure 6. Sultan Abdülhamid in Friday procession (IU, YPA)

Note: Istanbul University Yıldız Photography Archives, from here on it will be stated as IU, YPA

Figure 7. People watching a procession from *Seyir* kiosk (IU, YPA)

Figure 8. A procession in honour of Kaiser Wilhelm *Seyir* and *Büyük Mabeyn* Kiosks (IU, YPA)

This ceremony also attracted the attention of foreign guests, officials, and tourists, as it is understood from being frequently mentioned in travel books and memoirs of the era. Abdülhamid must have been aiming for this kind of Western attention, since a pavilion – Set/Seyir Pavilion - in Yıldız Palace was utilized for foreign guests who had invitations or acceptance letters from the palace (Yıldıran, 1989: 110). The ambassadors and their private guests were invited to *Büyük Mabeyn* Kiosk to watch the ceremony (Fig. 7). Set Pavilion was built for the visit of Kaiser Wilhelm in 1889 for accommodation, however, its location had a full view of the processional road and the mosque must have been purposely chosen for Kaiser to watch the ceremonies (Yıldıran, 1989: 110) (Fig. 8).

Therefore, it continued to be used for the same purpose afterward. Deringil states that Abdülhamid aimed to present his glory with ceremonies while legitimizing his rule against Western countries, and he also tried to prove the Ottoman's equality with Western countries showing that the Ottoman was no different than any other European empire (2022 [1991]: 50-51). He tried to cover up his bad reputation with ceremonial propaganda, using the similar instruments with West, portraying an illusionary advertisement.

The secular components of this religious duty also support this connection with the West: attendance of Valide Sultan and other woman-sultans contradicts the Islamic law that women cannot participate in the Friday prayer (Deringil, 2007: 38). Even though they do not enter the mosque, their very existence materializes this contradiction. In addition, besides the Hamidiye Anthem, the Imperial band also plays European operas during the Friday ceremony (Şen, 2019: 16). It is known that Abdülhamid II liked Western classical music instead of traditional Turkish music (Karateke, 2015: 23). However, it still creates a peculiar association in a religious activity. Friday prayer of that era was an event where Islamic tradition and Western-style protocol intertwined, in which notable foreigners and women from the royal family took part in the same ceremonial venue (Deringil, 2002: 39).

The religious service of the Friday prayer in Abdülhamid II era took place mostly in the background compared to its ceremonial side (Karateke, 2015: 124). Despite its religious nature, it defines a ceremonial rather than a ritual. Özbudun indicates the essential difference between ritual and ceremony in the presence or absence of a political and/or social institution of power. While acts that are egalitarian, non-hierarchical, participatory, sharing, and aiming to provide empathy, coincide with the concept of ritual, on the other hand, demonstrations aimed at consolidating and strengthening existing power relations come closer to the concept of ceremony (1995: 88). This is because these performances exclude those being governed from participation, while keeping them in the position of the audience, emphasizing and reproducing the existing hierarchy in the society (Özbudun, 1995: 88). Friday prayer parade in Abdülhamid era which was performed by the royal family, state officials and military not citizens was not a religious ritual, it was the representation of the sultan, display of his power, reminding his position to his subjects and the foreign authorities.

Reflection of the Ceremonial: Royal Pavilion (Hünkâr Kasrı)

Gradually changing in Friday prayer's ceremonial aspects since the eighteenth century can be observed in mosque architecture. Kuran indicates that in imperial mosques, the part called the sultan's personal prayer loge (*hünkâr mahfili*) has grown considerably since the eighteenth century. The appearance and evolution of the sultan's prayer lodge went beyond the prerequisites of architecture which arose as a tool for vanity and pomp (1990-91: 284). Batur addresses the most remarkable change in the plan scheme of the nineteenth-century mosques is combining of the sultan prayer loge and prayer hall's portico (*son cemaat yeri*) (1985: 1061). They formed a two-story pavilion (*hünkâr kasrı*) for the sultan, placed in front of the mosque's entrance (Fig. 9). The reason for this change can be seen in changing of the Friday prayer ceremony which bears fragments of ceremonial protocols of European monarchies and demands of more crowded

Figure 9. Beylerbeyi Mosque
(Rüstem, 2021: 407)

entourage for the sultan (Batur, 1985: 1061).

Apart from the effects of European ceremonial culture, the functional requirements also affected the plan scheme. Both the sultan’s crowded entourage and changing protocols, such as the utilization of the sultan’s prayer loge as *selamlık* room, necessitated the enlargement of this space (Batur, 1985: 1061). The royal pavilion emerged as a place where important political negotiations were discussed with the Ottoman high officials and foreign ambassadors. Even, it is said that imperial officials who could not contact Abdülhamid II inside the palace exploited the Friday prayer as an opportunity to consult with the sultan (Karateke, 2015: 19).

Figure 10. Royal pavilion of
Sultanahmed Mosque
(Rüstem, 2021: 386)

The first examples of the royal pavilion (*hünkâr kasrı*) which are encountered in the seventeenth and the eighteenth century, are not an inseparable component of the royal mosques (Nar, 2001: 7). Rüstem presents three major royal pavilions as three major steps in evolution of this building type, emphasizing gradually alteration in Friday prayer ceremonies. The first example of it is in the Sultan Ahmed Mosque (1609-1617) where the pavilion was designed as a separate building, both in style and location (Fig. 10). Sultan Ahmed Mosque which is also the first imperial mosque that was not built as a triumphal monument by the sultan, financed by spoils of war or in honor of achievement of the empire, also started a new tradition for imperial mosques, as not being depended on a triumph. Because of the unusualness of this situation, Sultan Ahmed I tries to legitimize himself and his mosque by using the ceremonial attitude (Rüstem, 2016: 253-344). According to the writer “the pavilion gave solid expression to the idea of the ceremony as a nexus between the courtly, public, and spiritual spheres. What made this symbolism all the more potent was that it endured long after the impact of the royal visits themselves had subsided, implying the sultan’s presence even in his absence” (Rüstem, 2021: 387).

The Royal pavilion of Nuruosmaniye Mosque (1738-1755) which is clad in stone like the rest of the monuments, consists evolutionary step with its stylistic unity (Rüstem, 2021: 398). As the last step, in Beylerbeyi Mosque (1777-1778), the royal pavilion, which instead of being attached to the corner of the mosque, like its premises, has been combined with the prayer hall’s entrance porch, replacing the courtyard and giving the mosque an entirely original – and secular – kind of facade (Rüstem, 2021: 387-407; fig. 09). Kuran states that this reconfiguration was probably a result of the mosque’s location (1990-1991: 282) – the north facade which includes the royal pavilion placed on the Asian shore –

however this plan and facade scheme faithfully applied to the other royal mosques wherever the location was. And this scheme concretizes the sultan’s position, his visibility even in his absence, and his competition with the mosque itself.

Friday Mosque of Sultan Abdülhamid II: Yıldız Hamidiye Mosque

After some time, Abdülhamid II moved to Yıldız Palace, he ordered building a mosque close to the palace and it was built in 1886. The reason possibly lies in the significance of the Friday prayer for Abdülhamid and he wanted a ceremonial mosque while staying close to the palace during this weekly repeated event. There are discussions about the architect of the building because of the complex construction relations in the late Ottoman period (Ersoy, 2010: 104). It was attributed to Sarkis Balyan who was the royal architect until recent years (Tuğlacı, 1990: 497; Kuban, 2007: 641). However, based on an archival document in Dolmabahçe Palace archive, Ersoy claims that the plan and the models of the mosque prepared by Nikolaki Kalfa, the chief architect of *Ebniye Müdürlüğü* during the construction years (2010: 104-117; Can, 2010: 84-85; Özmen, 2014: 110).

Batur defines this mosque as “an unusual building of the late Ottoman architecture with its mass, plan scheme and decoration” (1993: 514) (Fig. 11). Exterior of the mosque was designed in neo-Gothic style, with triple window arrangements, in a similar composition with Pertevniyal Valide Sultan Mosque of Abdülaziz era. On the other hand, the interior was decorated quite pompously in orientalist style (Fig. 12). Conventional Ottoman architectural historiography, using Westernization phenomenon, approaches this mosque as a degenerated imitation of Western historicism, as any other nineteenth-century mosques, and

Figure 11. Yıldız Hamidiye Mosque (Güntan, 2007: 122)

Figure 12. Dome of the mosque from interior (Can, 2013: 541)

labelled it as a production of European fashion, result of innovation endeavours of the sultans (Kuban, 2007: 638-641; Batur, 1993: 514). Ersoy, indicating the search for a new style in Abdülaziz era, claims that transitional periods, “the ‘impure’ moments of stylistic experimentation and diversity, preceding and succeeding periods of high classism are more instrumental for defining a progressive and synthetic design strategy for the modern era” (2015: 191). Therefore, examination of these stylistic choices, and questioning the conscious in these choices presents more productive perspectives to expose social and ideological subtexts.

Preference for Gothic style on the exterior and Orientalism, mostly medieval Islamic style in Andalusia, in the interior can be interpreted as a desire to connect to the pre-modern Medieval times (Ersoy, 2015: 98-129). Since Abdülhamid II was expected to share his ruling power in the constitutional monarchy, instead he dissolved the parliament, one of the solutions for legitimizing his position as the emperor was to connect excessively to Ottomans’ founding past, to medieval times. He ordered restoration of tombs of Osman I and Orhan I, organized an annual commemoration in the tomb of Ottomans’ founded father, Ertuğrul Gazi, paid special attention to the first settlement of Ottomans, Söğüt and its surroundings, and contributed to create an Ottoman creation myth (Deringil, 2002: 45-46). He also named his personal regiments *Ertuğrul Alayı* that played a significant part in the Friday prayer parade. It is known that Sultan Abdülhamid followed closely the application process of his new mosque, inspected and interfered in the application where he found it necessary (Ersoy, 2010: 108). Therefore, his ideological influences on the design and the process should not be ignored.

Hamidiye Mosque is the last example of the dominated sultan loge configuration in the Ottoman Mosques, implying the end of the sultans’ era. The royal pavilion occupies a space as much as the prayer hall as if the ceremony or the sultan is competing with the religion (Fig. 13). Rüstem defines this scheme as “treats the royal presence as a precondition of its design: the pavilion stands front and centre always ready to receive the sultan, forever concretizing his position among—and over—his subjects” (Rüstem, 2021: 414). The two sultan loges – the left one is Abdülhamid’s loge - are reached from both sides of the prayer hall’s entrance porch in front of the rectangular-shaped prayer hall. Şenyurt claims that in the reign of Abdülhamid II who was using imagery and symbols to

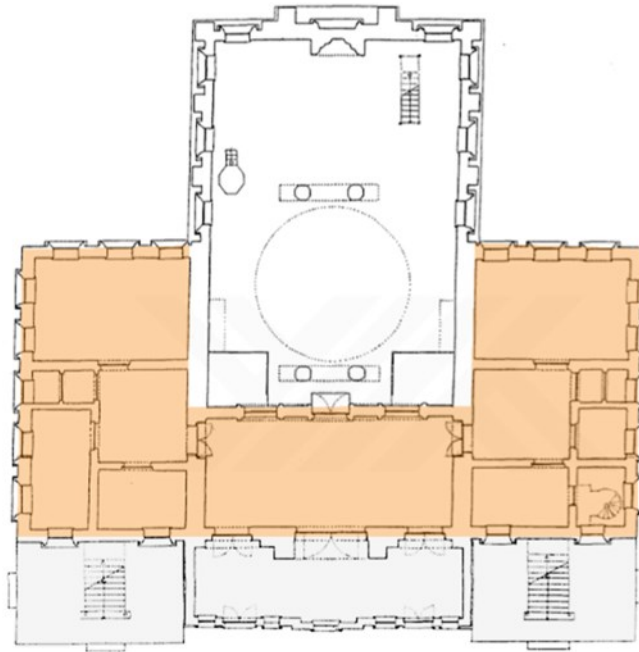

Figure 13. Plan of Hamidiye Mosque (Yıldiran, 1989)

Note: The orange area is the royal pavilion, highlighted by the author.

reconnect with the past and reanimate it, the old plan schemes that were abandoned for a long time, began to be discovered and re-used (2016: 199). Therefore, his obsession with medieval past has its traces in reverse T-shaped plan of this mosque, a plan scheme that was frequently used in the early Ottoman period in Bursa and Iznik examples. Moreover, the preference of early Ottoman repertoire is not limited to the plan scheme, the minbar of the mosque is also ordered as a replica of the one in Bursa Grand Mosque by Abdülhamid himself (Ersoy, 2010: 108).

The dome on a high drum which was apparently constructed not by technical necessities but its symbolism (Kuban, 2007: 640), was located close to the sultan loge centralizing not the prayer hall but the whole structure. From the outside, it gives the impression that the whole elevated mass including the portico constitutes the prayer unit entered from the grandiose portal, and two royal pavilions are beside it, not blocking the mosque (Fig. 11). The portal is, however, was not designed as a portal of a classical Ottoman Mosque but divided in two, upper part functioned as a window for sultan's loge. Therefore, its monumentality is disturbed by this division. In later photographs a vestibule built in front of the entrance disrupts the composition of the portal by hiding it (Fig. 3). The Portal certainly draws the attention to rectangular tectonic of the mosque with its monumentality. Even though in plan royal pavilion dominates the prayer hall, on the exterior emphasis is on the mosque. This relationship between the pavilion and mosque, perhaps, can be related with religious and ceremonial aspects of Friday prayer. On the outside with a conservative attitude, a religious duty is performed, it is seen as the mosque itself is emphasized, although its ceremonial aspect is far more dominating in function.

As for the composition of the masses, instead of continuing along the northern facade of the mosque, the royal pavilions are placed on both sides of the prayer mass. In previous examples of the mosques with royal kiosk (Fig. 9), the kiosk placed in front of the entrance, generates the whole northern facade, blocking

the mass of the mosque. Batur states that the duality of the composition in the nineteenth-century mosques, caused by civil character of the royal pavilion and traditional character of the mosque, embodies one of the most remarkable representations of the Tanzimat ideology (1985: 1062). “This alteration in which the secular building defines the entrance and positions in front of the religious building, compels ‘the most rigid fortress of the tradition,’ even though it does not affect the praying area, and makes the sultanate protocol an effective element of the planning” (Batur, 1985: 1062). Therefore, in Hamidiye example the mosque mass regains its dominance against the secular pavilion, but only on the exterior.

The minaret is another element that requires scrutiny. The custom about the minarets in royal mosques commissioned by the sultans was construction of at least two minarets, however, Hamidiye Mosque has just one. On the other hand, the clock tower built in the courtyard after the mosque was constructed, implies to symbolize the second minaret (Güntan, 2007: 121; fig. 14). The clock towers as a symbol of modernization were remarkably important in Abdülhamid’s era that in the 25th anniversary of his enthronement, he ordered governors to build clock towers in provincial cities (Acun, 1994: 8). The clock towers carrying royal emblem (*Arma-i Osmani*) were architectural agents to present Abdülhamid’s presence and power reaching through every city in the Empire. Locating a clock tower in the courtyard of the mosque – placing a secular and a religious monument together – also can be related to nature of the ceremonials of Abdülhamid’s era where Islamic tradition and Western-style customs intertwined.

Figure 14. Hamidiye Mosque and the clock tower (IU, YPA)

CONCLUSION

Ottoman Ceremonies are efficient instruments for analysing the social and ideological background of the era since they were the agents of the sultan to display his power to his subjects and foreign officials and to communicate with the public. Sultan Abdülhamid II also skilfully utilize ceremonials to legitimize his

position as the one true ruler of the empire. Friday prayer and its procession was one of the most effective events since it was repeated every week while the sultan was hardly leaving the palace grounds.

Epiphany of the altered public personality of the sultan was the architecture of the nineteenth-century mosques where the sultan’s presence and ceremonial attitude were embodied in the royal pavilion. Abdülhamid II also used this instrument to present his presence and included other tools in urban and architectural scales for the representation of power. Over-emphasis on Friday prayer, using the caliphate as a trump card, was reasonable for Abdülhamid, considering the time when the dominion of the empire was crumbling. However, the remarkable aspect of this emphasis was blending the traditional religion with secular components. Friday prayer was an event where Islamic tradition and Western-style protocol intertwined, in which congregation of Friday prayer and women from the royal family and foreign guests, the call to prayer and European operas, the minaret, and the clock tower existed together.

Abdülhamid successfully represented himself, and his power with architectural components and urban movement. The architectural components of the Friday prayer parade were the Monumental Palace gate – *Saltanat kapısı*, Hamidiye Mosque where the architectural preferences of the sultan presented, the clock tower at the corner of the courtyard as the symbol of the modernization in Abdülhamid’s imagination, Set/Seyir Kiosk where foreign diplomats and guests gazed the sultan in procession as Abdülhamid wished, and also the streets of Istanbul where the power of the sultan represented by soldiers’ marching. None of these elements were chosen randomly, it was all part of the great cause.

References

- Acun, H. (1994). *Anadolu Saat Kuleleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Batur, A. (1985). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı. In *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* V.4. (pp. 1038-1067). İletişim Yayınları.
- Batur, S. (1993). Yıldız Camisi. In *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, V.7. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.
- Can, S. (2010). *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*. Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Can, S. (2013). Yıldız Camii. In *TDV İslam Ansiklopedisi* V.43. İstanbul.
- Cezar, M. (1995). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi C.2*. Erol Kerim Aksoy Kültür Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları.
- Deringil, S. (2002). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji – II. Abdülhamit Dönemi (1876–1909)*. İletişim Yayınları.
- Deringil, S. (2022) [1991]. II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı İmparatorluğu’nda Simgesel ve Törensiz Doku: “Görünmeden Görünmek.” In S. Deringil (ed.), *Simgeden Millete: II. Abdülhamit'ten Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet* (pp. 19-51). İletişim Yayınları.
- Deringil, S. (2022) [1993]. Osmanlı İmparatorluğu’nda “Geleneğin İcadı”, “Muhayyel Cemaat” (“Tasarımlanmış Topluluk”) ve Pan-İslamizm. In S. Deringil (ed.), *Simgeden Millete: II. Abdülhamit'ten Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet* (pp. 53-91). İletişim Yayınları.
- Erkmen, A. (2006). *Mimarlık ve Hafıza: Osmanlı Dünyasında Geçmişin Yeniden Üretildiği Yapılar (1850–1910)* [PhD dissertation]. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

- Erkmen, A. (2011). *Geç Osmanlı Dünyasında Mimarlık ve Hafıza: Arşiv, Jübile, Abide*. Akın Nalça Kitapları.
- Ersoy, A. (2010). Aykırı Binanın Saklı Kalfası: Hamidiye Camisi ve Nikolaos Tzelepis. In H. Kuruyazıcı & E. Şarлак (eds.), *Batılılaşan İstanbul'un Rum Mimarları* (pp.104-117). Zoğrafyon Lisesi Mezunları Derneği.
- Ersoy, A. A. (2015). *Architecture and the Late Ottoman Historical Imaginary: Reconfiguring the Architectural Past in a Modernizing Empire*. Ashgate Publishing Limited.
- Geertz, C. (1980). *Negara: The Theatre State in Nineteenth Century Bali*. Princeton University Press.
- Güntan, Ç. (2015). *II. Abdülhamit Döneminde İmparatorluk İmajının Kamu Yapıları Aracılığı ile Osmanlı Kentine Yansıtılması* [Unpublished master thesis]. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Hamadeh, S. (2008). *The City's Pleasures – Istanbul in the Eighteenth Century*. University of Washington Press.
- İpşirli, M. (1991). Osmanlılarda Cuma Selamlığı: Halk-Hükümdar Münasebetleri Açısından Önemi. In Mübahat S. Kütükoğlu (ed.), *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan* (pp. 459-471). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Karateke, H. T. (2015). *Padişahım Çok Yaşasın! Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Katipoğlu Özmen, C. (2014). *Re-thinking Historiography on Ottoman Mosque Architecture: Nineteenth Century Provincial Sultan Mosques* [Unpublished PhD dissertation]. Middle East Technical University, Ankara.
- Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. YEM Kitabevi.
- Kuran, A. (1990-1991). The Evolution of the Sultan's Pavilion in Ottoman Imperial Mosques. *IslamicArt*, Vol. IV, pp. 281-301.
- Nar, N. (2001). *İstanbul Camilerinde Hünkâr Kasırlarının Tarihsel Gelişimi ve Nusretiye Cami Hünkâr Kasrı* [Unpublished master thesis]. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Necipoglu, G. (1991). *Architecture Ceremonial and Power. The Topkapı Palace in the Fifteenth and the Sixteenth Century*. MIT Press.
- Osman Nuri (2017). *Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı*. Pergole Yayınları.
- Özbudun, S. (1995). *Ayinden Törene: Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşması Sürecinde Törenlerin İşlevleri* [Unpublished master thesis]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Rüstem, Ü. (2016). The Spectacle of Legitimacy: The Dome-Closing Ceremony of the Sultan Ahmed Mosque. *Muqarnas*, 33(1), 253-344.
- Rüstem, Ü. (2021). Piety and Presence in the Postclassical Sultanic Mosque. In T. Krstić & D. Terzioğlu (eds.), *Historicizing Sunni Islam in the Ottoman Empire, c. 1450-c. 1750* (pp. 376-420). Brill.
- Stephanov, D. (2014). Sultan Mahmud II (1808-1839) and the First Shift in Modern Ruler Visibility in the Ottoman Empire. *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 1(1-2), 129-148.
- Şakir, Z. (2008). *Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler*. Çatı Kitapları.
- Şen, İ. (2019). *II. Abdülhamid Döneminde Merasim Musikisi* [Unpublished PhD dissertation]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Şenyurt, O. (2016). Selanik Hamidiye Cami: II. Abdülhamid Döneminde Mimaride Geleneksel Yaklaşımlar ve Oryantalizm. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 185-208.

Tuğlacı, P. (1990). *The Role of the Balian Family in Ottoman Architecture*. Yeni Çığır Yayınları.

Yıldıran, N. (1989). *İstanbul'da II. Abdülhamid Dönemi Mimarisi* [Unpublished PhD dissertation]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Zurcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim Yayınları.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı:

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Financial Statement | Finansman Beyanı:

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Ethical Statement | Etik Beyanı:

All procedures followed were in accordance with the ethical standards. | Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı:

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

| Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

THE ROLE OF CHURCHES IN THE CONTINUITY OF URBAN SPACE AND MEMORY: THE CASE OF İSTANBUL - YEŞİLKÖY

Kentsel Mekân ve Belleğin Sürekliliğinde Kiliselerin Rolü, İstanbul, Yeşilköy

Yaşar Dilek ERBEY *

Yasemin BOZKURT *

* Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi | Department of City and Regional Planning, Mimar Sinan Fine Arts University

Abstract

The memory of city dwellers is incorporated into the memory of places and is worth preserving, just like the cultural values of a place. Memory enables the individual to perceive and sustain their past and existence of the person perceiving and gains meaning when it is associated with space. Religious minorities' places of faith in Istanbul, Turkey, ensure the sustainability of memory and space. Churches and gathering spaces constitute places of memory and define cultural memory with memories as they transfer these memories from generation to generation. The churches in Yeşilköy, Istanbul are meeting places where minorities come together on important occasions. Newly constructed church has strengthened the debates on memory over the determining role of the spirit of a place. This study discusses and makes recommendations for ensuring the continuity of the components creating the spatial, collective, and cultural memory of the Yeşilköy neighborhood to maintain its originality. Examinations and observations within the scope of this study have revealed that the sense of belonging among the religious minorities living there comes to the fore, which requires the participation of minorities in the work to be carried out in the area. Preservation of the tangible and intangible cultural values in this area should be the primary objective since memory contributes to the preservation of place.

Keywords: Collective Memory, Cultural Memory, Cultural Continuity, Spatial Continuity, Yeşilköy

Özet

Kentte yaşayanların hafızası, mekânın hafızası ile bir bütündür ve bu hafıza, mekânın kültürel değerleri gibi korunmaya değerdir. Bellek, bireyin geçmişini ve varoluşunu algılamasını ve sürdürmesini sağlar. Mekânla ilişkilendirildiğinde ise anlam kazanır. Bu çalışmada kolektif ve kültürel belleğin nasıl işlediği ve tarihi kent mekânının sürekliliği ile bellek arasındaki ilişkinin varlığı Yeşilköy Köyü'nde bulunan kiliseler üzerinden tartışılmaktadır.

Azınlık grupların inanç mekânları, belleğin ve mekânın sürdürülebilirliğini sağlar. Kiliseler ve toplanma alanları, bellek mekânlarını oluşturur ve bu mekânlar kuşaktan kuşağa aktarım yapmaları ile anılarla kültürel belleği tanımlarlar. Yeşilköy'deki kiliseler, azınlıkların önemli günlerinde bir araya geldikleri bir buluşma mekânıdır. Rumlara, Ermenilere ve Levantenlere ait 3 kiliseye ek olarak Süryani Cemaati'nin burada yeni bir kilise inşa etmiş olması da mekânın ruhunun (*genius loci*) belirleyici rolü üzerinden bellek tartışmalarını güçlendirmiştir.

Özgün niteliklerini sürdüren Yeşilköy semtinin, mekânsal, kolektif ve kültürel belleğini oluşturan bileşenlerinin sürekliliğinin sağlanmasına yönelik yapılan incelemeler sonucunda, bölgede yaşayan dini azınlıklar arasında aidiyet duygusunun ön plana çıktığı saptanmış, yapılacak çalışmalara azınlıkların katılımının önemi ortaya koymuştur. Belleğin mekânın korunmasına katkı sağlaması nedeniyle bu alandaki somut ve somut olmayan kültürel değerlerin korunması öncelikli amaç olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kolektif Bellek, Kültürel Bellek, Kültürel Süreklilik, Mekânsal Süreklilik, Yeşilköy

Historic urban space and the continuity of memory are directly and organically interconnected. The memory of the people who live in a space and those who utilize that space are also part of the memory of the place. This memory is of sensitive value and is worth preserving, like all cultural values of a space. When memory is interpreted in its simplest form, it enables individuals to perceive and maintain their past and existence as a whole. However, memory gains meaning when it is associated with space. Places of faith belonging to Christian minority groups (churches) also ensure the sustainability of memory and, in this context, of space. This study's main aim is to analyze the impact of the connection between the cultural qualities of space and the memories of inhabitants on the continuity of cultural heritage.

Based on this aim, this study discusses how collective and cultural memory functions through the churches in Yeşilköy Köyiçi, a neighborhood in the Bakırköy District of İstanbul, Turkey, and the presence of a relationship between the continuity of historical urban space and the continuation of memory. An important aspect here is memory and its continuity, as the minorities who currently live in the Yeşilköy Köyiçi neighborhood or who have settled in different districts of İstanbul all come together in the churches on important occasions (holidays, weddings, and funerals). Religious spaces play an important role in preserving and maintaining the memory of these people. The Assyrian community, currently constituting the majority in the neighborhood, has recently built a new church here, which has strengthened the debates on memory that are the subject of this study.

The study aims to reveal the guiding principles of planning approaches around places of faith, one of the key components of cities, in the context of urban conservation with the concepts of collective and cultural memory, specifically within the concept of memory, which has been discussed from different perspectives throughout various disciplines. The starting point of the study was to investigate the churches that are of important value for Christian minority groups in trying to sustain their memory, the places around these churches, and their intended use. In line with this objective, three churches in Yeşilköy Köyiçi in İstanbul, and the community that uses these churches were selected as the study area. The Assyrian Church, which was under construction at the beginning of the study, was opened for worship in 2023, and this process enriched the discussion of the study.

Claim that (Halbwachs, 2018) individuals acquire their memories through their membership in a social group, especially through their religious and class

connections, place them somewhere in their memory and thus remember them” is similar to that of social anthropologist Paul Connerton, which is “in many cases a person remembers with the provocation of those around him”. (Connerton, 2014). The Egyptologist and theologian Assman emphasized rituals such as ceremonies, festivals, celebrations, et cetera in his research on memory and revealed that religion is effective in cultural memory, which supports the hypothesis of the present study. (Assmann, 2015). Sociologist Henri Lefebvre and historian Pierre Nora have written that memory and history are not synonymous; they contain opposites; memory is always a current event, and history is the imagination of the past. (Lefebvre, 2019) (Nora, 1994).

One of the theorists included in the theoretical background of this study, sociologist Halbwachs asserts that people form their memories as a result of their affiliation with a social group. (Halbwachs, 2018) On the other hand, Connerton claims that a person remembers things due to the provocation of those around them. (Connerton, 2014) Assman emphasizes rituals such as ceremonies and festivals in his studies on memory. (Assmann, 2015).

The reason Yeşilköy was chosen as the setting of the study is that the neighborhood, which was a historical settlement, is a residential area that has hosted many diverse ethnic groups. Founded as a Greek fishing village, the neighborhood has been home to Greeks, Armenians, Levantines, Muslims, and Assyrians throughout history. There are three old and one newly built church in the neighborhood.

The concepts of memory and space were initially defined, followed by the establishment of the relationship between these concepts, while providing context for the study. After revealing the spatial history of Yeşilköy, the hypothesis that the presence of churches in the area creates continuity in space was supported by the researchers’ observations.

The quantitative data of this study were obtained from the evaluation of the current situation in the area and the records of local administrations. This study examined previous research from those who have worked in the field, looking at the impacts of memory on spatial continuity and the traces of social memory, conducted archival research at the Assyrian Kadim Foundation and Yeşilköy neighborhood associations, and examined the effects of memory on the continuity of space and social memory.

TRACES OF COLLECTIVE AND CULTURAL MEMORY IN SPACE

“Each social group can only remember with space”
(Lefebvre, 2019)

If memory is considered as a storehouse that preserves every moment a person experiences, space is like the walls of this storehouse. Space plays a triggering role in the process of recalling an individual’s memories. Individuals often want to return to specific places in their memories. When a person sees a building, a park, or a monument from their past, it often triggers memories from their childhood. This is an example revealing the relationship between the concepts of memory and space. Space ensures the continuity of memory by keeping memories alive.

A person has experiences that correspond to certain periods of time throughout their life, and after a certain period, they recall some of these experiences, thanks to memory. However, there is also the physical environment in which daily life takes place, which constitutes personal and collective memory. Thus, space acts as a 'place' in the construction of personal and collective memory. In the meantime, the memory of space is also formed, enabling the definition of the reality of the present (Erman & Özalöğlu, 2017).

Spaces enable the continuity of our memory along with two different concepts: collective memory and cultural memory. While collective memory refers to the memory of a community, cultural memory refers to the environment where the community lives and the set of values in that environment.

Changes in the squares, streets, and buildings of a city destroy the traces and memories in social memory. The individual who keeps their memory alive while these changes occur returns to the past with the help of their environment when the traces of the past are lost completely. However, remembering a place's past is out of the question for individuals who are unfamiliar with the previous state of the place that has undergone change. Their memory begins at the point where the change ends. As Halbwachs (2018) emphasizes, collective memory is “selective, socially constructed, spatially inclusive. The memory of a society is a reconstruction of the past.”

A building or a monument can ensure the continuity of memory. This is also true for places of worship. Preserving the memory of these places or revealing it to people who visit guarantees their preservation and, thus, the continuity of the space (Kurtarır, 2012). Churches are also holy places. The memories of a religious group are revived when the members of the group see the location and arrangement of objects in a church. When Christians go to a church or a cemetery, they know they will find there a mood they have experienced before and that they will meet people who have the same mood as them. However, it is not enough for them to pass the threshold of the church; there must also be people there who have the same understanding as them (Halbwachs, 2018).

Halbwachs said, “When memory forgets, this means that the groups that have memories of them are disappearing.” In other words, the memory of a society continues to transform as individuals, especially for the elderly. They pass away or become isolated, and the group itself is constantly changing. It is difficult to say when a collective memory has disappeared or when it has left the group's consciousness, as it is enough that it lives in the memory of a limited group to find it again (Halbwachs, 2018 p.102). What is meant here, as Halbwachs emphasizes, is that memory is alive and continues to exist in constant communication. If this exchange pauses, or if the framework of the reality exchanged changes or disappears, the act of forgetting emerges. In other words, people only remember what they have exchanged and what they can place in collective memory. Therefore, the memory of the group to which the individual belongs is more influential than individual psychology (Connerton, 2014).

According to Halbwachs, collective memory is a collaboration of memories, but history is unique. This is another characteristic distinguishing collective memory from history. History is the universal memory of the human species; however,

there is no definition of universal memory. Each collective memory is supported by a limited group in time and space. History is concerned with differences, not similarities. Memory does not exist without similarities, as people with the same consciousness remember common events. Collective memory is the recording of similarities; however, history begins at the point where collective memory is no longer preserved. When the number of people who remember a period or a person begins to diminish, the only way to save it is to solidify it through writing, to write down past events according to certain rules (Halbwachs, 2018).

Nora agrees with Halbwachs, stating that memory and history are not the same, but rather, the former includes contradictions. According to Nora, memory is continuously produced by living groups; it is alive and in constant development. History is the reconstruction of things that no longer exist; however, this is problematic and incomplete. Memory is always a current event, whereas history is a vision of the past (Nora, 2006).

“The root of the sense of continuity is in space; there are memory spaces because there are no memory environments anymore.” Here, Nora has brought up several symbols, representations, and indicators that form and strengthen the relationship between collective memory and space. These concrete traces that Nora has underlined combine the social, cultural, and historical values in the memory of individuals to form the *lieu of mémoire* (place of memory). Spatial memory, which is formed individually, joins together with the social, political, and cultural events of the period, traditions, neighborhood relations, and remembered playgrounds. Individuals' emotional and semantic experiences of those places are also impactful in the formation of spatial memory.

Memory's source stems from the group. Common memories, beliefs, and values shared by group members play an active role in the formation of collective memory. The existence of a “place” that shelters the common values of these group members and ensures their historical continuity also sustains collective memory. It is very important for individuals to perceive the story or the past of a place correctly for collective memory to progress and carry it into the future.

Lefebvre, who says that “each social group can only remember with space”, draws attention to another point. Lefebvre points out a difference between the physical and social definitions of space and that such a difference also exists between the physical and social definitions of time. (Lefebvre, 2019) What is meant here is that every social time is unique, yet one and the same. In other words, there can be many, even simultaneous, but different social and collective memories of the same period of time.

There are three different kinds of social frames: family, religious groups, and social events, all of which are the carriers of traditional forms of behavior. These frames not only help to form individual and collective memory but also enable individuals to remember and make it easier to identify and locate things (Halbwachs, 2019). Social frames are the environments where groups preserve and maintain their culture, with each group contributing to the cultural formation of the next, for each group needs specific spaces and buildings that reflect and support its way of life to become institutionalized (Erman, & Özalöglu, 2017). For Lefebvre, social frames include the memory of events; however, collective memory contains cultural memory (Lefebvre, 2019).

Urban spaces have been transformed throughout history. Apart from destructive effects such as wars and disasters, urban projects have also erased the traces of the past. Through such projects, buildings have been demolished, boulevards and squares built, and urban parks opened for construction in most cities.

Figure 1. Taksim Square and Monument (1977)

Source: SALT Archive,
Tabanlıoğlu Family Archive,
[https://
archives.saltresearch.org/
handle/123456789/214714](https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/214714)

The historical center of İstanbul has also undergone similar projects throughout history. The works carried out in Taksim Square are one such example and have created a different meaning for those who know the previous state of the square from those who are only familiar with the square in its current form. There is no trace of the past, as a concrete concept of space and time, which is the fulcrum of social memory, has disappeared as a result of these interventions. In short, every intervention in Taksim Square damages social memory. When the continuity of memory is interrupted, all the meanings and social relations formed in the space in the historical process are injured. As a result of these spatial and functional changes, the memories of those who use the space are also affected, and there is a loss of memory surrounding the space. When all these factors come together, there is a risk of weakening emotional ties (Erbey, 2017). Numerous studies have been conducted on urban spaces such as Taksim Square that have undergone change and transformation as a result of spatial interventions. However, in this context, places of worship, especially churches and the urban spaces used by their communities, have not been discussed much in the literature. In this respect, the unique aspect of this research, which is a reading made through churches in İstanbul, is thought to be a contribution to the literature.

Memories are preserved when places are preserved, and the transfer to future generations of the past and experiences is vital for the sustainability of a place's identity. Places of memory, which are embedded in the memory of the place, bear more meaning for some segments of society or specific individuals. The old and new inhabitants and users of Yeşilköy Köyiçi have defined this meaning in terms of their own experiences. These experiences consist of the memories that the inhabitants recall with the place, as Lefebvre says, and their collective memory defines their culture. (Lefebvre, 2019) The churches and the gathering spaces around them constitute places of memory of Yeşilköy that are passed down from generation to generation. Therefore, they define their belonging to these places together.

THE IMPORTANCE OF PLACES OF MEMORY IN PRESERVING THE MEMORY OF PLACE

The collective memory of a society can be found in various places. In particular, the places where group members carry out their daily practices or visit at certain times are spaces where unique social dynamics survive. The continuity of communication between group members is ensured, a sense of belonging develops, and identity is acquired thanks to these visits. For this reason, sacred places are often at the center of the spatial organization of communities. Sacred spaces, or churches in the specific case of the study, are a space of existence for different ethnic groups separated from the general society. Gathering through a common religion, these groups create a collective memory.

As Nora emphasizes, places of memory and holy spaces (places of belief), which have emerged with the realization that there is no spontaneous memory, have found a place for themselves in every era of history. (Nora, 1994).

Religion is an important element of social memory according to some sociologists who perceive the concept of religion as a sacred chain of memory, and who regard the abandonment of religion as a loss of memory. Therefore, it is quite normal that the memories of a religious group are revived when the group members see certain spaces, specific locations, or the arrangement of objects (Halbwachs, 2018). This has led places of worship to be central locations in the organization of urban space. Public spaces, especially mosques, are the central units of urban organization in traditional Islamic societies. So too is the case for Christian societies. These places of worship have been spaces that define religious and social life, where socio-economic processes take place, and reflect the political situations and changes of cities and states.

Assman argues that places of belief are inclusive in many ways when compared with other places of memory, as cultural life is under the influence of religion more than we can imagine in a world where there is often no distinction between religion and culture. Therefore, societies can come together and form a religious group regardless of gender, age, ethnic group, education, et cetera, but only with their similar lives on the axis of commonality of belief (Assman, 2018). Religion is the main phenomenon that brings people together most inclusively, acting as an ‘umbrella’. A society may adopt different habits, cultures, and traditions, but ‘religion’ creates a strong environment of common thought and action that brings people together beyond all these differences. Thus, the fact that religious places acquire spaces and continuity in cities can be considered a reflection of societies and cultures and creates a basic basis for discussing the continuity of the concepts of identity and memory of Yeşilköy.

With its sacred spaces, diverse ethnic groups, and the formation of identity that has transpired from the past to the present, Yeşilköy has built an abstract bridge between the memory of the place and the collective memory. The relationship between memory and space and the role of religious and cultural habits of societies in the continuity of space are solidified in churches, in other words, in places that can be characterized as ‘places of memory’.

THE ROLE OF RELIGIOUS PLACES IN THE CONTINUITY OF SPACE AND MEMORY IN YEŞİLKÖY

The Yeşilköy neighborhood, located within the borders of the Bakırköy district of İstanbul, has always been a place of residence for diverse ethnic groups. Founded as a Greek fishing village, the neighborhood has been home to Greeks, Armenians, Levantines, Muslims, and Assyrians, communities that continue to this day. Before the rapid urbanization of 1950s, the neighborhood had a Greek population of up to 80%, mostly in the Köyiçi neighborhood, and was impacted by political developments throughout history, losing its population density mostly due to forced migration. Thanks to written and oral history, along with memories surviving to this day, we know that during the period when there was a dense Greek population, there was also a very lively and entertaining lifestyle as an extension of this culture, with closer neighborly relations that overflowed onto the streets. Taverns and restaurants in the neighborhood, which are trying to maintain their existence by keeping up with modernity, are the remains of this social structure produced by the Greek culture. When looked at from a cultural point of view, the first church (Agios Stefanos) and primary school established in the neighborhood and belonging to the Greeks have survived.

Besides the Greeks, Armenians, Levantines, and Assyrians were other minority groups that contributed to the population of the area. Armenians gifted the neighborhood with an art-oriented lifestyle, as they were mostly engaged in woodworking and handicrafts when they first arrived. The Armenian church, Surp Stepannos Apostolic, and the primary school located within the church grounds have survived and continue to function to this day. This community is the most important bridge between the old fabric and the new social structure.

Assyrians resided in Yeşilköy after 1950s. Assyrians, generally active in the jewelry industry, had used the Latin Catholic Church of San Stefano as a place of worship and meeting for around 50 years. The community's request for a church of their own was accepted by the current government and in August 2019, the construction of the church began on land deemed suitable in the cemetery area belonging to Latin Catholics. The construction of the church, Mor Efreem Assyrian Ancient Church, took four years and it was opened for worship on October 8, 2023. The first service in the church was held on Sunday, October 15, 2023.

To this day, the neighborhood maintains this cosmopolitan structure. The presence of churches of minority groups ensures the continuity of space and memory in the neighborhood. The neighborhood has always been prosperous, and this economic welfare is reflected in the housing and urban spaces. Yeşilköy Köyiçi's urban fabric, an urban conservation area, has 48 registered buildings that have preserved their original character to date. Of these buildings, 44 are examples of civil architecture, and four are monumental buildings.

Agios Stefanos was Yeşilköy's first recorded name in 16th century. It was an important residential district of the Makriköy (Bakırköy) district on the Marmara coast, about 17 kilometers west of İstanbul. The name of the neighborhood was changed to “Yeşilköy” after the proclamation of the Turkish Republic and became an affiliated borough of the Bakırköy district in 1924 (Tuğlacı, 1993).

Dating back to the late Roman and Byzantine periods, Agios Stefanos is known as a settlement of summer villas and mansions along the Marmara Sea coast. There are records of summer villas here, even during the Roman period. The Latins landed in the area on June 23, 1203, and anchored their fleet off Agios Stefanos during the 4th Crusade. (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994)

Throughout the 16th and 17th centuries, Agios Stefanos was a small ship harbor. The district's zoning began in the 1840s, and it was then that the mansions were built. Regular ferry boat services were established from the bridge to Agios Stefanos in early 1852, and in 1870 a train and station became operational.

Figure 2. A postcard from the 1900s Yeşilköy train station (Tuna, 2006)

Figure 3. Mor Efrem Assyrian Ancient Church (<https://efe-mimarlik.com/yesilkoyde-yapilan-suryani-kilisesinde-son-durum/>)

Figure 4. Location of churches in Yeşilköy

The three older churches in Yeşilköy are within an urban conservation area. They are all located within this 6-hectare area on neighboring streets. Different religious communities have preferred their church buildings to be close together. This unity in space integrates social memory and makes Yeşilköy unique.

Figure 5. Agios Stefanos Greek Orthodox Church in Yeşilköy (Turgay Tuna Archive)

Although most minorities living in Yeşilköy have left the district for personal or political reasons (either abroad or to other districts in İstanbul where minorities are concentrated), the number of people visiting the churches increases, especially on religious holidays and special occasions, such as weddings, baptisms, and funerals. These churches have a special significance for each religious group, as they are places of memory for their communities.

From this point of view, places emerge as an instrument for the preservation and revelation of societies' collective memory. Conversely, space can be the creator and protector of the collective memory of a society. The construction of the new Assyrian church indicates tangible evidence for this claim.

Figure 6. Surp Stefanos Armenian Church (Source: Turgay Tuna Archive)

The Armenians came from Central Anatolia in the 1820s to work in the gunpowder factories in Makriköy (Bakirköy), settling in Agia Stefanos (Yeşilköy) and Makriköy. The Gunpowder Master, Simon Amira Dadyan, had the Surp Stepannos Church built in 1826 (Tuna, 2006). The church was rebuilt as a masonry building by Boğos Dadyan 17 years later, in 1843 (Dabağyan, 2006). This church, which is one of the first Armenian churches constructed outside the city walls of İstanbul, was opened for worship on June 13, 1844. A private school was built next to the church in 1843 for the education of Armenian children. The school, which was later affiliated with the Ministry of National Education, continues to provide education.

Catholic Italians received the right to build a church in Yeşilköy in January 1865. The construction process, which began after Simon Dadyan donated the land, lasted one year, and the church opened for worship on April 19, 1866. However, this church was destroyed in the great earthquake of 1894. Therefore, a new church was built on the same land, which opened its doors to the community in 1896 (Dabağyan, 2006). This church is currently used by Catholics, whose population has dwindled considerably, as well as Assyrians who live in the area.

Figure 7. San Stefano Latin
Catholic Church

Greeks are the oldest population in Yeşilköy. The Patriarchate records report that 1,659 people lived in Agia Stefanos in 1657, with Greeks constituting the majority of the population. Around 300 Greeks lived here in 1873-1874. However, researcher-writer Dimitri Kalemis stated that the number of Greek families here during this period was only 80 (Tuna, 2006). Agios Stefanos Greek Church, built in the first half of the 4th century, is the oldest place of worship in Yeşilköy. This first church, which was dilapidated over time, was rebuilt as a masonry, owing to the financial support of Boğos Dadyan, the head of the Armenian community, as a gesture to the Greeks, and was opened for worship on September 2, 1845 (Tuğlacı, 1993).

PLACE OF THE CULTURE AND CULTURE OF THE PLACE

Abstract spaces are encountered in today's contemporary conditions due to the transformation of the perception of time, the dominance of speed, and the spatialization of time. Accordingly, places of memory can be considered symbolically and do not have to occupy a physical space. Street names that are songs or poems can also be considered places of memory (Biçel, 2012, as cited in Durna, 2015). Therefore, the emergence of places of memory can be associated with intangible cultural values as well as tangible space. Traditional expressions, oral traditions, narratives, social practices, and traditional handicrafts that have a place in the memory of societies express these values. However, these values, which do not necessarily occupy a physical space, have a stronger cultural continuity when they are associated with a tangible place to be passed on to future generations and maintain their continuity. While these traditions create a cultural dynamic in the background of the place, they create a certain context for them to be kept alive for future generations when traditions are associated with a certain place. Therefore, there is a space-memory dynamic that mutually feeds each other and continues from the past to the present in the relationship between the church space and the religious and cultural ways of life of the societies encountered in Yeşilköy.

Connerton and Assman emphasized rituals when examining memory. (Connerton, 2014) (Assmann, 2015). According to Connerton, an element of reminiscence lies at any beginning, and our mind turns to the framework of previous experiences before having a personal experience. The individual achieves this remembering through commemoration ceremonies and bodily practices, as ceremonies are repeated and performed in certain periods according to certain rules; this helps the group perceive that the past continues uninterruptedly. The ceremonies held by countries for liberation days or important revolutions that are important to them have this kind of effect on the group. However, there is another type of ceremony that is retrospective and depends on the cycle of the year. Festivities in many cultures, commemorative days of an event in the mythological past, New Year's days or birthdays, and Christian feasts of saints are also among these types of ceremonies. Participation in these is voluntary. The groups are made to think that the relationship with the past continues and that such continuity is asserted with both types of ceremonies. Memorial ceremonies serve to keep the past in one's mind by drawing representative pictures. The imitation of a scene or situation wearing representative clothing is a re-enactment of the past. Here, too, the bodily practices that Connerton emphasizes in relation to memory come into play. The body used to revive the past in commemoration ceremonies can also preserve the past through certain abilities.

All four churches in Yeşilköy provide spatial unity for the groups to which they belong. Easter has a special significance among the festivals. The members of all communities attach importance to the service and continue to celebrate at their homes with a festive meal. Easter buns and eggs dyed red are the symbols of this holiday, a tradition passed down from the Greeks.

Examinations of these places revealed that the churches in Yeşilköy are places of remembrance that exemplify Pierre Nora's research. (Nora, 1994). Visitors to these places establish a connection with the past thanks to rituals. Churches, as physical spaces, revive memories and enable collective and cultural memory to come into play. However, it is not only physical spaces that keep the memory of group members alive. The setting in the churches, the rituals, the music playing in the background, and the smell of incense serve the continuity of collective and cultural memory.

The establishment of the first Assyrian church, which was constructed during the Turkish Republic, in addition to the three existing churches that are actively used by their congregations, shows the strong character and identity of the space. On the other hand, those who come to the area from outside Yeşilköy play an important role as those who live within the continuity of space and memory. Yeşilköy also differs from other places as it is a meeting place where many different communities come together on special occasions. There are many active churches in İstanbul; however, community members who have had past ties with Yeşilköy still prefer to come here and meet in these churches. The influential factor is not only the presence of churches but also their ties to the places that have endured from the past to the present.

Figure 8. Easter Mass at Surp Stefanos Armenian Church

A religious community can only be convinced that it remains unchanged if it sees those places or reconstructs a symbolic image of those places while everything around that community changes. Such places participate in the unchangeability of the physical and collective ideas find the opportunity to survive by settling in that space or staying within its boundaries (Halbwachs, 2018, p. 193). The churches in Yeşilköy are also meeting places for the Armenian, Greek, and Assyrian groups living here, helping to ensure the continuation of cultural memory.

There are also moments when the churches are completely empty or their doors are closed. Only motionless walls and objects lie inside. During these moments, the group has dispersed; however, the group continues to exist and maintains its old form. When the church is reshaped, or its doors are opened, it does not make the individual think that it has ceased to exist for a certain period of time. However, conditions must be met for this to happen. Believers must have passed by the church or seen it from a distance; they must have kept the sound of the bells, the images, and the ceremonial rituals they attended alive in their memory. The permanence of places is important in this respect (Halbwachs, 2018, p.189).

The churches in Yeşilköy are places of remembrance, exemplifying Pierre Nora's studies. Visitors to these places establish a connection with the past by means of rituals and conversations with other community members. As a physical space, churches revive memories and enable collective and cultural memory to come into play. However, it is not only physical spaces that keep the memory of group members alive. The preservation of these spaces is important for the continuity of the memory of group members, as when a social space is eliminated, group members face the risk of identity loss. The presence of these churches in Yeşilköy shows the importance of memory in urban conservation.

Yeşilköy contains elements that form collective memory and transfer it to future generations thanks to the historical processes it has undergone. Most of the villas in the residential spaces, which help form the impression of a “wealthy neighborhood”, have been demolished and turned into apartment buildings; however, those remaining or the new ones built in their place continue to add to this perception. The churches, which date back to the late Roman and Byzantine periods, continue their existence unchanged, providing the most important spatial elements maintaining collective memory. The crowds seen in these

churches, especially on religious holidays and special occasions, reveal the contribution of these spaces to the sustainability of collective memory.

Memory is articulated in concrete spaces through cemeteries, religious spaces, monuments, museums, historical fountains, schools, et cetera. In this way, memory continues to survive in those spaces. However, there are also intangible elements, such as religious ceremonies, festivals, and rituals, that ensure the continuity of memory.

CONCLUSION: PRESERVING THE MEMORY OF PLACE AND THE MEMORY OF SOCIETY

As a necessary goal for creating happier societies, improving the quality of life is among all urban planning strategies. For this purpose, current planning approaches prioritize the participation of communities in decision-making and implementation processes. However, it is necessary to protect and create spaces where communities feel they belong to ensure interaction. Public spaces enable people to come together to communicate and interact. Public buildings and spaces embedded in the collective memories of individuals and communities encourage gatherings as they are the most reliable spaces. Community events, holidays, and festivals that bring people together in these spaces are an important motivation for the continuity of values. Inclusive planning is an approach that involves all segments of society in decision-making processes to ensure that the needs and aspirations of residents are reflected in decisions. The development of conservation master plans is the current planning tool and approach for places like Yeşilköy. However, because these plans are limited tools for developing principles for the protection of intangible cultural values and memory, different planning and management tools are needed to genuinely protect areas such as Yeşilköy.

On the other hand, physical plans are not planning tools that prioritize participation. As they are prepared through participatory processes, address tangible and intangible values, and are flexible management plans, they have recently become widely preferred planning tools in protected heritage sites. Yeşilköy should be considered with a holistic “management plan” approach in the context of the preservation of places of memory, which bear great meaning for the users of the area as well as the inhabitants, the protection of unique qualities, and the continuity of the space.

Different from traditional approaches, a management plan places more duties and responsibilities on local and civil initiatives and deals not only with the current state of cultural heritage but also with its place in future projections. The common point, where all management plans agree, is that a management plan is a guide that establishes the site characteristics and management objectives and is not a plan that is prepared, completed, and implemented but is seen as a process that is constantly being revised. The management plan, defined as an ongoing process, is not static and adapts to changing conditions and objectives. Accordingly, the management plan for Yeşilköy should be based on the principle of ensuring coordination between all central or local persons and organizations working for the sustainability of cultural heritage assets and should include all relevant segments in the processes.

The four churches in Yeşilköy add vital meaning to the spatial character of the neighborhood with their monumental qualities. Moreover, they make the area a center of faith. When looked at from a sociological point of view, the presence of the churches makes the neighborhood a place where religious practices are carried out for the minority populations, as well as a place that mediates togetherness. Memories passed down from generation to generation enable communities and individuals to establish ties with Yeşilköy. Urban planning should also undertake the mission of protecting and strengthening these ties. Accordingly, the importance of a management plan approach for the sustainable and holistic conservation of Yeşilköy should be reemphasized. The basic principles for this proposed management plan approach in the context of preserving social and spatial memory can be summarized as follows:

1. Examinations and observations within the scope of this study have revealed that the sense of belonging among the religious minorities living there comes to the fore, which requires the participation of minorities in the work to be carried out in the area. Thus, a “neighborhood participation unit” where churches and their communities will take part should be established. This unit, which will provide continuous information and communication, is important in terms of guiding planning decisions. The churches’ communities should be included in the process of any planning, design, and renovation work to be carried out in the Yeşilköy Köyiçi neighborhood, even if the majority of them do not live there.
2. Preservation of the tangible and intangible cultural values in this area should be the primary objective since memory contributes to the preservation of place. For this purpose, continuously updated identification studies should be carried out and an archive should be created regarding the tangible and intangible cultural heritage in the area. This archive will constitute important data for the preservation of the continuity of memory.
3. Exhibiting all books, articles, publications, photographs, maps, and engravings related to Yeşilköy on a website that can be accessed continuously and in an on-site location will also contribute to the continuity of memory.
4. In renovation works, the street texture and civil architecture should be preserved and unused buildings should be restored in a way that society can use.
5. The Primary School for Greeks, which belongs to the Greek community, and is currently closed, should be opened to provide education. This will increase the loyalty of the existing minority population to the place.

References

- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*. Bağlam Yayıncılık.
- Boyer, P., & Wertsch, J. V. (2015). *Zihinde ve Kültürde Bellek* (Y. Asçı Dolar, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* Ayrıntı Yayınları.

- Dabagyan, L. P. (2006). *Zaman Tünelinde Şehr-i İstanbul'un Seyir Defteri*. Karadağ Yayınları.
- Durna, N. (2015). *Avanos'ta Bellek ve Günlük Hayatın İzinde Modernleşme ve Mekânın Dönüşümü* [Unpublished PhD Dissertation]. Gazi University, Ankara.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (1994). Tarih Vakfı Yayınları. 511a, 512a.
- Erbey, D. (2017). Changing Cities and Changing Memories: The Case of Taksim Square. *International Journal of Culture and History*, 3(4), 203-212.
- Erman, T., & Günde, S. (2017). *Bir Varmış, Bir Yokmuş; Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif Bellek*. Pinhan Yayınları.
- Halbwachs, M. (2019). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*. Heretik Yayınları.
- Kurtarır, E. (2012). *Bir Planlama Sorunsalı Olarak Kültür ve Kent* [Unpublished PhD Dissertation]. Yıldız Technical University, İstanbul.
- Lefebvre, H. (2019). *Mekânın Üretimi*. Sel Yayıncılık.
- Nora, P. (1994). *Hafıza Mekânları*. Dost Kitabevi Yayınları.
- SALT, Tabanlıoğlu Arşivi (2024) <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/214714>
- Sancar, M. (2016). *Geçmişle Hesaplaşma, Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne*. İletişim Yayınları.
- Tuğlacı, P. (1993). *Dadyan Ailesinin Osmanlı Toplum, Ekonomi ve Siyaset Hayatındaki Rolü*. Pars Yayın.
- Tuna, T. (2006). *Yeşilköy Ayastefanos-Deniz Fenerinin Işığında*. Karakter Color A.Ş.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı:

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Financial Statement | Finansman Beyanı:

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Ethical Statement | Etik Beyanı:

All procedures followed were in accordance with the ethical standards. | Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı:

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.). | Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

TÜRKİYE'DE DEPREM RİSKİ İLE İLİŞKİLİ OLARAK BÖLGESEL YIĞILMA VE EŞİTSİZLİKLER

Regional Agglomeration and Disparities in Relation to Earthquake Risks in Türkiye

Ali Cenap YOLOĞLU *

Fikret ZORLU *

* Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mersin Üniversitesi | Department of City and Regional
Planning, Mersin University

Özet

Bu çalışma, bölgesel kalkınma politikalarının ve bölgesel farklılıkların, yerleşim yerlerinin deprem riski altındaki kırılganlığı üzerindeki rolünü araştırmaktadır. Ekonomik yatırımların ve dolayısıyla nüfusun belli bir bölgede yoğunlaşması değer yığılması (DY) olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'de DY süreci 1980'lerden sonra liberalleşme ve açık ticaret (ihracata dayalı büyüme) politikasının bir sonucu olarak hızlanmış ve başta kıyı bölgeleri olmak üzere ülkede son derece eşitsiz bir kalkınmaya yol açmıştır.

Araştırma bulguları, en gelişmiş ilçelerin çoğunun en riskli bölgede, en az gelişmiş ilçelerin ise daha az riskli bölgelerde yer aldığını göstermiştir. 2008-2022 yılları arasında Türkiye'nin toplam nüfusu 13,8 milyon kişi artmış ve bunun 8,6 milyonu (%63) 1. derece deprem kuşağında yer seçmiştir. 1986-2022 yılları arasındaki dönem incelendiğinde, en gelişmiş ilçelerin %73'ü ve kalkınmada öncelikli yörelerin %55'i 1. derece deprem kuşağında yer almaktadır.

Sonuçlar, DY'nın sismik risklerle (pozitif) ilişkili olduğunu ortaya koymakta ve bu da Türkiye'de bölgesel kalkınma stratejilerinin tersine çevrilmesi gerektiğini göstermektedir. Dirençli bir yerleşim modeli elde etmek için hükümet, etkili bölgesel planlama politikaları, devlet teşvikleri ve yatırım teşvikleri benimseyerek; DY'nın riskli alanlarda gerçekleşmesini engelleyerek risk azaltımını sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Farklılıklar, Sismik Riskler, Türkiye

Abstract

Different This study investigates the roles of regional development policies and regional disparities in relation to the vulnerability of settlements under earthquake risks. The concentration of economic investments and hence population in a specific region is called value agglomeration (VA). VA process in Türkiye has been accelerated after the 1980s as an outcome of liberalization and open trade (export-oriented growth) policy and resulted in extremely uneven development especially in coastal areas of the country

Research findings showed that the majority of most developed districts are located in the riskiest zone, while least developed ones are located in less risky zones. Between 2008 and 2022, Türkiye's total population increased by 13.8 million people, and 8.6

Statement | Beyan:
This study was produced from the paper presented at the congress titled "Urban Challenges and Sustainable Technological Revolution" organised by ERSA in 2023. | Bu çalışma, 2023 yılında ERSA tarafından düzenlenen "Urban Challenges and Sustainable Technological Revolution" başlıklı kongrede sunulan bildiriden üretilmiştir.

Submitted | Gönderim: 11.09.2024
Accepted | Kabul: 18.09.2024

Correspondence | İletişim:
acyologlu@mersin.edu.tr
DOI: 10.5281/zenodo.13828850

million (63%) of this resided in the 1st-degree seismic belt. When the period between 1986-2022 is examined, 73% of the most developed districts and 55% of the priority regions for development are located in the 1st-degree seismic belt.

Results reveal that VA is (positively) correlated with seismic risks, which implies a need for reversing regional development strategies in Türkiye. To achieve a resilient settlement pattern, the government may achieve risk mitigation by preventing VA from taking place in risky areas by adopting effective regional planning policies, government incentives, and investment promotion.

Keywords: Regional Disparities, Seismic Risks, Türkiye

GİRİŞ

Türkiye son otuz yılda 7 şiddetli depremin (1998 Ceyhan, 1999 Düzce, 2020 Elazığ, 2020 Seferihisar, 2023 Samandağ) yanı sıra 3 de yıkıcı deprem (1999 Gölcük, 2023 Pazarcık, 2023 Elbistan) yaşamıştır. Şehirler, kötü tasarım ve yetersiz inşaat kalitesi nedeniyle depremlerden zarar görmüş ve bu da yüz binlerce ölüm ve yaralanmayla sonuçlanmıştır.

1999 yılında Türkiye'nin toplam nüfusunun yalnızca %23'ünü oluşturan depremden etkilenen bölge, ülkenin gayrisafi yurtiçi hasılasına (GSYH) yaklaşık % 34 oranında katkıda bulunmaktaydı. 1999'daki depremin ekonomiye tahmini etkisi Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneğine (TÜSİAD) göre yaklaşık 17 milyar dolar, Devlet Planlama Teşkilatına (DPT) göre 15-19 milyar dolar, Dünya Bankasına göre ise 12-17 milyar dolardır. Bu bağlamda, TÜSİAD'ın değerlendirmesine göre deprem 1999 yılında GSYH'nin yüzde 9'unu, DPT'ye göre yüzde 8 ila 10'unu, Dünya Bankasına göre ise yüzde 6,3 ila 9'unu kaybettirmiştir.

Depremler, insan hayatına ve ekonomiye zarar verdiklerinde afet olarak kabul edilebilirler. Bu bağlamda bölgesel yığılma, ekonomik faaliyetlerin ve nüfusun belli bir alanda yoğunlaşması, afetlere karşı riski artırmaktadır. Bu çalışma, bölgesel kalkınma politikalarının ve bölgesel farklılıkların deprem afeti altındaki yerleşimlerin zarar görebilirliği/riski üzerindeki rolünü araştırmaktadır. Ekonomik yatırımların ve dolayısıyla nüfusun bir bölgede yoğunlaşması değer yığılması (DY) olarak adlandırılmıştır. Türkiye’de DY süreci 1980’lerden sonra liberalleşme ve açık ticaret (ihracata dayalı büyüme) politikasının bir sonucu olarak hızlanmış ve ülkede son derece dengesiz bir gelişmeye yol açmıştır. Sanayi, turizm, ticari faaliyetler, üniversiteler ve istihdam, dış pazarlara ve ulaşım koridorlarına kolay erişim nedeniyle Türkiye'nin batı kesiminde yer alan büyük metropoliten şehirlerin etrafında ve/ya kıyı bölgelerinde yoğunlaşırken, ne yazık ki bu yerleşim yerleri Türkiye'nin en riskli sismik kuşaklarda yer almaktadır.

Türkiye’de yerleşim yerlerinin çoğu afet olma olasılığı yüksek bölgelerde yer almaktadır. Bu durum tarihsel bir mirastır. Yerleşimlerin birçoğu verimli topraklar, su varlığı, geçiş noktaları ve konumsal avantajlar gibi doğal kaynaklardan yararlanma güdüsüyle afet olma olasılığı yüksek coğrafyada gelişmiştir (Genç, 2007:38). Buna karşın, Türkiye’de deprem tehlikesine karşı alınabilecek tek önlemin bina düzeyinde güçlendirme olduğu düşüncesi, kentsel çevrede afetlerden etkilenme ölçeğinin tekil bina olduğu varsayımını yapmakta, sosyal sorumluluğu piyasaya bırakmakta ve kapsamlı planlama seçeneğini

dışlamaktadır (Genç, 2007:41). Dolayısıyla, doğa olaylarının afete dönüşmesinde doğa olayının kendisi kadar afetin yaşandığı toplumun sosyal, politik ve ekonomik özellikleri de önemlidir (Özgen, 2007:350).

Türkiye’de doğa olaylarının afete dönüşmesinin başlıca nedenleri; ülkenin büyük bölümünün birinci derece deprem bölgesi olması, büyük kentlerin çoğunun fay hatları üzerinde ya da çok yakınında bulunması ve bu nedenle yapı stokunun ve insanların büyük bölümünün depreme karşı güvensiz alanlarda yerleşmiş olmasıdır (Geray, 1977; Keleş, 2002; Özgen, 2007:352).

Türkiye’de son 70 yılda doğal afetler nedeniyle hayatını kaybeden insan sayısı 100.000, hasarlı konut sayısı 600.000, depremden çeşitli şekillerde etkilenen konut sayısı ise 500.000 civarındadır. Ortalama olarak her yıl depremlerde 1000 kişi ölmekte, 2100 kişi yaralanmakta ve 7000 bina hasar görmektedir (Keleş, 2002; Erdik, 1999; Kiper, 2001; Genç, 2007). Mevcut sistem, afet öncesinde etkili zarar azaltma önlemleri geliştirilerek risk azaltma yerine afet sonrası müdahale üzerine kuruludur (Özgen, 2007).

6 Şubat 2023 tarihinde ve devamında yaşadığımız Kahramanmaraş depremleri ise bu durumun son örneğidir. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB,2023) tarafından hazırlanan rapora göre 6 Şubat Maraş depremlerinde 122.000 kişi yaralanmış ve 51.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Depremler sırasında 36.000 bina yıkılmıştır. 872.000 bağımsız birimden oluşan 311.000 bina ise aldıkları hasar nedeniyle kullanılamaz hale gelmiştir. TBMM Deprem Araştırma Komisyonu Raporu’na (2023) göre depremin toplam maliyeti 148,8 milyar dolardır. Bunun 76,2 milyar dolarını (% 51,2) “Konut, Geçici Barınma ve Finansal Destekler” oluştururken, “Ticaret ve Sanayi” için ayrılan pay (% 17,7) 26,3 milyar dolardır.

Ülkemizde 1960’lı yıllardan itibaren bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak, bölgeler (kentler) arasında dengeli bir gelir ve nüfus dağılımı sağlamak amacıyla bölge planları yapılmasına rağmen, bu planlar beklenen başarıyı gösterememiştir (Dinler, 2001). Bölge planları açısından durum böyle iken, kent planlarının da kentlerin gelişimini yönlendirme amacına ulaşamadığı, kentlerin gelişigüzel, plansız, yerel özellikler ve tehlikeler dikkate alınmadan geliştiği görülmektedir (Tekeli, 1991; Keleş, 2000; Özgen, 2007:355). Dolayısıyla Türkiye’de yapılan farklı ölçeklerdeki ve farklı kapsamlardaki mekânsal ve mekânsal olmayan planlar hem doğal afetlerden kaynaklanabilecek riskleri azaltmakta başarısız olmuş hem de söz konusu risklerin belli (kıyı ve genellikle de batı) bölgelerde yığılmasına engel olamamıştır.

LİTERATÜR TARAMASI

Sanayilerin ve Şehirlerin Yoğunlaşması

Ölçek ekonomileri ve üretimde uzmanlaşmayı da içeren ekonomik faktörler kentsel yoğunlaşmaya yol açmaktadır. Bu faktörler sıkışıklık maliyetleri ortaya çıkana kadar kentsel genişlemeyi destekleyen yığılma ekonomilerinin oluşumuna yol açarlar. Şehirlerin cazibesi nedeniyle zarardan uzaklaşmak, genellikle pratik bir risk azaltma yaklaşımı değildir (Lall ve Deichmann,2012). Örneğin Japonya’nın

Tokyo üzerindeki tek kutuplu yoğunlaşmasının üstesinden gelmek, aslında deprem riskiyle yakından ilişkili bir sorundur (Fluchter, 2003). Benzer bir durum İstanbul için de gözlenmektedir.

Nüfus için doğru olan, ekonomik kaynaklar ve üretkenlik için daha da doğrudur. Şehirler büyüme üreten motorlardır ve işletmeler müşterilere, tamamlayıcı girdilere ve işgücü piyasalarına kolay erişime sahip oldukları için büyük kentlere yerleşmeye çalışırlar. Artan getiriler ve uzmanlaşma nedeniyle kentsel alanlarda üretkenlik ulaşılamaz seviyelere yükselmektedir. Bu nedenle, her kentsel varlık önemli ölçüde daha fazla miktarda çıktı üretir ve daha büyük bir mali kaynak, hükümet tesisi ve özel mülkiyet stokuna sahiptir. Kentsel bölgelerde kişi başına düşen çıktı genellikle kırsal alanlara göre çok daha yüksektir. Bu nedenle şehirlerin doğal afetlerden ekonomik olarak etkilenme düzeyi kırsal alanlara göre çok daha yüksek olacaktır. Bu maruz kalma kalıplarının, kentsel tehlikelere ilişkin risk profilleri üzerinde önemli etkileri vardır. (Lall ve Deichmann,2012).

İnsanların ve varlıkların nispeten konsolide bir alanda yoğunlaşması şehirleri farklı kılan şeydir. Ekonomik yoğunlaşma veya yoğunluğa ilişkin ihtiyatlı bir tahmine göre, dünya yüzey alanının yalnızca %1,5’i (neredeyse tamamı kentsel alanlar) dünya GSYH’sinin %50’sini üretmektedir (World Bank, 2008).

Şehirler ve Riskler

Nüfusu 300.000 olan şehirlerin sayısı 1950’de 305, 1990’da 976 iken 2018’de 1.860’a ulaşmıştır (United Nations, 2018). Birçok ülkede gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 70 ila 80’inin metropoliten bölgelerde yaratıldığı düşünülmektedir (Weiss, 2001; Dobbs vd., 2011). Kentsel merkezler, kentsel alanlarda artan nüfus yoğunluğu, yüksek varlık yoğunluğu ve birçok şehri karakterize eden sosyo-ekonomik ve mekânsal kırılganlıklar nedeniyle doğal tehlikelerden ciddi şekilde etkilenme riskine kırsal ortamlardan daha fazla maruz kalmaktadır (Gencer, 2013). Doğal afetlerin büyüyen etkisinin önemli bir kısmının hızlı kentleşme ve nüfus artışından kaynaklandığına dair kanıtlar bulunmaktadır (UNISDR, 2012). İklimsel veya jeodinamik afetler sonucunda oluşabilecek ölüm ve ekonomik kayıp olasılığı, risk altındaki yerlerdeki nüfus yoğunluğuyla birlikte artmaktadır (Gu, 2019).

Tahminlere göre, ciddi bir deprem tehlikesine maruz kalan metropoliten alanlarda yaşayan insanların sayısı 2000 yılında 370 milyon iken 2050 yılında 870 milyona yükselecektir (Lall ve Deichmann,2012). Son 20 yılda, doğal afetler 1,3 milyon insanın hayatına mal olmuş, 4,4 milyar insanı yaralamış ve milyonlarca insanı evsiz, yerinden edilmiş veya acil yardıma muhtaç bırakmıştır (Gu, 2019). Bu ölümlerin yarısından fazlası depremler ve ardından gelen tsunamilerden kaynaklanmıştır (CRED ve UNISDR, 2015).

Mega-Kentler

Önceki çalışmalar mega-kentlerin doğal afetlerden kaynaklanan önemli risklerle karşı karşıya olduğunu ve orman yangınları ile jeolojik, meteorolojik ve iklimsel olaylar da dahil olmak üzere çeşitli doğal afetlere karşı savunmasız olduklarını göstermiştir (Gencer, 2013; UN-Habitat, 2011). Diğer şehir türlerine kıyasla mega-kentlerin altı doğal afet türünden en az birine yüksek derecede maruz kalma

olasılığının daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, diğer şehir büyüklükleriyle karşılaştırıldığında, mega-kentlerin afet kaynaklı ölümlere ve ekonomik kayıplara karşı daha savunmasız olduğu görülmektedir. Moskova hariç tüm mega-kentlerin (ya da mega-kentlerin %97’sinin) ekonomik kırılganlık açısından oldukça hassas olduğu ortaya çıkmıştır. Tokyo (37,5 milyon, Japonya), Delhi (28,5 milyon, Hindistan), Şangay (25,6 milyon, Çin), Sao Paulo (21,7 milyon, Brezilya) ve Mexico City (21,6 milyon, Meksika) 2018’de en yüksek nüfusa sahip beş mega-kent olmuştur. Bu şehirlerin hepsi en az bir önemli doğal tehlikeye yüksek düzeyde maruz kalmıştır. Bu beş şehir, afet kaynaklı ölümlere ve mali kayıplara karşı özellikle savunmasızdır (Gu, 2019). İstanbul da 2022 yılında 16 milyon nüfus büyüklüğüne ulaşarak mega-kent olma yolunda hızla ilerlemektedir.

Az Gelişmiş Bölgelerin Şehirleri

Genel olarak az gelişmiş bölgelerdeki şehirlerin, daha gelişmiş bölgelerdeki şehirlere kıyasla doğal afetlere daha açık ve savunmasız olduğu bilinmektedir (Alcanatar-Ayala, 2002). Az gelişmiş bölgelerde, gelişmiş bölgelere kıyasla, şehirlerin daha yüksek bir yüzdesi afet riski yüksek alanlarda yer almaktadır. Afetlerden kaynaklı ölümle sonuçlanma olasılığı da aynı şekilde az gelişmiş bölgelerde daha yüksektir. Başka bir deyişle, gelişmekte olan ülkeler ve daha gelişmiş bölgelerle karşılaştırıldığında, en az gelişmiş ülkeler afetler nedeniyle en yüksek ölüm riskine sahiptir (Gu, 2019).

Afetlerden kaynaklanan ekonomik zarar görebilirlik gelişmişlik grubuna göre bir miktar farklılık göstermiştir. Diğer az gelişmiş bölgelerdeki şehirlerin %90’ından fazlası ve daha gelişmiş bölgelerdeki şehirlerin %89’u ile karşılaştırıldığında, en az gelişmiş ülkelerdeki şehirlerin sadece %75’i afet kaynaklı ekonomik kayıplara karşı aşırı derecede savunmasızdır. Ancak, bu durum, en az gelişmiş ülkelerdeki şehirlerde varlıkların ekonomik değerinin diğer şehirlere kıyasla daha düşük olmasının bir sonucudur (Dilley vd., 2005). Bu bağlamda İstanbul’u göz önüne aldığımızda, afetler nedeniyle risk düzeyinin yüksek olmasına bağlı olarak bir az gelişmiş ülke metropoliten alanı özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz.

Risk kategorileri (siklonlar, seller, kuraklıklar, depremler, toprak kaymaları ve volkanik patlamalar) ne olursa olsun, 2018’de 300.000 veya daha fazla nüfusa sahip ve risk altındaki, az gelişmiş bölgelerdeki şehirlerin sayısı 1950’den 2018’e yaklaşık on kat artarken; daha gelişmiş bölgelerdeki artış sadece iki veya üç kat olmuştur. 1950 yılında, daha az gelişmiş bölgelerde, daha gelişmiş bölgelere kıyasla her bir (riske) maruziyet ve kırılganlık kategorisine uyan daha az sayıda şehir vardı. Özetle, daha az gelişmiş bölgelerdeki doğal afetlere maruz kalma ve zarar görebilirliği yüksek olan şehirlerin sayısı 2018’de daha gelişmiş bölgelerdekinden 3,0 ila 4,5 kat daha fazla artmıştır (Gu, 2019).

Endüstriyel Yığılmanın Konumları

Endüstriyel yığılma tipik olarak nehir kıyısı veya kıyı bölgelerinde meydana gelir, çünkü bu alanlar fiziksel dağıtım için uygundur. Şehirlerdeki endüstriyel kümelenmelerin gelişimi, örneğin üretimin bir bileşeni olarak emeğin yoğunlaşması yoluyla kentleşme oranıyla da ilişkilidir (METI 2010). Örneğin, bu endüstriyel kümelenmelerin Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) içindeki

artan tedarik zincirlerinin bir sonucu olarak, endüstriyel yığılma yeni gelişen birkaç şehrin içinde ve çevresinde hızlanmaktadır.

Tarih, birçok kasabanın/şehrin nehir geçişi, kıyı şeridi veya verimli volkanik topraklar gibi doğal çekicilik veya erişilebilirlik noktaları etrafında büyüdüğünü göstermiştir. Seller, kasırgalar ve volkanik patlamalar sıklıkla bunun gibi belirli coğrafi bağlarla bağlantılı olan tehlikeli olaylardır (Lall ve Deichmann, 2012). Benzer şekilde İstanbul ve Marmara bölgesi de tarihi, coğrafi ve ekonomik nedenler ile Türkiye sanayisinin yığıldığı alandır.

Afetlerin Ulusal ve Küresel Ekonomiye Etkileri (Maliyetler)

Türkiye'deki akademisyenler ve uygulayıcılar bina kalitesi, zemin sağlamlığı ve kentsel ölçekte kalkınma stratejileri üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte, sınırlı sayıda çalışma ekonomik faaliyetlerin ve yerleşimlerin deprem riskli bölgeler (sismik kuşaklar) etrafında toplanması sorununu ele almaktadır.

"Doğal olmayan" afetler olarak da bilinen insan kaynaklı tehlikeler (Hewitt, 1997), insanların aldıkları riskler sonucunda kendileri için yarattıkları ve tehlike yönetimi yoluyla azaltmaya çalıştıkları tehlikelerdir (Blaikie vd., 1994; Burton vd., 1993). İnsanlar artık doğal afetlerin insan kayıplarının yanı sıra ulusal ve küresel ekonomiler üzerinde de etkili olabileceğini tam olarak anlamış durumdadırlar. Örneğin, 2011 yılında meydana gelen Büyük Doğu Japonya Depremi ve Tsunamisi, Japon yapımı araç parçalarının dünyanın dört bir yanındaki otomobil montaj fabrikalarına tedarikini ciddi şekilde sekteye uğratmış, bu da endüstrinin tedarik zincirleri aracılığıyla küresel ekonomi üzerinde etkili olmasına neden olmuştur (Ando ve Kimura 2012).

Benzer şekilde, 2011 yılında Tayland'da yaşanan Chao Phraya Nehri Taşkını, işletmelerin kapanmasının tehlikelerini ve tedarik zincirleri aracılığıyla yerel, bölgesel ve küresel ekonomiler üzerindeki diğer etkilerini bir kez daha hatırlatmıştır (Komori vd. 2012). Tayland'da 2011 yılında Chao Phraya Nehri'nin taşması, önemli bir süre devam eden ve ülkenin başkenti Bangkok'tan kuzeye uzanan geniş bir alanı etkileyen önemli hasarlara yol açmıştır. Selin sanayi sektörü üzerinde ciddi etkileri olmuş ve önemli kayıplara yol açmıştır. J. P. Morgan (2011) bu olayın dünya çapında sanayi üretimini yaklaşık %2,5 oranında azalttığını tahmin etmektedir. Ekim 2011'den bu yana sel, birçok Japon şirketinin faaliyet gösterdiği Ayutthaya eyaleti yakınlarındaki yedi sanayi bölgesine büyük zarar vermiştir. Ayutthaya Eyaleti'nin yıkımı, diğerlerinin yanı sıra elektronik ve otomobil sektörleri için dünya tedarik zinciri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur (Baba vd., 2013).

Sigorta sektöründeki analistler, Büyük Kanto Depremi'nin (1923) tekrarlanmasının 1,8 ila 2,5 trilyon ABD Doları arasında ekonomik kayba yol açacağını tahmin etmektedir (Babst, 1996, aktaran Fluchter, 2003). 2005 yılında New Orleans'ta meydana gelen Katrina Kasırgası yaklaşık 100 milyar dolarlık doğrudan kayba yol açmıştır. Ocak 2010'da Port-au-Prince'de meydana gelen deprem sonucunda 200.000'den fazla insan ölmüştür (Lall ve Deichmann, 2012). 1990'dan bu yana belgelenmiş afetler sonucunda 1,6 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir ve yıllık ekonomik kayıpların 260 ila 310 milyar ABD Doları arasında olduğu tahmin edilmektedir (UNDRR, 2015). Tahminlere göre, 1998'den 2017'ye kadar tüm felaketlerden kaynaklanan doğrudan kayıplar toplam 2,9 trilyon dolardır; bu miktar

1978'den 1997'ye kadar olan toplam kayıpların (1,3 trilyon dolar) 2,3 katıdır (UNDRR 2019a). Afetler son derece zarar verici olabilmektedir. Örneğin, ABD'deki Katrina Kasırgası 2005 yılında 1.800'den fazla insanın ölümüne ve 160 milyar dolar (2017 doları) zarara yol açmıştır; Harvey Kasırgası ise 2017 yılında doğrudan 68 kişinin hayatına mal olmuş, 13 milyon insanı elektriksiz bırakmış ve 125 milyar dolar zarara yol açmıştır (Blake ve Zelinsky, 2018). Bu tür şiddetli afetler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yerel ekonomileri sekteye uğratabilir, hatta yok edebilir. Örneğin, 1972'de Nikaragua'yı, 1976'da Guatemala'yı, 1986'da El Salvador'u ve 2010'da Haiti'yi vuran depremler, her bir ülkenin afet yılındaki nominal GSYH'sinin sırasıyla yaklaşık %98, %82, %40 ve %120'si kadar doğrudan ekonomik kayba yol açmıştır (UNDRR, 2019b). Kobe/Osaka metropoliten bölgesini vuran 1995 Kobe depremi 6000 kişinin ölümüne ve 100 milyar dolardan fazla doğrudan ekonomik kayba neden olmuştur (Hochrainer ve Mechler, 2011).

Çin'de 1976 yılında meydana gelen Tangshan depremi yirminci yüzyılın en büyük kentsel felaketlerinden biridir. Ölü sayısının 246.000 ila 500.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Wenzel vd., 2007). Metro Manila ve Jakarta, dünyanın en büyük on kenti arasında orta ve yüksek derecede deprem tehlikesine sahip sekiz kent arasında yer almaktadır (ADB, 2008). Ayrıca, Asya mega-kentleri sıklıkla küresel ekonominin giriş noktaları olarak hizmet verdiğinden ve vasıflı işgücünün önemli bir yoğunluğunu barındırdığından, buralardaki doğal afetler tüm dünyanın/bölgelerin ekonomileri üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olabilir (ADB, 2008; van Dijk, 2007). 1980'den beri DY'nın gerçekleştiği İstanbul ve/ya Marmara Bölgesi odaklı yaşanacak bir depremin sanayi faaliyetlerinin gerçekleşmesini aksatarak ulusal ölçekte yukarıdaki örneklere benzer bir etkide bulunması muhtemeldir.

Yığılmaların Risklere Karşı Verdiği Tepkiler

Yığılma ekonomileri, işletmelerin ve ailelerin doğal afet riskine nasıl tepki vereceğini değiştirir. Çoğu tehlikenin gerçekleşme olasılığı nispeten düşüktür. Bu nedenle, bir tehlike olayının etkileri şiddetli olsa bile, tehlike bölgelerindeki şehirler arzu edilmeye devam eder. San Francisco, İstanbul veya Tahran gibi popüler deprem merkezlerinde nüfus azalması yaşanmamıştır. Birçok şehir, olayların sıklığı yüksek olsa bile cazibelerini sürdürmelerini sağlayan doğal avantajlara veya yerleşik altyapıya sahiptir. Şehirler ölçek ve yığılma ekonomilerine ulaşırsa, ekonomik yoğunluğa yakın yaşamın getireceği riskler yeterince iyi algılanmayacak ve böylece insanlar tehlikeler karşısında tedbirli davranmayacaklardır. Riske karşı verilecek başlıca tepkiler, terk etmekten ziyade risk azaltma (binaların değiştirilmesi gibi) ve risk transferi (sigorta gibi) olacaktır (Lall ve Deichmann, 2012). Davranışsal ekonomi literatürü de, özellikle büyük ölçekli depremler gibi nadir görülen olaylar için olasılıkların sıklıkla olduğundan az tahmin edildiğini göstermektedir. İnsanlar "seçici kadercilik" uygulayarak, üzerinde çok az kontrolleri olduğuna veya hiç kontrolleri olmadığına inandıkları durumların önemini veya olasılığını en aza indirmeyi tercih ederler (Lall ve Deichmann, 2012).

Tehlikeye en açık şehirlerde bile afet riskinin nüfus artışını yavaşlatması pek olası değildir, çünkü işletmeler ve insanlar sahip oldukları olanaklar ve ekonomik avantajlar nedeniyle büyük şehirlere yerleşmek isterler (World Bank, 2008).

Örneğin, Tokyo Büyükşehir Belediyesi Başkanı olarak Shintaro Ishihara'nın liderliğinde şehir, başkent hizmetlerinin Tokyo'dan yeni bir başkente taşınması

planlarına (1992’de alınan ancak henüz uygulanmayan bir karar) aktif olarak karşı çıkmaktadır. Japon siyasi sistemi, merkeziyetçilik, ilgili güç yapıları ve inşaat sektöründeki kötü şöhretli "Demir Üçgen"’in (siyaset, bürokrasi ve iş sektörü) önemi gibi bazı yapısal sorunlar nedeniyle, uzun vadede bile bu taşınanın imkânsız olması muhtemeldir (Fluchter, 2002’den aktaran Fluchter, 2003).

Deprem Sonrası Yaşanan Gelişmeler

Ekonomistlere göre, şehirlerin konumları ve göreceli büyüklükleri sıklıkla yerel temeller ve yığılma ekonomileri tarafından belirlenmektedir. Yerel temellere dayalı teoriler, kısa vadeli önemli şokların bile şehir büyüklüklerinin dağılımını değiştirmeyeceğini öngörse de (Davis ve Weinstein, 2002), yığılma ekonomileri şehir büyüklüklerinde patika bağımlılığı olduğunu gösteren çoklu denge durumlarına neden olma potansiyeline sahiptir (Bleakley ve Lin, 2012; Bleakley ve Lin, 2015; Krugman, 1991).

Göçmen sosyal ağlarının varlığı, yol bağımlılığının potansiyel mekanizmalarından biridir. Geçmişte göçmenlerin belirli bir bölgeye yerleşme tercihleri büyük ölçüde mevcut aile ve arkadaş ağlarından etkilenmekteydi. Bu sosyal ağlar, yeni gelenlere mevcut işler, konut seçenekleri, yerel düzenlemeler ve gelenekler hakkında faydalı bilgiler vererek daha ekonomik bir şekilde hareket etmelerine yardımcı olmuştur (Moretti, 1999; Wegge, 1998). İlk yerleşimcilerin coğrafi seçimlerini etkileyen nedenler zamanla geçerliliğini yitirmiş olsa da, kişinin kültürel geçmişini paylaşan diğer kişilere yakın olmanın değeri, göreceli şehir büyüklüklerinde uzun ömürlülüğü açık hale getirmektedir (Ager vd., 2020).

Ancak, depremden sonra, daha fazla etkilenen şehirlerdeki nüfus büyüklüğü, daha az etkilenenlere göre önemli ölçüde azalmıştır. Deprem, önceden var olan daha büyük göçmen ağlarına sahip yerlerdeki net göç oranları üzerinde büyük bir etkiye sahip olarak, zincirleme göçü kesintiye uğratmış olması mümkündür ve bu da şokun neden bu kadar uzun sürdüğünü açıklamaya yardımcı olmaktadır (Ager vd., 2020). Amerika Birleşik Devletleri’nde 20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen doğal afetlerin ekonomik etkileri üzerine yapılan ampirik çalışmalara göre, insanlar şoka tepki olarak hasar gören bölgeleri terk etmiştir (Boustan vd., 2012; Hornbeck ve Naidu, 2014; Hornbeck, 2012).

Doğal afetlerin 1920 ve 2010 yılları arasında ilçe düzeyinde göç oranları ve diğer ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi Boustan vd. (2017) tarafından yapılan son çalışmada incelenmiştir. Yazarlar, büyük felaketlerden etkilenen ilçelerde arazi fiyatlarının düştüğünü, daha yüksek dış göç ve daha yüksek yoksulluk oranları görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Afet Öncesi ve Sonrası Politikalar

Merkezi hükümet kurumları yasal çerçeve, koordinasyon ve büyük ölçekli yatırımlar için teknik uzmanlık ve finansman gibi yerel düzeyde kıt olan kaynakları sağlar (*ex-ante* politikalar). Diğer görevler, özellikle hazırlılık, güçlü yerel liderlik ve katılım gerektirecektir (*ex-post* politikalar) (Lall ve Deichmann, 2012). Diğer bir anlatımla deprem öncesindeki hazırlıklar merkez hükümet tarafından yapılırken, deprem sonrasındaki uygulamalar ise yerel yönetimler tarafından yürütülmektedir.

Ex-ante (önleme, hazırlık ve risk finansmanı) ve *ex-post* (yardım ve yeniden yapılanma) eylemlerin tümü kapsamlı bir afet yönetimi stratejisinin parçalarıdır. Ancak, kamusal kaynakların yaklaşık %95’i hala *ex-post* uygulamalara harcanmaktadır (Mechler, 2004). Kapsamlı bir risk yönetimi stratejisi, (sıklıkla siyasi ve mali kısıtlamalardan etkilenen) zarar görebilirliğin altında yatan nedenleri de ele almalıdır (Hochrainer ve Mechler, 2011). Yeni politikanın temel hedefi, odağı afet sonrası dönemden afet öncesi döneme kaydırmak, önceden alınacak önlemlerle riskleri azaltmak ve dolayısıyla afet sonrasında uzun vadede oluşacak zararı azaltmak olmalıdır (Genç, 2007:32; Balamir, 2007).

Tehlike riskinin azaltılması stratejisi, rutin kentsel planlama ve kent yönetimine entegre edilerek zararlar erkenden önlenebilir. Tehlike riski, şehir yönetiminin arazi kullanım planlaması kararlarıyla şekillenir. Risk azaltmanın ilk adımı, tehlikeye açık bölgelerin gelişimini durdurmak (Lall ve Deichmann, 2012) ve gelişme talebini daha tehlikesiz bir alana kaydırmaktır.

YÖNTEM

Türkiye’de il (NUTS-3) ve bölge (NUTS-2) düzeyinde yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak, coğrafi açıdan hassas bir analiz amaçlayan bu çalışma ilçe düzeyinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye’nin sismik kuşaklarını ve fay hatlarını gösteren harita, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) fay hattı ve sismik bölgeler veri tabanından elde edilmiştir. Daha sonra sismik bölge haritası ilçe sınırları ile çakıştırılarak her bir ilçenin sismik kuşak sınıfı elde edilmiştir.

Analizde kullanılan değişkenler, ilçelerin deprem kuşağı değerleri ile ilişkilendirilmiş ve risk düzeyini belirleyen faktörler her ilçe için incelenmiştir. Buna bağlı olarak Türkiye geneli için ilçe ölçeğinden yola çıkarak bir risk değerlendirmesi yapılmıştır.

Risk, olası bir tehlike nedeniyle meydana gelebilecek zarar veya kayıpların bir ölçüsü olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, risk, ekonomik, demografik ve çevresel değerlerin yoğunlaşması nedeniyle daha çok kentsel alanlar ile ilişki bir kavramdır (Şanlı vd., 2021).

Risk = tehlike x maruziyet x hassasiyet (*Risk= hazard x exposure x susceptibility*) şeklinde tanımlanmıştır. Bu konudaki daha detaylı alt tanımlar da geliştirilmiştir. Bu tanımlar için Balica vd. (2009) ve De Leon ve Carlos (2006) kaynaklarına bakılabilir.

Şanlı vd. (2021) tehlike, maruziyet ve hassasiyeti şu şekilde tanımlamışlardır. Tehlike, can ve mal kayıplarına neden olabilecek, doğal ve yapay çevreleri olumsuz etkileme potansiyeline sahip, tabiat ve/ya insan kaynaklı olaylardır. Maruziyet, tehlike meydana geldiğinde etkilenecek insan ve kıymetlerin miktarı ve/ya sayısıdır. Hassasiyet ise olası bir tehlike karşısında belirli bir öğenin olası riski artırıcı özelliklerini içermektedir.

Bu denklemi açıklamaya yönelik olarak aşığıdaki örnek (Tablo 1) verilebilir. İki farklı yerleşimde 4 birim ve 7 birim büyüklüğünde iki deprem olabileceğini varsayalım. Bu her iki yerleşim için toplam büyüklüğü 8 birim ve 3 birim olan iki

adet değer (can ve mal değeri) büyüklüğünün olduğunu varsayalım. Bununla birlikte yerleşimlerden birinde deprem yönetmeliklerine uygun yapılaşma olduğu için daha sağlam bir yapı stokunun olduğu ve bu stokunun kırılabilirliğinin / hassasiyetinin 6 birim olduğunu, buna karşın diğer yerleşimde ise deprem yönetmeliklerine uyulmadığı için yapı stokunun daha dayanıksız ve kırılabilir / hassas (9 birim) olduğunu varsayalım. Buna göre her üç değişken için iki değer olmasına bağlı olarak toplam 8 ($2 \times 2 \times 2=8$) farklı risk ortaya çıkacaktır. Tüm bunlara ek olarak 9 birim büyüklüğünde bir deprem meydana geldiğini ama bu depremin insan yerleşimlerinden uzakta ve/ya kimsenin yaşamadığı bir yerde meydana geldiğini varsayalım. Yukarıdaki denkleme bağlı olarak en riskli bölge; deprem büyüklüğünün 7 birim, toplam can ve mal varlığı değerinin 8 birim ve deprem yönetmeliklerine uygun yapılaşma olmaması nedeniyle 9 birim kırılabilirlik / hassaslık değerine sahip bölge olduğu görülmektedir. Benzer şekilde 3. sırada ise deprem büyüklüğü 4 birim olmasına karşın değer yığılması ve yüksek kırılabilirlik / hassasiyet nedeni ile 5. vaka yer almaktadır. 9. vakada ise en yüksek deprem büyüklüğü (9 birim) görülmesine karşın mal ve can kaybı maruziyeti olmadığı için risk 0'dır. Diğer bir anlatımla, doğal afetlerde risk belirleyen faktör söz konusu yerlerde ne kadar büyük bir değer (can ve mal) yığıldığı ve yapılaşmanın ne kadar dayanıklı olarak yapıldığıdır. Burada diğer önemli bir konu ise riskin farklı ölçeklerde de hesaplanabilir olmasıdır. Ulusal ölçekten, mahalle ve hatta bina ölçeğine kadar farklı düzeylerde risk ölçülebilir (Balamir, 2007) ve farklı ölçeklerde çözüm önerileri getirilebilir.

Tablo 1. Örnek hesaplama

Vaka Sırası	Tehlike	Maruziyet	Hassasiyet	Risk	Risk Sıralaması
1	7	8	9	504	1
2	7	8	6	336	2
3	7	3	9	189	5
4	7	3	6	126	6
5	4	8	9	288	3
6	4	8	6	192	4
7	4	3	9	108	7
8	4	3	6	72	8
9	9	0	0	0	9

Çalışmada "tehlike" 1. Derece sismik kuşak ile temsil edilmiştir. Hassasiyetin her yerde aynı olduğu kabul edilerek; risk "maruziyet" değişkeninin bir çıktısı olarak ele alınmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi denklemden "maruziyet" değişkeni insan hayatı ve ekonomik değerlerin bir kombinasyonudur.

Çalışma, bağımsız değişken "maruziyeti"ni birinci olarak işgücü göstergeleri olarak nüfus ve nüfus değişimini irdeleyerek incelemektedir. İkinci olarak, banka mevduatları ve banka kredileri sermaye göstergeleri olarak kabul edilmiştir. Üçüncü olarak, elektrik tüketimi, endüstriyel arazi kullanım büyüklüğü ve gayri safi yurtiçi hasıla üretim altyapısı olarak değerlendirilmiştir. Son olarak, yukarıdaki değişkenlerin bir bileşimi olarak gelişmişlik düzeyi ele alınmıştır.

Diğer bir deyiş ile “maruziyet” temel değişkeni kendi içinde işgücü göstergeleri, sermaye göstergeleri ve üretim altyapısı göstergeleri olarak üç alt bölüme ayrılmış ve bu üç alt bölüm de kendi içinde tekrar detaylandırılmıştır. Böylece “maruziyet” temel değişkeni farklı açılardan ele alınmıştır. Çalışma sırasında değer (can ve mal) yığılması kavramını somutlaştıracak ve ilçe ölçeğinde toplanabilen her değişken kullanılmaya çalışılmıştır.

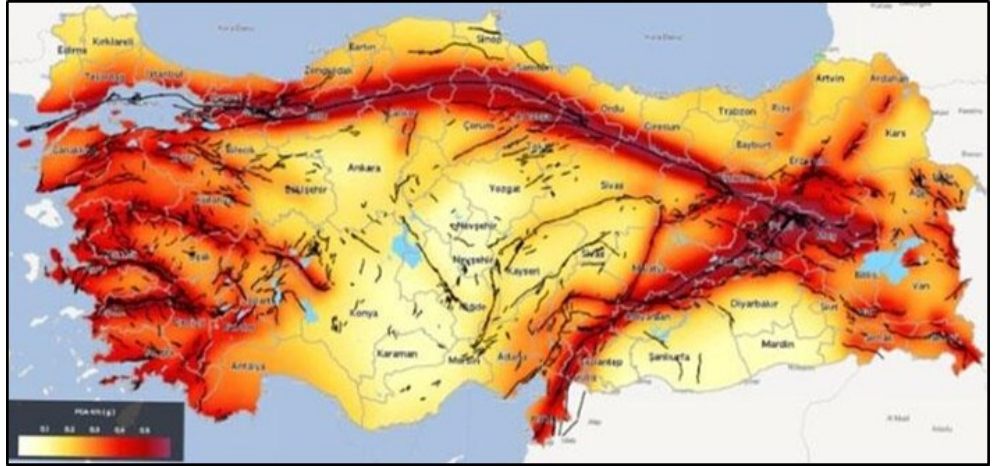
BULGULAR: SİSMİK KUŞAKLARDA MARUZİYET TESPİTİ

İki büyük fay hattı (Doğu Anadolu Fay Hattı ve Kuzey Anadolu Fay Hattı) Türkiye'nin doğu bölgelerinde kesişmekte ve bu bölgeleri deprem riskine açık hale getirmektedir (Şekil 1). Buna ek olarak, ülkenin batı bölgelerinde yüzlerce küçük fay hattı orta ölçekli depremler üretmektedir.

Türkiye’de ana idari birim olarak 81 il bulunmaktadır. İlçe ise, idari sistemde bir alt il birimidir ve 2023 yılındaki Türkiye’de toplam 970 adet ilçe bulunmaktadır (Şekil 2).

Şekil 1. Türkiye’deki fay hatları ve sismik kuşaklar

Kaynak: <https://www.mta.gov.tr/>

Şekil 2. Türkiye’deki il ve ilçe sınırları

Kaynak: <https://www.atlasbig.com/images/turkiyenin-tum-ilceleri-haritasi.png>

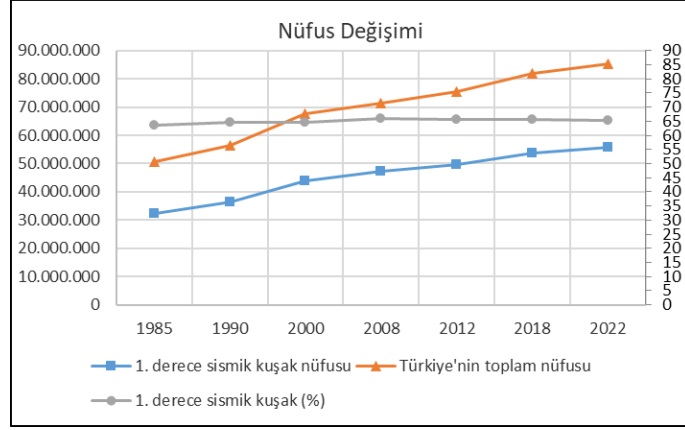
Emek Gücü Göstergeleri

1985-2022 yılları arasında Türkiye'nin nüfusu 34,6 milyon kişi artmıştır. Bu artışın %68'i (23,6 milyon) 1. derece deprem kuşağında meydana gelmiştir (Şekil 3). 1985-2022 yılları arasındaki 37 yılda 1. derece deprem kuşağında yaşayan nüfus, Türkiye'nin toplam nüfusunun %65'ini oluşturmuş ve bu kuşakta yaşayan

nüfusun ağırlığı söz konusu dönemde değişmemiştir (Şekil 4). Diğer bir deyiş ile “maruziyet” alt bileşenlerinden “nüfus”un birinci derece deprem kuşağında yığıldığı ve risk değerini arttırmaya devam ettiği görülmektedir.

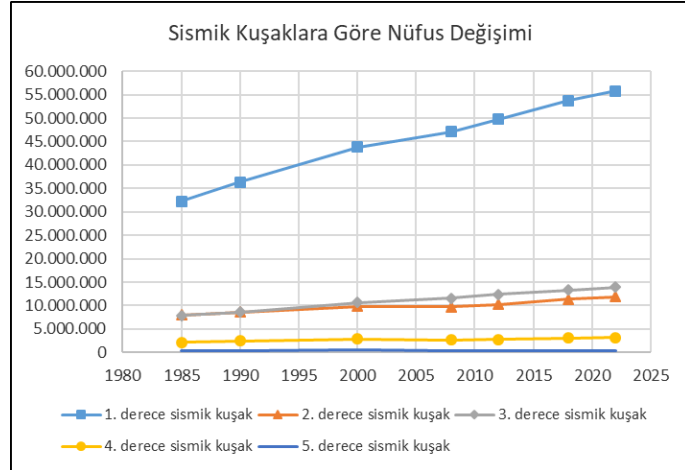
Şekil 3. 1. derece sismik kuşağındaki nüfus değişimi

Veri kaynağı: www.tuik.gov.tr

Şekil 4. Sismik kuşaklara göre nüfus

Veri kaynağı: www.tuik.gov.tr

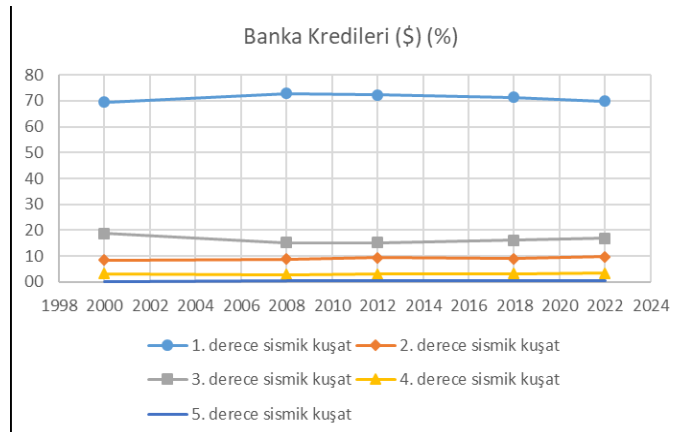

Sermaye Göstergeleri

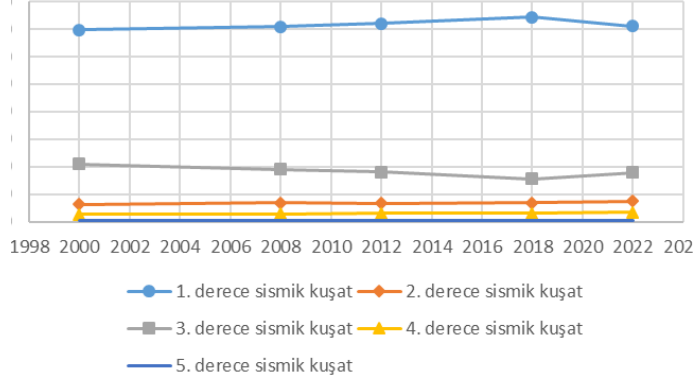
2000 ve 2022 yılları arasındaki 22 yılın analizi, hem kredilerin hem de mevduatların ortalama %70'inin 1. derece deprem kuşağında yoğunlaştığını göstermektedir (Şekil 5 ve 6). Nüfus örneğinde olduğu gibi sermaye yığılması da 1. derece deprem kuşağında devam etmekte ve buna bağlı olarak daha fazla “maruziyet”ten kaynaklı risk artışının devam ettiği görülmektedir.

Şekil 5. Sismik kuşaklara göre banka kredileri payları

Veri kaynağı: www.tbb.org.tr

Banka Mevduatları (\$) (%)

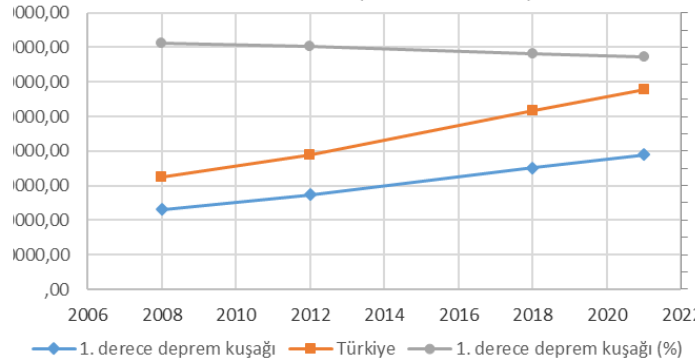
Şekil 6. Sismik kuşaklara göre banka mevduatları payları

Veri kaynağı: www.tbb.org.tr

Üretim Göstergeleri

2008-2022 yılları arasında Türkiye'nin elektrik tüketimi 127,3 milyon kWh artmıştır. Bu artışın 79,5 milyon kWh'lik kısmı 1. derece deprem kuşağında gerçekleşmiştir (Şekil 7). Söz konusu dönemde toplam elektrik enerjisi tüketimindeki payı % 71,1'den %67,3'e gerilemiş olsa da 1. derece deprem kuşağında kullanılan elektrik enerjisi Türkiye toplamının üçte ikisini oluşturmaya devam etmektedir.

Elektrik Tüketimi (1.000.000 kWh)

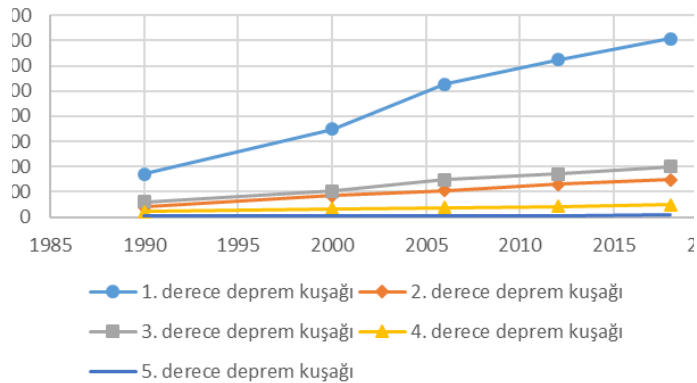

Şekil 7. 1. derece deprem kuşağındaki elektrik tüketimi

Veri kaynağı: www.tuik.gov.tr

1990-2018 yılları arasında Türkiye'deki toplam sanayi alanı 163,4 milyon metrekare artarken, bu artışın 107,5 milyon metrekaresi (%66) 1. derece deprem kuşağında gerçekleşmiştir (Şekil 8). Aynı dönemde 1. derece deprem kuşağındaki sanayi alanlarının toplam içindeki payı ise %6,2 oranında artmıştır (Şekil 9).

Sismik Bölgelere Göre Sanayi Alanındaki Artış (dekar)

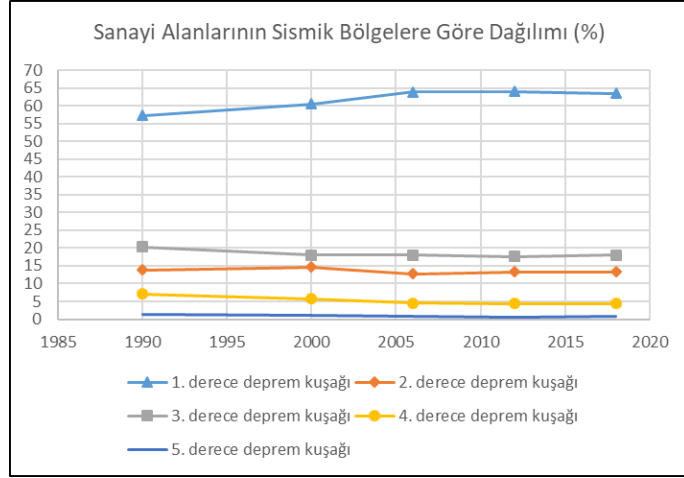

Şekil 8. Sismik bölgelere göre sanayi alanları

Veri kaynağı: <https://portal.sanayigazetesi.com.tr/osbler/OSBAdi/KurulusYili.htm>

Şekil 9. Sanayi alanlarının sismik bölgelere göre dağılımı

Veri kaynağı: <https://portal.sanayigazetesi.com.tr/osbler/OSBAAdi/KurulusYili.htm>

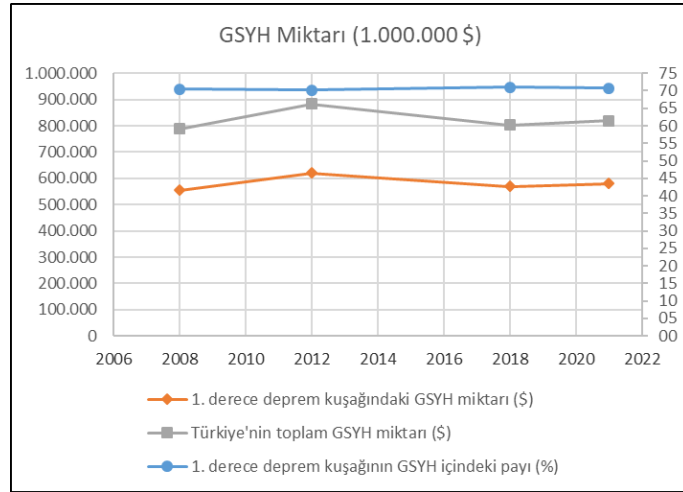

Türkiye’de ve 1. derece deprem kuşağında üretilen GSYH değeri 2008-2021 döneminde dalgalanma gösterse de, 1. derece deprem kuşağında üretilen GSYH'nin toplam GSYH içindeki payı %70 civarında sabit kalmıştır (Şekil 10).

Elektrik tüketimi, sanayi alanı büyüklüğü ve genişlemesi ve GSYH miktarı gibi üretim altyapı değerleri “maruziyet” kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, üretim altyapısının 1. derece deprem kuşağında ağırlığını devam ettirdiği ve buna bağlı olarak da risk düzeyinin yüksek kalmaya devam ettiği görülmektedir.

Şekil 10. 1. Derece deprem kuşağının GSYH içindeki payı

Veri kaynağı: www.tuik.gov.tr

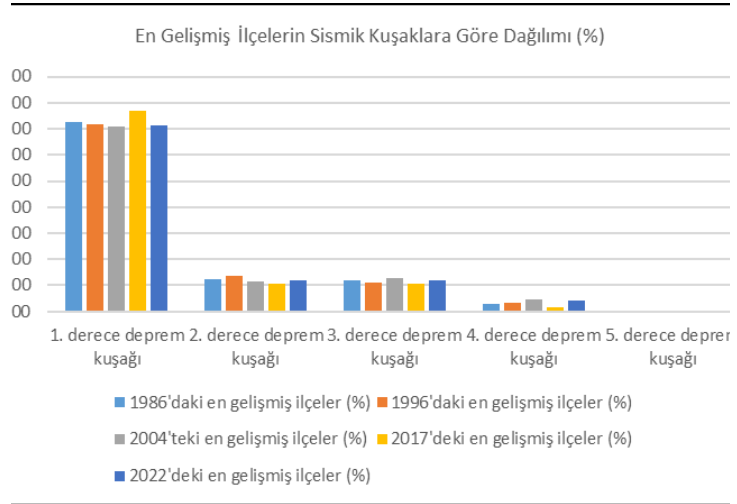

Refah Göstergeleri

Sanayi Bakanlığı tarafından 1986, 1996, 2004, 2017 ve 2022 yıllarında yapılan sosyal ve ekonomik gelişmişlik endeksi çalışmalarına göre, en gelişmiş ilçelerin % 70'inden fazlası 1. derece deprem kuşağında yer almaktadır.

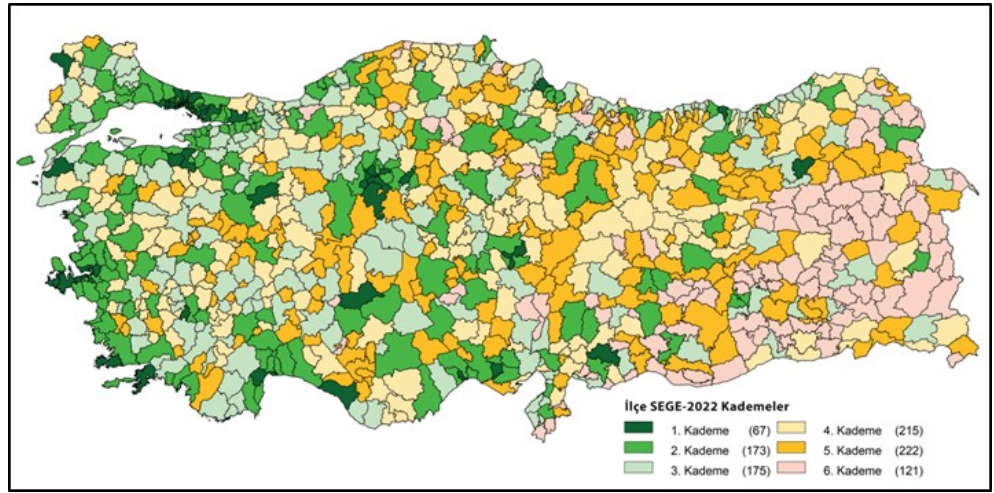
Tarihsel olarak sosyal ve ekonomik olarak en gelişmiş bölgelerin 1. derece deprem kuşağında yer alması, yukarıda ifade edildiği gibi risk düzeyinin 1. derece deprem kuşağı bölgesinde 1999 depreminden sonra bile hiç azalmadığını ve söz konusu bölgede yüksek düzeyde varlığını devam ettirdiğini göstermektedir (Şekil 11 ve 12).

Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla uygulanan en önemli politika araçlarından biri Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) belirlenmesi ve desteklenmesidir. Ancak Kalkınmada Öncelikli Yörelere yaklaşık %55'inin 1. derece deprem kuşağında yer aldığı görülmektedir (Tablo 2).

Şekil 11. Gelişmiş ilçelerin deprem kuşaklarına göre sınıflandırılması

Veri kaynağı: www.sanayi.gov.tr

Şekil 12. Gelişmişlik endeksine göre ilçelerin sınıflandırılması (1: en gelişmiş, 6: en az gelişmiş)

Kaynak: <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/2022-ilce-sege.pdf>

Bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmayı ve buna bağlı olarak da yığılma ekonomilerinin etkilerini azaltmayı amaçlayan devlet politikaları bile “maruziyet” nosyonunu bir etken olarak değerlendirmede için kalkınmada öncelikli bölgelerin yarısından fazlasını 1. derece deprem kuşağından seçerek adeta 1. derece deprem bölgelerindeki riskin artmasına öncülük etmektedir.

Tablo 2. Sismik kuşaklara göre Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY)

Veri kaynağı: <https://ismmmo.org.tr/Mevzuat/Kalkinmada-Oncelikli-Yoreler-Ve-Tesvikli-Ille-Listesi--5465>

		Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY)		
		KÖY	KÖY değil	Toplam
Deprem kuşakları	1. derece	259	351	610
	%	54.6	70.8	62.9
	2. derece	105	52	157
	%	22.2	10.5	16.2
	3. derece	68	61	129
	%	14.3	12.3	13.3
	4. derece	37	24	61
	%	7.8	4.8	6.3
	5. derece	5	8	13
	%	1.1	1.6	1.3
	Toplam	474	496	970
	%	100.0	100.0	100.0

SONUÇ

Depremler ve depremlerin neden olduğu can ve mal kayıpları Türkiye'nin en önemli gündem maddelerinden biridir. 1999 Gölcük (7,8) ve Düzce (7,5) depremleri ile 2011 Van (7,2) depreminden sonra, 2023 Kahramanmaraş depremleri (7,5; 7,8) bu gerçeği acı bir şekilde hatırlatmıştır. Ancak geriye dönük analizler bu gerçeğin yeterince anlaşılmadığını göstermektedir.

Türkiye'de deprem riskine yaklaşım sınırlı ve etkisiz bazı önlemlere indirgenmiştir. Öncelikle deprem riski hep bina ölçeğinde ele alınmış, mühendislik çözümlerine başvurularak yapıların hasar görebilirliği azaltılmaya çalışılmıştır.

İkinci olarak, Türkiye'deki kentsel dönüşüm/yeniden geliştirme uygulamaları deprem riski altındaki yapıları çevrenin depreme dayanıklı hale getirilmesini amaçlasa da, özellikle İstanbul'da yaşanan olgu, kentsel rant yaratma potansiyeli yüksek alanların deprem riski gerekçesiyle yeniden geliştirilirken/dönüştürülürken, gerçekte risk altında olan yapı stokunun büyük bir kısmına dokunulmamasıdır.

Bu makalenin konusu olan üçüncü nokta ise, tüm bu felaketlere rağmen 1. derece deprem kuşağındaki değer (can ve mal) yığılmalarının ve buna bağlı olarak risk seviyesindeki artışın devam etmesidir.

İlgili bir diğer nokta da deprem gerçeğinin kalkınma politikalarında ve bölge planlama pratiklerinde bir girdi olarak dikkate alınmamasıdır. Türkiye'de deprem riskini azaltmaya yönelik politikalar, Risk = tehlike x maruziyet x hassasiyet (*Risk = hazard x exposure x susceptibility*) formülünde belirtilen “hassasiyetleri” azaltmaya yönelik mühendislik çözümleri kullanmak yerine, “maruziyet” azaltma yönündeki yer değiştirme (emek, sermaye, altyapı) politikalarına odaklanmalıdır. Aksi takdirde, mekânsal yığılma teşvik eden bölgesel politikalar bina ölçeğindeki iyileştirmelerin avantajlarını geçersiz kılmaktadır.

Bu noktada piyasa dinamiklerinin genel eğilimini kabul eden ve mevcut eğilimleri destekleyen ekonomik gelişme yaklaşımı terk edilerek planlı kalkınma yaklaşımına geçilmelidir. Söz konusu planlı kalkınma çabaları içinde ulusal fiziki planlama yaklaşımı yeniden gündeme sokulmalı ve makalenin konusunu olan risk faktörlerinin yoğunlaşmasını tersine çevirecek bir yaklaşım sergilenmelidir. Bu çabanın en temel unsuru da ulusal sanayi yer seçiminin deprem riski de göz önüne alınarak yeniden yönlendirilmesidir. Bu konuda piyasa eğilimini tersine çevirecek yegâne güç devlet otoritesidir. Gerek teşvik politikasını devreye sokarak gerekse altyapı yatırımlarını yönlendirerek sanayinin ulusal ölçekte her anlamda risksiz alanlara dağılması (*deagglomeration*) ve bunu destekleyecek yerleşim politikasının tasarlanması önemlidir.

Kaynakça

ADB (2008). *Managing Asian Cities: Sustainable and inclusive urban solutions*. Manila.

Ager, P., Eriksson, K., Hansen, C. W., ve Lonstrup, L. (2020). How the 1906 San Francisco earthquake shaped economic activity in the American West. *Explorations in Economic History*, 77, 101342.

- Alcanatar-Ayala, I. (2002). Geomorphology, natural hazards, vulnerability and prevention of natural disasters in developing countries. *Geomorphology*, 4, 107-124.
- Ando, M., & F. Kimura (2012). How did the Japanese Exports Respond to Two Crises in the International Production Networks? The Global Financial Crisis and the Great East Japan Earthquake. *Asian Economic Journal*, 26(3), 261-287.
- Baba, H., Adachi, I., Takabayashi, H., Nagatomo, N., Nakasone, S., Matsumoto, H., & Shimano, T. (2013). Introductory study on Disaster Risk Assessment and Area Business Continuity Planning in industry-agglomerate areas in the ASEAN. *IDRiM Journal*, 3(2), 184-1
- Balamir, M. (2007). Afet politikası, risk ve planlama. *TMMOB Afet Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 31-43.
- Balica, S.F., Douben, N., ve Wright, N. G. (2009). Flood vulnerability indices at varying spatial scales. *Water science and Technology*, 60(10), 2571-2580.
- Blaikie, P., Cannon, T., Davis, I. ve Wisner, B. (1994). *At Risk. Natural Hazards, People's Vulnerability, and Disasters*, Routledge, London.
- Blake, E.S. ve Zelinsky D.A. (2018). National Hurricane Center Tropical Cyclone Report: Hurricane Harvey. www.nhc.noaa.gov/data/tcr/AL092017_Harvey.pdf
- Bleakley, H. ve Lin, J. (2012). Portage and path dependence. *Q. J. Econ.* 127(2), 587-644.
- Bleakley, H. ve Lin, J. (2015). History and the sizes of cities. *American Economic Review*, 105(5), 558-563.
- Boustan, L.P., Kahn, M.E., ve Rhode, P.W. (2012). Moving to higher ground: migration response to natural disasters in the early twentieth century. *Am. Econ. Rev.* 102(3), 238–244.
- Boustan, L.P., Kahn, M.E., Rhode, P.W., ve Yanguas, M.L. (2017). *The Effect of Natural Disasters on Economic Activity in Us Counties: A Century of Data*. NBER Working Paper 23410.
- Burton, I., Kates, R. W., ve White, G. F. (1993). *The Environment as Hazard*, Oxford University Press, New York.
- CRED (Centre for Research on the Epidemiology of Disasters) ve UNISDR (United Nations International Office for Disaster Risk Reduction) (2015). *The human cost of natural disasters: A global perspective*, United Nations, Geneva, Switzerland.
- Davis, D.R. ve Weinstein, D.E. (2002). Bones, bombs, and breakpoints: the geography of economic activity. *American Economic Review*, 92(5), 1269–1289.
- De Leon, V., ve Carlos, J. (2006). *Vulnerability: A conceptual and methodological review*, UNU-EHS.
- Dilley, M., R.S. Chen, U. Deichmann, A.L. Lerner-Lam, M. Arnold, J. Agwe, P. Buys, O. Kjekstad, B. Lyon, ve G. Yetman (2005). *Natural disaster hotspots: A global risk analysis*, Disaster Risk Management Series No. 5-34423, The World Bank, Washington DC.
- Dobbs, R., Manyika, J., ve Roxburgh, C. (2011). *Urban world, mapping the economic power of cities*, McKinsey and Company.
- Fluchter, W. (2003). Tokyo before the next earthquake: agglomeration-related risks, town planning and disaster prevention. *The Town Planning Review*, 74(2), 213-238.
- Genç, F. N. (2007). Türkiye’de kentleşme ve doğal afet riskleri ile ilişkisi. *TMMOB Afet Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 349-358.
- Gencer, E.A. (2013). Natural disasters, urban vulnerability, and risk management: A theoretical overview. *The interplay between urban development, vulnerability, and risk management: a case study of the Istanbul metropolitan area*, E. A. Gencer (der.), ss.7-43, Springer, New York.

- Gu, D. (2019). *Exposure and vulnerability to natural disasters for world's cities*, United Nations, Department of Economics and Social Affairs, Population Division, Technical Paper No. 4.
- Hewitt, K. (1997). *Regions of risk. A geographical introduction to disasters*, Harlow, Addison Wesley Longman.
- Hochrainer, S., ve Mechler, R. (2011). Natural disaster risk in Asian megacities: A case for risk pooling? *Cities*, 28(1), 53-61.
- Hornbeck, R., ve Naidu, S. (2014). When the levee breaks: black migration and economic development in the American South. *Am. Econ. Rev.* 104(3), 963-990.
- Hornbeck, R. (2012). The enduring impact of the American dust bowl: short-and long-run adjustments to environmental catastrophe. *Am. Econ. Rev.* 102(4), 1477-1507.
- J.P. Morgan (2011): Global Data Watch. Economic Research, November 11th, 2011. <http://www.adr.com/Home/LoadPDF?CMSID=2c3de19feb2943fd982284c56c16b176>
- Komori, D., S. Nakamura, M. Kiguchi, A. Nishijima, D. Yamazaki, S. Suzuki, ve T. Oki (2012). Characteristics of the 2011 Chao Phraya River flood in Central Thailand. *Hydrological Research Letters*, 6(0): 41-46
- Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. *J. Polit. Econ.* 99(3), 483-499.
- Lall, S. V., ve Deichmann, U. (2012). Density and disasters: economics of urban hazard risk. *The World Bank Research Observer*, 27(1), 74-105.
- Mechler, R. (2004). *Natural disaster risk management and financing disaster losses in developing countries*, Verlag für Versicherungswirtschaft, Karlsruhe.
- METI (2010). White Paper on International Economy and Trade 2010, Ministry of Economy, Trade and Industry, Japan. <http://www.meti.go.jp/english/report/data/gIT2010maine.html>
- Moretti, E. (1999). Social networks and migrations: Italy 1876–1913. *Int. Migr. Rev.* 33 (3), 640-657.
- Özgen, L. (2007). Afet kayıplarının azaltılmasında kentleşme ve yapılaşma kararlarının rolü. *TMMOB Afet Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 375-385.
- Şanlı, N., Varol, F.N., Kılıç, S.E., ve Güney, M.E. (2021). Planlama kapsamında kentsel risklerin tespiti ve derecelendirilmesine yönelik iki çalışma: Kocaeli örneği. *İdealkent*, 12(32), 415-440.
- TBMM (2023). Meclis Deprem Araştırma Komisyonu Raporu, Ankara.
- TMMOB (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri Raporu, Ankara.
- UNDRR (United Nations Office for Disaster Risk Reduction) (2015). *Global assessment report 2015, making development sustainable*, Geneva, Switzerland.
- UNDRR (United Nations Office for Disaster Risk Reduction) (2019a). *Global assessment report on disaster risk reduction*, Geneva, Switzerland.
- UNDRR (United Nations Office for Disaster Risk Reduction) (2019b). *The 2018 annual report*, Geneva, Switzerland.
- UN-HABITAT (United Nations Human Settlements Programme) (2011). *Global report on human settlements: Cities and climate change*, Earthscan, London.
- UNISDR (United Nations International Office for Disaster Risk Reduction) (2012). *How to make cities more resilient: A handbook for local government leaders*, Geneva, Switzerland.
- United Nations (2018). *The world urbanization prospects: The 2018 revision*, The United Nations, New York.
- Van Dijk, M. P. (2007). *Economic development: An explanation based on Chinese and Indian cities*, ISS, Institute of Social Studies, The Hague, Netherlands.

- Wegge, S.A. (1998). Chain migration and information networks: evidence from nineteenth-century Hesse-Cassel. *J. Econ. Hist.* 58(4), 957-986.
- Weiss, M.A. (2001). Productive cities and metropolitan economic strategy. Paper presented to the *United Nations International Forum on Urban Poverty (IFUP). Fourth International Conference*, Marrakech, Morocco, 16-19, October.
- Wenzel, F., Bendimerad, F., ve Sinha, R. (2007). Megacities – Megarisks. *Natural Hazards*, 42, 481-491.
- World Bank (2008). *World development report 2009: Reshaping economic geography*, World Bank, Washington, DC.

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı:

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Financial Statement | Finansman Beyanı:

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Ethical Statement | Etik Beyanı:

All procedures followed were in accordance with the ethical standards. | Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı:

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.). | Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.

İMAR HUKUKU VE ŞEHİRCİLİK İLKELERİ III Zoning Law and Urban Planning Principles III

Eray BÜYÜKVELİOĞLU *

* Yüksek Şehir Plancısı | Urban Planner, MSc

PLANLI KENTLEŞME VE KALKINMA İLKESİ

Her türlü bayındırlık faaliyeti ve bu kapsamda yaşanan hukuki sorunların bir düzen içinde yasalara dayanılarak planlı biçimde gelişmesi önemlidir. Mekânsal Planlar kamunun ortak yararını gerçekleştirebilecek en önemli aracı olarak ortaya konulan herkesi bağlayıcı bir belgelerdir. Bu açıdan planlar içinde barındırdıkları düzen ve ilkeler doğrultusunda hukuki alanda da yeni kurallar ve genel düzenleyici unsurlar ortaya koymaktadır.

1982 Anayasası'nın, "Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey" başlıklı 166. maddesi ise şu şekildedir: "Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir." Anayasa'da öngörülen devletin planlama görevi, idarelerin sorumluluğunda bir zorunluluk olduğu gibi, aynı zamanda bu görev kapsamında kalkınmanın planlı yapılması da bir zorunluluktur. Genel olarak bayındırlık faaliyetlerinde alınacak tüm idari kararların yasalara ve mevzuata bağlı bir plana, programa, bütçe düzenine uyması da tartışmasız zorunludur.

Statement | Beyan:

The first part of this technical note was published in the 5 (1) issue of the journal (pages 111-118). The second part was published in the 5 (2) issue of the journal (pages 97-107). | Bu değerlendirmenin ilk bölümü derginin 5(1) sayısında (sayfa:111-118), ikinci bölümü derginin 5(2) sayısında (sayfa: 97-107) yayınlanmıştır.

Planlı gelişme ve kalkınmaya uyulması, mülkiyet sahipleri ve kent, arsa, arazi kullanıcıların faaliyetleri kapsamında önem arz etmektedir. Planlı gelişme ve kalkınma kuralına uymak tüm bireyler ve idareler için de zorunlu ve bağlayıcı olmalıdır.

Planlı gelişme ve kalkınma ile ortaya konulan hukuki bağlayıcılık konusunda kamu kesimi ile özel kişi ve kişilikler arasında bazı farklılıklar olsa da, genel olarak herkesi ve her kesimi bağlayan kamusal irade olarak görülür.

Planlı kentleşme ve kalkınma ilkesi, bayındırlık faaliyetlerinin tümünün ve planların, hukuksal bir zemine oturtulması ile planlarla getirilen kurallı ve düzenli kalkınma çerçevesinde ele alınması demektir. Ayrıca planlama görevi olan tüm idarelerin buna uygun hareket etmelerinin sağlanmasıdır. Yasalara dayanan ve kuralları olan bayındırlık faaliyetleri ile düzenli gelişmişlik sonucuna ulaşılabilir. Bu açıdan imar faaliyetlerini yönlendiren planlama belgeleri, kararları ve öngörülere; özel ve kamusal kişi ve tüzel kişilikler için zorunlu ve eşit olarak bağlayıcıdır. Düzenli ve kurallı kalkınma ve planlama sağlanmasında Mekânsal

Submitted | Gönderim: 26.06.2023
Accepted | Kabul: 02.08.2023

Correspondence | İletişim:
eraybvo@gmail.com
DOI: 10.5281/zenodo.1382883

Planların, imar mevzuatına ve özellikle üst kademe planlara, uygunluğunun sağlanması planı yapan ve onaylayan idarelerin sorumluluğundadır.

Planlı gelişme imar programlarında ve imar uygulamalarını da kapsamaktadır. Çünkü imar programları ve imar uygulamalarının başarıya ulaşması yine imar mevzuatına ve şehircilik ilkelerine uygun planlı bir hazırlık ve faaliyetleri gerektirir.

Planlı kentsel gelişme ve kalkınma kamu yararınıdır. Planlar kamu yararı amacı ile yapılırlar. Planlı gelişerek kalkınma ilkesi, kamu düzeninin sağlanması yanı sıra ve anayasal hakkın ve birçok hükmünün sağlanmasına aracılık etmekte veya anayasal hakların etkinleştirilmesini kolaylaştırmaktadır.

Planlı kentleşme ve gelişme ile düzenli kalkınma ile bilimsel birçok gelişme ve bilgiye ulaşma kolaylaşmakta ve bilgi ile veriler geleceğe ışık tutabilmektedir.

Anayasa'nın “Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey” başlıklı 166. maddesinde, planlama için “Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.” denilmektedir. Anayasa ile idarelere verilen planlama görevi verimli, düzenli kalkınmayı sağlamak amacıylaştır.

3194 sayılı İmar Yasasının genel gerekçesinde “Bu kanun tasarısı ile ülkemizde planlama ilk defa olarak bir sisteme bağlanmış ve planlamanın gelişmeyi önceden yönlendirmesi ilkesi getirilmiştir. Bu amaçla beş yıllık kalkınma planları ve buna bağlı yıllık icra programları çerçevesinde imarla ilgili ilke ve hususları tespitite tüm fiziki plan kademeleri ile sosyo-ekonomik temele dayalı kararların mekâna yansımaları sağlayacak boyut getirilmiştir” denilmektedir.

İmar Yasasının 3. maddesinde "Herhangi bir saha, her ölçekteki plan esaslarına, bulunduğu bölgenin şartlarına ve yönetmelik hükümlerine aykırı maksatlar için kullanılamaz." denilmektedir.

İmar mevzuatı birlikte değerlendirildiğinde planlı gelişme ile her dönemde o dönemin mevzuatına uygun ve tüm gereklerini yerine getirmekle hak sahiplerinin imar hakları ve yapıların yasallığı ile müktesep hak olarak korunması zaruridir.

Planlı kentleşme ve kalkınmada hazırlanacak planın başlıca önemli nitelikleri vardır. Planlama ve planlar, tüm idareleri ve geneli kapsayan olmalıdır. Tüm idareleri, kullanıcıları ve kullanım alanlarını bağlayacak yasal zeminde planlar hazırlanmalıdır. Kapsam olarak bölgenin kentin, mekânın geliştirilmesinde sadece fiziksel, yapısal gelişimi değil geleceğe dönük ekonomik ve sosyal gelişim ve çevre koruma boyutlarında da yönlendirici olarak geniş kapsamlı hazırlanmalı ve öngörüler taşınmalıdır. Geleceğe dönük uzun süreli dönem için hazırlanmalı ve öngörüler taşınmalıdır. Bilimsel veriler ışığında nesnel analizlere dayandırılmalıdır.

Planın başlıca nitelikleri ve düzenli kalkınmaya örnek olarak; İmar Kanunu 3. maddesinde planlanan alanların, planda öngörülen kullanım fonksiyonları dışında kullanılması yasaklanmıştır. İmar planlarında belirtilmiş olan bölgelerde

alanlarda, tanımlanmış olan fonksiyonlar dışında ve belirlenen koşulları aykırı olarak kullanılması mümkün değildir. Bununla birlikte "Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği"nde, idarelerin (büyükşehirler) imar yönetmeliklerinde ve diğer tüm idarelerin plan hükümlerinde (notlarında) uygulama imar planı ile belirlenen alan kullanımlarının işlevini değiştirecek düzenleme getirilemez denilmektedir. Yine "Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği"nde "alan kullanım tanımlarında belirtilen işlevler imar planlarında daraltılabilir; ancak genişletilemez." kuralı vardır. Ayrıca diğer imar planı genel ilkeleri Planlı Alanlar İmar Yönetmeliğinde belirlenmiştir.

Mekânsal arazi kullanım kararlarına uyulması amacı dışında kullanılmaması veya yapı yapılmaması esası çerçevesinde planlama teknikleri ile getirilen arazi kullanım fonksiyonları, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinde belirlenen tanımlar dahilinde kullanımlara sahip olup bu tanımlar dışında kullanılamaz.

Her imar planında belirtilmesi gereken ve özetle, planlanan toprak parçasının ne şekilde kullanılacağını, gelecekteki durumunu belirleyen hususlar mekânsal kullanıma ilişkindir ki Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği madde 5'te mekânsal kullanım tanımları ve esasları özel olarak belirtilmiştir.

İmar Yasasında yasa koyucunun bazı belediyeler için nüfus kriteri koyarak imar planından muaf tutulması bazı iradeler arasında uyumsuzluk doğurmaktadır. Bu açıdan yasalarda var olan çelişkilerin zamanla yeniden ele alınmasında yarar vardır.

BİLİMSELLİK İLKESİ (NESNELİK İLKESİ)

Kalkınmanın dengeli ve uyumlu olması bilimden yararlanmayı gerektirir. Bilimsel planlı gelişmenin sağlanması için planlama süreci ve plan uygulamaları Mimarlık, Şehircilik, Şehir ve Bölge Planlama ve Mühendislik disiplini içinde gerçekleşir. Şehircilikte bilimsellik ilkesi; planlama ile alınan her kararın nesnel gerekçelere dayalı, planlama tekniklerine uygun bir analiz veya sentezinin sonucu olması gerekliliğidir. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği birçok açıdan şehircilikte bilimsellik ilkesinin önemine işaret edilmektedir.

Şehircilikte ve İmar Hukukunda bilimsel kurallara bağlılık ve bilimsel gerekçelere dayandırılan planlama ve projelendirme önemli bir hukuk ilkesidir. Bu anlamda planlar ve uygulamaların bilimsel verilerden en üst seviyede yararlanılarak ve bilimsel verilere dayanılarak gerçekleşmesi gereklidir. İdarenin plan ve projelerinin keyfi, kısmi veya bireysel çıkarılara hizmet eden, temeli olmayan, bilimsellikten yoksun kararlarla yapılmaması gereklidir.

Mimarlık ile Şehir ve Bölge Planlama dalları sürekli kendini geliştiren bilim dallarıdır ve tüm bilimsel gelişmelere açıktır. Bilimsel etüt, yöntem ve planlama tekniklerden yararlanırlar. Şehircilik, örneğin haritacılık ve jeoloji gibi yerbilimsel çalışmalara veya kamu yönetimi gibi alt bilim dallarına ihtiyaç duyar. Planlama çalışmaları bunların yanında birçok mesleki ekip ve bilimsel çalışmalara ihtiyaç duyabilir. Listenin şehir plancıları yanında mimar, mühendis, peyzaj mimarı, sosyolog, arkeolog, sanat tarihçi vb bunların bazı konularda uzmanları gibi uzayıp gitmesi mümkündür.

Ayrıca planlamaya yetkili kuruluştan ve ilgili kamu kurum ve kuruluşlarından kendi uzmanlık alanları ile konularda uzun devlet tecrübesinden geçmiş bilimsel

bilgiyi-veriyi temin ederler. Şehircilik ve planlama disiplini gerek dışarıdan gerekse ekip içinden gerekse kamu kuruluşlarından, bakanlıklardan vb. sivil toplum kuruluşları ve üniversiteler ile etkileşim içinde bilimsel planlı kalkınma ilkesi çerçevesinde hareket ederler. Şehircilik planlama yapılan bölgeye ilgili bilimsel yayınları takip etmek ve araştırmak zorundadır. İdareler yasal planlama tekniklerini etkin olarak kullanmalı gerektiğinde ek bilimsel çalışmaları da yapmalıdır.

İdareler şehircilikte bilimsellik ilkesi gereği bayındırlık ve kalkınma faaliyetlerini öngörülen yasalara uygun yasal süreçlere uyarak ve planlama sistematüğinde yapmalıdır. Hukuk devleti gereğince, mekânsal planlar ve bunların uygulanması amacıyla idarece yapılan düzenlemelerin ve uygulamaların bilimsel disiplinlerle uyumlu, kabul edilen yasa yönetmelik sistematüğü içinde olması gerekir. Ayrıca nüfus artışı ve hızlı kentleşme özellikle büyük kentlerde gittikçe karmaşıklaşan sorunlar yaratmaktadır. Yaşam kalitesi sürekli düşen bir zamanda bayındırlık faaliyetlerinin bilimsel bir sistematüğe dayandırılarak uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Planlamanın kapsadığı mekânlarda, yapılarda ve onu çevreleyen doğal yapıda ve bunların etkileşiminde verimli kullanılmasında gelişen bilimin ışığında yeni yasal ve yönetsel düzenlemelere gereksinim olabilir. İdareler ve üniversiteler sürekli bilimsel ve teknolojik gelişmeleri takip ederek planlamanın daha verimli ve etkin hale getirilmesinde veya şehircilik ilkelerine uygun şekillenmesinde katkı vermelidirler.

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğı birçok açıdan şehircilikte bilimsellik ilkesinin önemine işaret edilmektedir.

İmar Hukukunda bilimsel kurallara bağıllık ve bilimsel gerekçelerle planlama esastır. İmar planları/değişiklikleri ile ilgili açılacak davalarda ise, bilimsel planlı gelişme ilkesi doğrultusunda tüm mekânsal plan türlerinin ve plan değişikliklerin idarenin sübjektif iradesiyle mi yoksa objektif iradesiyle mi gerçekleşip gerçekleşmediğı konu edilmektedir. Bu açıdan plan tekniklerinin yasalara uygun ölçüde ve doğru kullanıldığına bakmak gerekir. Bununla beraber plan teknikleri ve plan açıklamalarında kararların hangi bilimsel etüde-bilgiye dayalı verildiğı açıkça ortaya konulup konulmadığına bakılmalıdır.

Bu anlamda planlar oluşturulurken ve uygulanırken bilimsel verilerden yararlanılmasının en üst noktada gerçekleşmesi ve İdarenin keyfi veya bireysel çıkarlara hizmet eden, temeli olmayan planlamalardan ve uygulamalardan kaçınması gereklidir. İşte şehircilikte bilimsellik ilkesi; planlama ile alınan her kararın nesnel gerekçelere planlama tekniklerine uygun bir nedeninin olması gereklidir.

Bu alanın sürekli gelişim ve değişim içinde olduğu ortadadır ve bu sebeple planlar teknolojik ilerlemelere, toplumsal ve ekonomik her türlü yeni gelişmelere göre yeni planlama teknikleri geliştirecektir. Uzun dönemler için planlama kentsel nüfus mekânsal ve sektörel projeksiyonları gerektirir. Planların hem esnek hem de uzun süreli olması hukuka ve şehircilikte bilimsellik ilkesine uygundur. Planlar uzun dönem öngörülerinde bilimsel metotlardan birini veya bir kısmını kabul ederek yapılır. Bu yöntemler zamanla öngörülemeyen gelişmelerin yaşanması ile değişir.

Planların esnekliği yani değişebilirliği Anayasa Mahkemesi kararında: “...imar planları da kamu yararı amacıyla yapılması gereken düzenleyici işlemlerdir. Bu kapsamda imar planları, planlanan yörenin bugünkü durumunun, olanaklarının ve ilerideki gelişmesinin gerçeğe en yakın şekilde saptanabilmesi için coğrafi veriler, beldenin donatımı ve mali, sosyal kültürel ve ticari yönden kullanılışı gibi konularda yapılacak araştırma ve incelemeler sonucu elde edilecek bilgilere göre, çeşitli kentsel işlevler arasında var olan veya edinilecek olanaklar ölçüsünde, en iyi çözüm yollarına ulaşmak, belde halkına iyi ve uygar bir yaşama düzeni ve koşulları sağlamak amacıyla, kentin kendine özgü yaşayış biçimi ve karakteri, nüfus, alan ve yapı ilişkileri, yörenin gerek çevresiyle ve gerekse çeşitli alanlar arasındaki bağlantıları, halkın sosyal ve kültürel gereksinimleri, güvenlik ve sağlığı ile ilgili konular göz önüne alınarak hazırlanır ve koşulların uygun kıldığı biçimde ve zamanda kanunlarda öngörülen yöntemlere uygun olarak değiştirilebilir.”(AYM Kararı, 18.10.2012, E: 2010/82, K: 2012/159, RG28716, 23.07.2013).

Danıştaysa, gerekli ve yeterli bilimsel görüşün alınmamasını imar planının iptali gerekçesi olarak sayan bir ilamı onayarak bu ilkenin önemini vurgulamıştır: “...hektar büyüklüğündeki alanın kentsel dönüşüm ve gelişim alanı belirlenmesine dair plan değişikliği ile ilgili olarak müellif çalışması yapılmadığı ve müellif raporunun bulunmadığı, şehircilik ilkeleri ve planlama esaslarına uyarlık görülmediği, uyumsuzluğa konu büyükşehir belediye meclisi kararına dayalı olarak tesis edilen uygulama işleminin de hukuka aykırı olduğunun anlaşıldığı gerekçesiyle tesis edilen dava konusu işlemlerin iptaline karar verilmiştir. ... bozma istemi yerinde görülmeyerek anılan mahkeme kararının onanmasına...” (Danıştay 6. D. 08.02.2010, E: 2009/4025, K: 2010/1116)

Şehircilik bir bilim dalı olarak planlama ile birlikte gelişmektedir. Şehircilik diğer bilim dalları ile sürekli etkileşimde bulunarak bilgilerin değişeceği ve bu şekilde de kentsel ve bölgesel gelişmenin değişeceğini öngörmektedir. Bilimsel planlama ile geliştirilen kararlar bilimsel gelişmelere ve yeni bilgilere açık olmalıdır.

SAĞLIKLI KENTLEŞME İLKESİ

Şehircilikte insan ve halk sağlığı odak alınarak, insanların sağlıklı ortamlarda yaşama ve barınma hakkı yine temel ilkelerden biridir. Kent planlama ile mekânsal çevreyi kullanan bütün projelerin; bireyin ve kullanıcıların iyi sağlık koşullarını sağlaması esastır. Planlamada bu hedef her bölge için farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak bir planlama kararında, nesnellik ilkesine uygun olmayacak şekilde aynı özellikteki bölge ve fonksiyonlar için nesnel olmayan ayırıştırma yapmamak önemlidir.

Sağlıksız kentleşme hızlı ve çarpık kentleşmedir. Sağlıksız kentleşmeye örnek olarak gecekondulaşma, dağınık ve konut alanları ile yan yana ve iç içe sanayileşme, kentsel çöküntü alanlarının oluşması, kent içi ulaşımın düzensiz ve yetersiz kalması ve diğer alt yapı ve teknik altyapı sorunlarının doğmasını verebiliriz. Kent içi ulaşımında yeterince yeşil akslarla desteklenmiş yaya yolu ve otopark alanı ayrılmaması sonucu ulaşımdan kaynaklanan hava kirliliğinin insanların sağlığına zararlarının artacak olması şeklinde detaylandırılabilir.

Sağlıksız kentleşme, kentlerin hızlı gelişimi karşısında planlamanın, yönetimin ve uygulamaların yetersiz kalmasından da kaynaklanmaktadır. Hızlı kentleşme ile

plansız gelişme, planlamanın yeterince ve zamanında yapılamaması, özellikle kentlerin parçacı planlama anlayışı ile çeşitli zamanlarda birbirini olumsuz etkileyen arazi kullanım kararlarının iç içe geçmiş olarak planlanması nedenlerle ortaya çıkmıştır. Sağlıksız kentleşmenin nedenleri hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde benzer bir eğilimle, çeşitli zamanlarda yapılmış parçacı veya kötü planlanmış kentleşme ile ilgilidir. Kentsel çöküntü alanları için kentsel yenileme yeniden sağlıklı kentleşme arayışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Şehircilikte sağlıklı kentleşme ilkesinin en önemli faktörü insan ve halk sağlığıdır. Kentlerde insan, toplum ve çevre sağlığı açısından ters düşen planlamalar yapılmamalıdır. İmar hukuku açısından bu tür bir konu şehircilik ilkesi, sağlıklı kentleşme ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ilke doğrultusunda alınan plan kararlarının yeterliliği önem kazanmaktadır.

İmar hukuku açısından bu tür bir konu şehircilik ilkesi, sağlıklı kentleşme ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekânsal Planlar Yapım yönetmeliği madde 7/1-(g) bendinde "Yapıların ve çevrenin kalitesinin artırılması için planlarda gerekli sağlıklılaştırma ile ilgili kararlara yer verilir." denilmektedir. Yapıların kullanacağı temiz teknolojiler ve enerji türleri bu türden kararlardandır.

Kentlerin meskun yapılı çevrelerinde artan mekânsal sorunlar nedeniyle, genel adı ile sağlıklılaştırma gerekliliği bunun uygulaması olarak da köklü revizyon veya kentsel dönüşüm olgusu, planlamanın ana temalarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Kentsel yenileme ve dönüşüm alanları; kent dokusunu oluşturan birçok ögenin çağdaş yaşam koşullarına bağlı olarak ortaya çıkan güncel değişim ihtiyacına cevap vermenin yanı sıra en önemli amacı sağlıklı ve güvenli çevreler yaratmanın araçlarıdır.

Bunun yanısıra sağlıklı kentleşme deyince kentlerde enerji verimliliği, planlanacak mekânlarda ve yapılarda enerji verimliliğinin artırılması, yenilenebilir ve temiz enerji kullanılmasının planlaması da akla gelmektedir. Plan kararlarında çevreci, yeşil, akıllı binalar ile enerji tasarrufu sağlanması yönünde teknolojik kararlara da yer verilmelidir.

Yapılacak planlarda hava su ve toprak kirliliğini azaltacak; ulaşımda çevre ve gürültü kirliliği gibi sorunların yoğunluğunun azaltacak tedbirlerin alınması, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması gereklidir.

Ulaşımda Enerji Verimliliğinin Artırılmasına İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik; toplu taşımacılığın yaygınlaştırılmasına, akıllı ulaşım sistemlerinin etkin uygulanmasına, sürdürülebilir şekilde ulaşım altyapılarının iyileştirilmesine ve kentsel ulaşım planlarının hazırlanmasına ilişkin usul ve esasları kapsar.

Ulusal Ulaştırma Ana Planına uygun olarak Kentsel Ulaşım Ana Planı hazırlanır. Kentsel ulaşım planları, stratejik düzeydeki sürdürülebilir ulaşım politikaları, şehrin mekânsal plan kararları, ulusal ve yerel temiz hava eylem planları ile uyumlu ve eşgüdümlü şekilde kısa, orta ve uzun vadeli olarak planlanır.

Otoparkların çevreci araçlar için oluşturulması sağlıklı bir kent için ve trafiğinin sağlıklı gelişimi için çok önem arz etmektedir. Anılan Yönetmelikte "otoparklarda,

elektrik piyasasına ilişkin ilgili mevzuat hükümlerine uygun olmak kaydıyla, elektrikli araç şarj istasyonları kurulur, ücretsiz veya uygun fiyatla araçların şarj edilebilmesini sağlayacak hizmetler sunulur." denilmektedir.

Yapılacak planlarda ve projelerde hava, su ve toprak ile gürültü kirliliğini azaltacak tedbirlerin alınması gereklidir. Kentlerde insan sağlığını etkileyecek fonksiyonlar ayrıştırılmış ve uygun mesafelerde planlanmış olmalıdır. Projelerin, toprağı havayı ve suyu kirleten toplum ve bireyin sağlığını etkileyecek şekilde aşırılık göstermemesi gereklidir. Plan ve projelerde sağlıkla ilgili önlemlerin belirtilmesi elzem kararların alınmış olması bu ilke kapsamında irdelenmelidir.

DEMOKRATİKLİK İLKESİ

Şehircilikte demokratiklik ilkesi şehircilik faaliyetlerinde eşitlikçi ve çoğulcu yaklaşım ile planlama - projelendirme ilkesidir. Bu konuda açıklık ve halkın katılımının sağlanması önemli araçlardır. Açıklık veya aleniyet ilkesi, mekânsal planlarının mekânı kullanan ve kullanacak olan tüm kişiler tarafından bilinmesi şeffaf olması demektir.

Kentleşme ve Kalkınmada, Eşitlikçi ve Çoğulcu Yaklaşım İlkesi

Kentleşmede eşitlikçi ve çoğulcu yaklaşım ilkesine genelilik ilkesi de diyebiliriz. Bu açıdan mekânsal planlarının herkese eşitlikçi yaklaşım içinde oluşturulması önemlidir. Aynı zamanda eşitlikçi ve çoğunlukçu yaklaşım birlikte de yer alabilmektedir.

Anayasa'nın 10. maddesinde yer verilen eşitlik ilkesi ile eylemli değil hukuksal eşitlik öngörülmektedir. Eşitlik ilkesinin amacı, aynı durumda bulunan kişilerin yasalarca aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak ve kişilere yasalar karşısında ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. Bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak yasa karşısında eşitliğin çiğnenmesi yasaklanmıştır.

İdareler özellikle imar planlarını belli kesimlere ve kişiler çıkar sağlama amaçlı yapmamalı veya bir kısım plan kararları oluşturmamalıdır. İdarenin keyfi veya bilinçli olarak bir gurubun veya bireysel menfaatlara hizmet eden, planlamalardan ve uygulamalardan kaçınması gereklidir. İdareciler gibi planlama ekibi de kamu yararını savunarak umumun menfaatini gözetmelidir. Ve herkese eşit bir yaklaşım içinde olmalıdır.

Kentleşme eldeki imkânların değerlendirilmesi yapılarak genelin en fazla yararını hedeflemelidir. Planlama herkese eşit yaklaşarak ve mümkün olduğu kadar çok çoğunluğa yönelik kamusal yararlar içermelidir.

Bu konudaki ilke şehircilik hizmeti ve kentsel planlama yapımına karar verilirken de göz önünde tutulmalıdır. Planlanacak bir arazi, özel bir yaklaşım sergileyerek nesnel-bilimsel olmayan bir yöntemle kapsam dışında bırakılmamalıdır. Plan çalışmalarında olması elzem veya muhtemel olması gereken bir bölüm arazinin veya kesimlerinin plan dışında bırakılması o arazinin cezalandırılmasına ve hak kaybına uğramasına neden olacaktır. Bu nedenle planlama alanı belirlenirken, plan yapımına karar alan idarelerin öncesinde bilimsel araştırmalara dayanan,

azami çoğunluğun yararlanacağı bölgelerde ve her kesime eşitlik çerçevesinde yaklaşılarak sınırları belirlenmesi önemlidir. Unutulmamalıdır ki düzenli kentleşme ve gelişme planlama ile sağlanır ve önemli bir kamu yararı olarak kapsayıcılığı en geniş nitelikte olmalıdır.

Bununla birlikte planlanacak veya şehircilik hizmeti götürülen alanlarda eldeki imkânlar yeterli olduğu halde özel bir yaklaşım sergileyerek bilimsel-nesnel olmayan bir şekilde belirli bölgelere kesimlere avantaj sağlayacak biçimde planlama yapılması da bu ilkeye aykırı olacaktır. Planlama alanında bulunan faaliyetlerin içeriğine ve arazilerden yararlananların aidiyetine bakılmaksızın ve eşitlikçi bir biçimde yaklaşılması önemlidir.

Planların öznel bir nitelik kazanmaması için; planlama ve plan kararları belli kişi ve toplulukları diğerlerine karşı koruyucu ve çıkarlarını gözetici olmamalıdır. Bu gibi durumların ortaya çıktığı düşünöldüğünde ilgili bireyler ve tüzel kişiler yargı yollarına başvurmaktadır.

Şehircilikte, kentsel planlamanın bir bölüşüm veya yeniden bölüşüm mekanizması olduğu açıktır. Yürürlükteki mevzuatın uygulanmasında yerel güç odaklarının çıkar çatışması denetim mekanizması olan yasal zeminde önlenmeye çalışılmalıdır.

Plan değişiklikleri dışında hazırlanan bütünsel planlar kişilerin, yöneticilerin ve belli bir zümrenin ihtiyaçlarını öncelikli karşılayamaz veya bu türden çıkarlarına hizmet edemez.

Bir örnek, Nazım İmar Planlarında belirlenen belli bölgedeki yoğunluk kararı varken; çok farklı yapı emsallerinin, yapılaşma şartlarının gerekçesiz olarak verilmesi eşitlik ilkesini zedeleyen unsurlardan sayılabilir. Yine aynı bölgede ve özellikteki yerlerde ticaret ve benzeri bir fonksiyonda planlanmış alanlarda gerekçesi olmadan çok farklı yapı emsallerinin öngörölmüş olması da eşitlik ilkesine aykırı olabilmektedir.

Planlarda, uygulama imar planlarında özellikle 3194 sayılı İmar Kanununun 18. madde uygulama sınırı belirlenirken eşitlik ilkesi daha kolay zedelenebilmektedir. Planlama ile 18. madde uygulama etapları sınırı dışında bırakılan alanlarda, özellikle mülkiyeti sosyal donatı alanı kamu kullanım alanının kapsamında kalan yerlerde mülk sahipleri belirsiz bir kamulaştırma süresi ile karşılaşmaktadırlar. Ayrıca planda 18. madde uygulama sınırı belirlenmeyen, verilmeyen bölgelerde uygulama yapmak zorlaşmakta veya imkânsız hale gelebilmektedir.

Yine bazı mülk sahipleri 18. madde uygulamalarında hamur kuralı işleterek yerinden ve yakın bölgeden şuyulandırma yapılmasından dolayı sıkça dava açmaktadırlar. Arazi düzenlemesi yapılırken 18. madde imar uygulaması sonucunda düzenleme ortaklık payı kesildikten sonra mülkiyetin var olduğu bölgeden farklı yapılaşma koşulunda planlanmış olan parsellerde oluşturulması eşitlikçi yaklaşıma uymayan konulardandır.

Özellikle imar planları, herkes tarafından uyulması zorunlu planlama kararları ve çeşitli hükümler içerir. Dolayısıyla herkes tarafından uyulmasının sağlanması da idarelerin görevidir. Bir kesimi bu zorunluluktan muaf tutacak eşitlikçi olmayan işlemler de eşitlikçi yaklaşım ilkesini zedeleyecektir.

Son olarak planlama kararlarının çoğunluğun önerilerine isteğine menfaatine uygun yapılması her zaman gerçekleşmeyebilir. İdareler, çoğunluğun önerilerini, isteklerini, ihtiyaçlarını gözetilerek planlama ve uygulama gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Ancak bu konu önemli bir kamu yararına uygun olmayan öneri, istekler ve menfaatler ise öncelikli olanı yapmak durumundadır. Planların eşitlikçi yaklaşımda olması gereklidir fakat bu konu herkese eşit bir paylaşım demek kesinlikle değildir. Yasa ve yönetmelikler henüz imar haklarının herkese eşit dağılımına bir çözüm bulamamıştır.

Açıklık (Aleniyet) İlkesi

Açıklık veya aleniyet ilkesi, mekânsal planlarının mekânı kullanan ve kullanacak olan tüm kişiler tarafından bilinmesi şeffaf olması demektir. Kamuya açık olmanın en önemli yönü planların, imar programlarının ve idari kararların ve tüm imar uygulamalarının herkesin ulaşabileceği ve inceleyebileceği şekilde hazır bulundurulmasıdır. Yani imar planlarının saklı ve gizli olmaması yanında ulaşılması kolay olmasıdır.

Aleniyet ilkesi özetle;

- Her tür ve ölçekteki planlar, plan notları, açıklama raporları, ekleriyle birlikte alenidir.
- Bu aleniyeti sağlamak planı onaylayan idarenin görevidir.
- İdareler; mekânsal strateji planları, çevre düzeni planları ve imar planlarının tamamını veya bir kısmını kopyalar veya kitapçıklar halinde ya da sayısal ortamda çoğaltarak, tespit edilecek ücret karşılığında isteyenlere verir. Ayrıca idareler, internet sayfasında sürekli yayımlamak suretiyle de planlara aleniyet sağlayabilir.
- Kesinleşen planlar idarelerce plan notları, plan raporu, onaya ilişkin karar, askı tutanakları ve jeolojik-jeoteknik veya mikro bölgeleme etütleri ile birlikte en geç on beş gün içerisinde Bakanlık tarafından belirlenen sayısal veri yapısına göre coğrafi bilgi sistemi ortamında kaydedilerek, Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi Portalında yayımlanması için Bakanlığa iletilmek üzere İl Müdürlüklerine gönderilir.

3194 sayılı İmar Kanununda imar planlarının "aleni" olduğu belirtilmiştir. Kanunun 8 maddesi; "İmar planları alenidir. Bu aleniyeti sağlamak ilgili idarelerin görevidir. Belediye Başkanlığı ve mülki amirlikler, imar planının tamamını veya bir kısmını kopyalar veya kitapçıklar haline getirip çoğaltarak tespit edilecek ücret karşılığında isteyenlere verir."

Açıklık (aleniyet) ilkesi onaylanıp kesinleşmiş bir kent planının belediyelerde herkesin görebileceği yerlerde belli sürelerle sergilenmesi sağlanmaktadır. Ayrıca bu aleniyeti (açıklığı) sağlamak ilgili idarelerin görevidir.

Mekânsal planlarının yapımının duyurulması, hazırlık aşamasında da kamuoyu oluşturulması açısından önem arz etmektedir. Mekânsal plan yapılırken bilgi ve görüşlere açıklık sağlanmalı ve onaylandıktan sonra plan bileşenlerinin en ayrıntılı biçimde isteyen herkese sunulması gereklidir. Herkesin planlama verilerine, belgelerine ve bağlı idari kararlara ulaşmasına izin verilmesi, hukuk dışı engellemelerde bulunulmaması bu ilkenin gereklerindedir. Bu durumda isteyen

herkese planın bir kısmının veya bütüncül olarak suretinin verilmesi ve incelemeye hazır tutulması gerekir. İdare planla ilgili bilgi ve suret taleplerini kar amacı gütmeyen masraflar (yayın, basım, suret çıkarma ve benzeri) dışında istemde bulunarak kanun maddesini çiğnememelidir.

Planların, konu oldukları yerin ve bölgenin en önemli düzenleyici unsurlarından biri olarak herkese duyurulması, açıklanması, bilinmesinin sağlanması ve istenmesi halinde sunulması gereklidir. Açıklık-aleniyet sağlanması, planlara uyulması zorunluluk ilkesi açısından da önemlidir. İmar faaliyetlerinde, planlardaki kararlara, yapılaşma hükümlerine ve plan notlarına uyma herkes tarafından bilinmesi ve açıkça duyurulması ile sağlanmaktadır. Kabul gören onaylanmış mekânsal planının mekânı ve kenti kullananlar ve kullanacaklar, yapı sahipleri, belediyeler, tüm bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile diğer ilgili tüm kesimleri bağlaması bu ilkenin sağlanması ile geçerlidir.

Planda belirlenen hususların bilinmemesi riayet edilmemesi, planı işlevsiz, kenti sağlıksız hale getirecektir. Dolayısıyla herkesçe bilinmesi gereken planların herkese açık (aleni) olması da hukuk devleti ilkesiyle ilişkili bir durumdur. Bu kapsamda planların hazırlanma ve uygulanma aşamalarında ne şekilde aleniyet sağlanacağı önem arz eder. Bir başka deyişle planların içeriğinin toplumsal mutabakatla belirlenmesi de uygulamaya geçilmeden önce duyurulması (ilanı) da açıklık ilkesinin gereklerindedir.

Plan kararları bilimsel veriler ışığında, akılcı girişimlerle ve katılımcı demokrasinin gerekleri yerine getirilerek alınmalıdır. Bu nedenle açıklama raporları halkın bildiği ve anlayacağı dilde ve açıklıkta olmalıdır.

İmar faaliyetlerinde yönetimin şeffaflığı açısından planlama sürecinde de bu konuda gerekli ve etkin duyurular ile kamuya açıklık ilkesi planlamaya katılımın ve eşgüdümlü birlikteliğin sağlanması açısından önemlidir.

Diğer imar uygulamalarında ilgililere tebligat yapılması ve ilanla etkin duyurulması gibi hukuki gerekliliklerde aleniyet ilkesinin bir sonucudur.

Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına bağlı Coğrafi Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğüne sevk ve idare edilmektedir.

Ulusal Coğrafi Bilgi Sisteminin kurulması ve yönetilmesi; coğrafi veri temaları kapsamındaki coğrafi verilerin veri tanımlamasının yapılmasına ve sorumlu kurumlarca bu tanımlara uygun olarak üretilmesine; coğrafi verilerin, coğrafi veri setlerinin, coğrafi veri servislerinin ve bunlara ait meta verilerin paylaşılmasına; coğrafi verilerle ilgili iş ve işlemler için kurumlar arası koordinasyonun gerçekleştirilmesine ve diğer hususlara ilişkin usul ve esasları kapsar. Ulusal Coğrafi Veri Paylaşım Matrisine göre kamu kurum ve kuruluşları arasında bu verilerin paylaşımı, erişimi ve kullanımı bedelsizdir.

Ulusal güvenliğe ilişkin hükümler ile fikrî, sınai ve ticari haklara ilişkin mevzuat hükümleri saklı kalmak ve veri üretmekle sorumlu kurumun uygun görüşü alınmak kaydıyla, veri madenciliği ve yeni veri üretimi konularındaki hasılat paylaşımına yönelik iş birlikleri kapsamında, kurum, kuruluşlar ve üniversiteler ile paylaşımı bedelsiz olarak yapılabilir.

Gerçek kişilerin ve özel hukuk tüzel kişilerinin Türkiye’ye ait Ulusal Coğrafi Veri Sorumluluk Matrisi kapsamındaki coğrafi verileri toplaması, üretmesi, paylaşması veya satması; özel kanunlardaki hükümler saklı kalmak kaydıyla ve ticari faaliyetleri gerçekleştirmek için gerekli belgelere sahip olması şartı ile Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının iznine tabidir.

Ulusal Coğrafi Bilgi Sisteminin Kurulması Ve Yönetilmesi Hakkında Yönetmelik UCBS bilgi sistemine ulaşmada yönetim olarak tanımlanmıştır. Hakların yönetimi: “Coğrafi verilere, coğrafi veri setlerine ve coğrafi veri servislerine erişilmesi ve bunların kullanılması ve paylaşılması ile ilgili olarak üreticisi tarafından tanımlanmış şartları, iş modelini ve politikaları,” olarak ifade edilmiştir.

Halkın Katılımının Sağlanması İlkesi

Şehircilikte demokratiklik ilkesi demografik yapının özgünlüğü çerçevesinde kullanıcıların planlamada karar alma mekanizmalarında salt meclis ile değil halkla etkileşimin sağlanarak gerçekleştirilmesi esasına dayanır. Halkın katılımı, kişinin, kişilerin ya da grupların kendi gereksinimlerini, beklentilerini dile getirmek ve gerçekleştirmek amacıyla planlama süreçlerini etkileyecek ve yönetsel kurumlarda karar alma süreçlerinde yer almalarını sağlayacak yapılanmalar ve yöntemleridir.

Dolayısıyla çoğu demokratik toplumlarda şehircilikte planlama, onaylanma ve uygulama süreci ile sonrası yaşanan olayların değerlendirilmesi süreçlerine katılım ilkesi vardır. Şehircilik ilkesi olarak katılımcılık yeterince sağlanmalıdır. Planlama kararlarının halkın veya toplumun veya mekânı kullananların çoğunluğunun kabul edebileceği bir anlayışta olmasına dikkat edilmelidir.

Anayasa Mahkemesi de idari karar alma süreçlerinde katılımı önemser: “Katılımcı demokrasi anlayışı, meslek odaları veya diğer sivil toplum örgütlerinin her türlü idari karar alma sürecine doğrudan katılımlarını zorunlu kılmamaktadır. Demokrasi açısından önemli olan, bu örgütlerin siyasal karar alma sürecine etkide bulunmalarının yollarının açık tutulmasıdır.” denilmektedir. (AYM Kararı, 29.11.2012, E: 2011/106, K: 2012/192, RG28606, 02.04.2013)

Halkın katılımı ilkesi gereği planlama faaliyetleri özellikle imar planlarının hazırlanmasında onaylanmasından kesinleşmesine kadar olan süreçte kullanıcıların ve halkının katılımı sağlanmalıdır. Planlar hazırlanırken ilgili kamu kurum ve kuruluşların görüşünün alınması esastır. Planlar hazırlanırken gerek görüldüğü taktirde sivil toplum kuruluşlarının ve toplantılarda halkın, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve kamu yöneticilerin görüşü alınmalıdır. Planlar hazırlandıktan sonra gerek görüldüğü taktirde ilgili kamu kurum ve kuruluşların görüşüne gönderilebilir. Ancak plan elde etme süreci tamamlanıp onaylandıktan sonra planlar kullanıcının değerlendirmelerine ve itirazlarına açılmaktadır. Hazırlanan imar planı ile hukuksal gerekçelere dayanarak menfaatinin ihlal edildiğini düşünen gerçek ve tüzel kişiler, planın iptali için idari yargıda dava açabilmektedirler. Bu açıdan halk idari yargı yolu ile demokratik hakkını kullanmaktadır.

Kamunun yönetmesi anlayışı; Planlama faaliyetleri de yalnızca planları hazırlayan idarenin inisiyatifinde değildir. İdari işlemin yetki unsuru bakımından idari

otoriteden bahsedilecekse de bir planın hazırlanması, o plana dâhil olabilecek herkesin göz önünde tutulmasını, karar alma süreçlerinde kamunun iş birliğine gidilebilmesi anlamına gelmektedir.

Planlama yetkisini kullanan idarelerin plan kararlarını oluşturma sürecinde, yatırımcı idarelerin yatırım planlarını ve kurum görüşlerini, dikkate alarak planlamaya aktif katılmalarını sağlaması gerekmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

<https://www.anayasa.gov.tr>

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2015/9698>

Conflict of Interest Statement | Çıkar Çatışması Beyanı:

There is no conflict of interest for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması hususunda herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Financial Statement | Finansman Beyanı:

No financial support has been received for conducting the research and/or for the preparation of the article. | Bu araştırmanın yürütülmesi ve/veya makalenin hazırlanması için herhangi bir mali destek alınmamıştır.

Ethical Statement | Etik Beyanı:

All procedures followed were in accordance with the ethical standards. | Araştırma etik standartlara uygun olarak yapılmıştır.

Copyright Statement for Intellectual and Artistic Works | Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Telif Hakkı Beyanı:

In the article, copyright regulations have been complied with for intellectual and artistic works (figures, photographs, graphics, etc.).

| Makalede kullanılan fikir ve sanat eserleri (şekil, fotoğraf, grafik vb.) için telif hakları düzenlemelerine uyulmuştur.